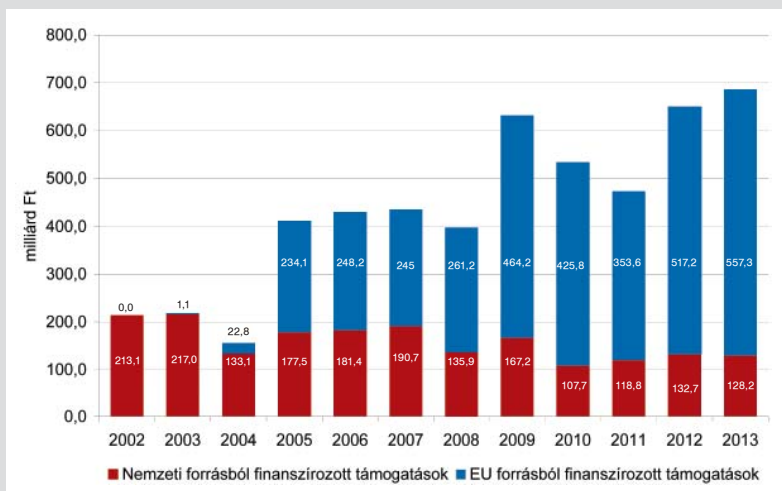

GAZDÁLKODÁS

www.nakvi.hu
Scientific Journal on Agricultural Economics
A TARTALOMBÓL

Kifizetett támogatások források szerinti megoszlása

Forrás: Kapronczai István tanulmánya

 Vita a hatékonyságról és
foglalkoztatásról

 Agrárgazdaságunk jelene
és jövője

 Törpegazdaságok
az Európai Unióban

 Szőlő-bor ágazat a
szlovén–magyar határ
mentén

 Pálinkafőzdek
jövendelmzősége

 Kézműves élelmiszerek
iránti igények

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

KERESÉS

Főoldal

BEMUTAKOZÁS

KIADVÁNYOK

MEDIAJÁRÓ

ELŐZETÉS

PARTNERINK

Tisztelt Látogató!

Üdvözlöm honlapunkon, mint a VM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet (VM VKSZI) főigazgatója és a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) által alapított tudományos lapok kiadója.

A VM döntése alapján 2012. január 1-jétől kilenc agrárszaklap kiadása került a VM VKSZI-hez. Arra törekszünk, hogy ezek a folyóiratok továbbra is az agrártudományok színvonalas fórumai legyenek és biztosítsák a tudományos műhelyekben, valamint a hazai és határon túli doktori iskolákban zajló kutatások eredményeinek közzétételét a szakmai közvélemény számára. Az említett lapokkal mellett intézetünk adja ki *A falu* című folyóiratot és a *Magyar Vidéki Mozsaik* magazint is, amelyek főként a vidékfejlesztés aktuális kérdéseit és eseményeit mutatják be évszankonkénti megjelenéssel.

Intézetünk törekvésében a vidékfejlesztés területén kiemelt jelentőségű az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) és a Darányi Ignác Terv kommunikációs feladatainak ellátása. Ebben jelentős szerepet kap különböző rendezvények, fórumok és továbbképzések szervezése és lebonyolítása. Igen fontos azon felül, hogy a vidékfejlesztésben a LEADER helyi akciócsoportokkal kapcsolatban folyamatos monitoring törekvényt végzünk. Ennek eredménye reményeink szerint, hogy az akciócsoportok munkája, valamint a vidékfejlesztés megfiglése is javul országos és európai szinten egyaránt.

1223 Budapest Park u. 2. | Telefon: +36-1-3628100 | E-mail: info@agrariapok.hu | Fax: +36-1-3628104

www.agrariapok.hu

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Kapronczai István: Agrárgazdaságunk jelene és jövője .....</i>	95
<i>Varga Éva: Törpegazdaságok Magyarországon és az Európai Unió déli tagországaiban.....</i>	119
<i>Győriné Kiss Erika – Poór Judit: A szőlő- és borágazat jellemzői a szlovén és magyar határ menti területen – Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai.....</i>	129
<i>Lakner Zoltán – Kasza Gyula – Ács Sándor: Pálinkafőzdek jövedelem- és kockázatelemzése.....</i>	143
<i>Dogi Ilona – Nagy Lajos – Csipkés Margit – Balogh Péter: Kézműves élelmiszerek vásárlásának fogyasztói magatartásvizsgálata a nők körében .....</i>	160

VITA

<i>Popp József: Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban – Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor vitáirásához.....</i>	173
---	-----

KRÓNIKA

<i>Lehota József: Tomcsányi Pál akadémikus 90 éves – Felolvasó ülés a Magyar Tudományos Akadémián .....</i>	185
---	-----

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat I. nyári „edzőtábora”.....	193
Tisztelt leendő Szerzőtársak!.....	194
Előfizetési felhívás.....	195
Summary	188
Contents.....	192

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

KOZÁK JÁNOS

egyetemi tanár, Gödöllő

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi tanár, Gyöngyös

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZAKÁLY ZOLTÁN

egyetemi tanár, Debrecen

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

c. egyetemi tanár, Budapest

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTŐ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

SOLYMOS REZSŐ

akadémikus, kutatóprofesszor
Szentendre

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

////////////////////// TANULMÁNY //////////////////////////////////////

Agrárgazdaságunk jelene és jövője

KAPRONCZAI ISTVÁN

Kulcsszavak: kritikus pontok, piaci lehetőségek, földbirtok-politika, Közös Agrárpolitika, öntözésfejlesztés, élelmiszer-feldolgozás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyar mezőgazdaság az elmúlt egy-két évtizedben nem volt olyan kedvező gazdasági kondícióban, mint az elmúlt három évben. A kedvező helyzet kialakulásában közrejátszott a mezőgazdasági termékek termelői árainak emelkedése, az EU támogatási rendszere és a több mint húsz éve stabil üzemszerkezet. Ezzel szemben a hazai élelmiszer-gazdaság kritikus pontja az élelmiszeripar helyzete. Csökken a termelése, alacsony a jövedelemtermelő potenciálja és elégtelen a tőkeellátottsága. Ahogy kivonult a külföldi tőke az ágazatból, úgy csökkent a jegyzett tőke is, mert hazai vállalkozó körök nem voltak képesek pótolni a tőkecsökkenést.

Az agrárgazdaság jövőbeni pozicionálásához elsősorban azokat a stratégiai kérdéseket célszerű meghatározni, amelyek lehetőségeket és kockázatokat hordoznak magukban. Ezek közül a következők emelhetők ki: piaci lehetőségek; földbirtok-politika; Közös Agrárpolitika; öntözésfejlesztés; élelmiszer-feldolgozás. A piaci lehetőségek közül elsősorban a félkész és késztermékek exportarányának növelését ajánlatos célként meghatározni, mert ha csak alapanyagot visznek ki, akkor azzal együtt munkalehetőségek is távoznak az országból. A földbirtok-politikában lehetőségek és kockázatok is rejlenek. Pozitív hozadékokat jelentenek a társadalmi hatások, míg a gazdasági következményekben vannak kockázatok. Ez utóbbiak ellensúlyozhatók. A 2014–2020 közötti Közös Agrárpolitikában nagyobbak a veszélyek, ami elsősorban abból adódik, hogy a tagországi döntések jelentős differenciálódáshoz vezethetnek az egyes üzemsoportok támogatásában. Az ezzel kapcsolatos magyar döntések racionálisak, a status quo fenntartásának irányába mutatnak. Végül stratégiai célként indokolt meghatározni az öntözési kapacitások újraélesztését, de azt is látni kell, hogy az öntözés csak meghatározott feltételek teljesülése esetén gazdaságos.¹

BEVEZETÉS

A magyar mezőgazdaság belső problémái évtizedekre nyúlnak vissza. Az ágazat *sikerkorszaka* már a nyolcvanas évek elején-közepén véget ért. A kilencvenes évektől kezdődően azt is elmondhatjuk, hogy hazánk messze nem használja ki az

agrárgazdaságban rejlő potenciális lehetőségeit. Ugyanakkor Magyarország kedvező adottságokkal rendelkezik az agrártermeléshez, amit jól mutat, hogy az ország teljes területének közel kétharmada mezőgazdasági művelés alatt áll. Alapvető nemzetgazdasági érdek, hogy az ágazatban

¹ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya Agrárközgazdasági Bizottságának 2013. december 3-i ülésén.

meglévő lehetőségeket a jövőben maximálisan kihasználják.

Fontos kihívást jelentett az agrárgazdasággal szemben a 2004. évi EU-csatlakozás, amely az elmúlt egy évtizedben döntően meghatározta a hazai mezőgazdaság lehetőségeit, versenyesélyeit. Már a csatlakozást megelőző évek az uniós felkészülés jegyében teltek. Ennek ellenére nem állítható, hogy Magyarország felkészült mezőgazdasággal lett a közösség tagja. Ezért az ágazatot az unió keretei közt kell(ett) pozícionálni. A csatlakozás óta kialakult az a furcsa el-
lentmondás, hogy míg az uniós tagság sok szempontból megváltoztatta az agrárgazdaság helyzetét és lehetőségeit, addig termelési és üzemszerkezetében, nemzetgazdasági szerepében alapvető átrendeződések az uniós csatlakozás óta, illetve annak hatására nem történtek. Jellemzően folytatódtak azok a tendenciák, amelyek a korábbi évtizedben voltak megfigyelhetők. Az ágazat éppen olyan mértékben gabonacentrikus, mint korábban, üzemszerkezete duális, az állattenyésztés helyzete továbbra is siralmas, ami strukturális problémákat okoz. A mezőgazdaság részaránya a foglalkoztatásban és a beruházásokban nem emelkedett a várt mértékben, a bruttó hozzáadott érték előállításához való hozzájárulása erősen volatilis, az élelmiszeripar kritikus helyzetbe került.

Magyarország méreteinél fogva a világ agrártermelésének csak igen kis hányadát adja. Összehasonlítható termelésiérték-adatok hiányában ezt részben a külkereskedelmi arányok, részben az agrártermelés indexei szemléltetik. Hazánk a világ agrárexportjából évtizedek óta 1% alatti arányban részesedik, nettó agrárimportőr ország lévén, a kivitelből való részesedés értelemszerűen meghaladja a termelésben képviselt arányt: a kiemelkedően magas hazai exportárbevétel realizáló 2012. évben a világ agrárimportjából mintegy 0,8% arányban részesedett. A világ agrárimportjához való hozzájárulása ugyanakkor meredeken

növekedett, a 2002. évi 0,3%-ról 0,5%-ra.

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének rendelkezésre álló indexeit elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az 1989–1991. évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése a közel negyed évszázad alatt mintegy 60%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés több év átlagában még napjainkban sem éri el a 25 évvel előtti szintet. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt aránya közel felére esett vissza.

Ezek után kell szembenéznünk azzal a kérdéssel: *lehet-e az agrárgazdaság nemzetgazdaságunk húzóágazata?* Az ágazatokkal kapcsolatos jelzők közül három emelhető ki, amelyet a szakma vagy a politika előszeretettel használ: a húzó, a stratégiai és a siker (ágazat). Egyik sem tekinthető tudományos kategóriának, ugyanakkor használata elterjedt, ezért szembe kell nézni szakmai helytállóságukkal:

- Napjainkban a mezőgazdaságra elsősorban a politikai közbeszéd ragasztja rá azt a címkét, hogy egy „*agrárország húzóágazata*”. Mit érthetünk húzóágazaton? Feltételezhetően azt, hogy az adott tevékenység képes a nemzetgazdaság egészét – mint lokomotív – maga után húzni, ez a növekedés gyorsulásának vagy lassulásának legfőbb magyarzója, illetve tényezője. Kétségtelen, hogy a GDP számításának módszertana miatt a mezőgazdaság oka lehet a GDP ingadozásának, de az nehezen állítható, hogy egy 3-4%-os GDP-aránnyal rendelkező ágazat – akár csak középtávon – lokomotív szerepet tölthet be. Ez még akkor is így van, ha az élelmiszer-feldolgozás 2-3%-os GDP-arányát is számításba vesszük.

- Célként kell ugyanakkor megfogalmazni, hogy az agrárgazdaság legyen Magyarország egyik sikerágazata. Gazdasági és társadalmi felelősség, hogy kihasználjuk azokat a potenciális lehetőségeket, amelyeket hazánk adottságai biztosítanak.

- Az is bizonyosan állítható, hogy az ag-

rárgazdaság stratégiai ágazat – akár sikeres, akár nem. Az élelmezésbiztonság egy ország stabilitásának alapja. Nem fordulhat elő olyan helyzet, amikor ez megbicsaklik. Ráadásul a globális folyamatok az elmúlt években azt mutatják, a világkereskedelemben az élelmiszerek egyre inkább viszszanyerik stratégiai jelentőségüket.

Mindezek előrebocsátása után érdemes szembenézni a magyar agrárgazdaság helyzetével és felvillantani azokat a tényezőket, amelyek a jövő sikereinek zálogát jelenthetik.

STABIL PÉNZÜGYI HELYZETBEN A HAZAI MEZŐGAZDASÁG

A mezőgazdaságra vonatkozóan mindjárt az elemzés elején tehetünk egy alapmegállapítást, amely azt rögzíti, hogy az ágazat az elmúlt 1-2 évtizedben nem volt olyan kedvező gazdasági kondícióban, mint az elmúlt három évben. Nem azt állítjuk tehát, hogy az ágazat alapvető strukturális gondjai megoldódtak volna, *csupán* azt, hogy a mezőgazdaság egy pénzügyileg stabil időszakot élt meg a 2011–2013 között. Ennek okai azonban csak részben adódtak

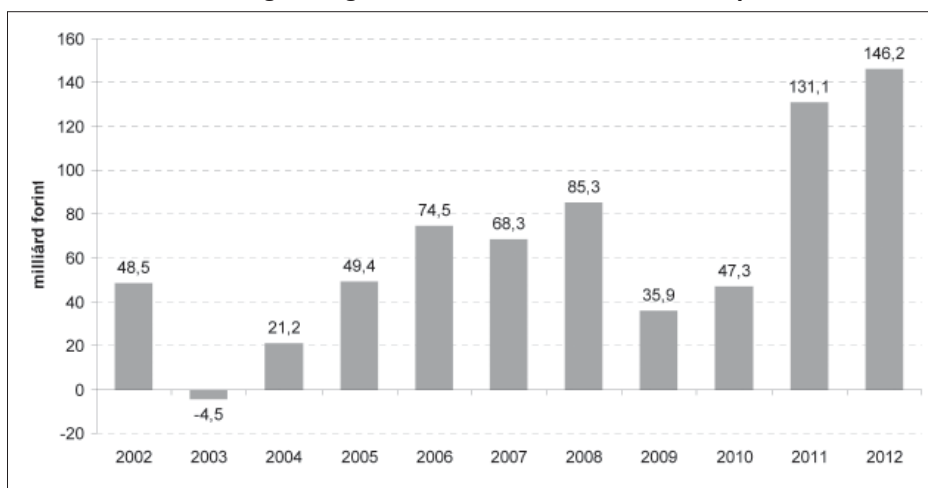
belső hatások eredőjeként, s elsősorban három tényezőnek volt köszönhető:

- a mezőgazdasági termékek áremelkedése;
- az uniós támogatási rendszer;
- valamint a több mint 20 éve stabil üzemszerkezet.

A kedvező pénzügyi helyzetet az 1. ábra adatai is bizonyítják, amelyek a mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredményét mutatják. Ebből szembetűnik az egyértelműen emelkedő tendencia. A bevallást készítő vállalkozások adózás előtti eredménye 2002-ben 48,5 milliárd forintot tett ki. Ez az érték 2003-ban drasztikusan csökkent, és az adózás előtti veszteség 4,5 milliárd forinttal meghaladta az adózás előtti nyereséget. Ettől kezdődően – két év kivételével – javult a vállalkozások jövedelemhelyzete és az adózás előtti eredmény, ami 2012-ben már meghaladta a 146 milliárd forintot. Látni kell azonban, hogy a mezőgazdaságban az adózás előtti eredmény változásának és a támogatások változásának egyenlege évről évre negatív, vagyis az agrártámogatások egy része – az uniós gyakorlathoz hasonlóan! – a veszteséget pótolja, de aránya évről évre csökkenő.

I. ábra

A mezőgazdasági vállalkozások adózás előtti eredménye

Megjegyzés: Az adóbevallást készítő gazdaságok adatai alapján.

Forrás: AKI-számítás NAV-adatbázis alapján

Ugyancsak a gazdaságok viszonylag kedvező pénzügyi kondícióját jelzik a mezőgazdasági társas vállalkozások hitelállományának alakulására vonatkozó adatok is. A 2. ábrán látható, hogy a válság ellenére nem volt drasztikus a hitelállomány csökkenése, az elmúlt években is 300 milliárd forint felett alakult a társas vállalkozásokban. Mindezt úgy sikerült tartania az ágazatnak, hogy szinte megszűntek a kamattámogatott hitelek (3. ábra).

A mezőgazdaság tehát a válság ellenére 2008 után is stabil adós maradt, sőt 2009 harmadik negyedévéét követően csökkenés ment végbe a csődráta tekintetében, amíg a nemzetgazdaság egészére nézve a ráta emelkedett. Hasonló következtetésekre vezet az értékvesztéssel való fedezettség vizsgálata is. Az értékvesztéssel való fedezettség azt mutatja meg, hogy egyes ágazatok esetében a bankok mekkora arányú értékvesztéssel számolnak a hitelportfóliójukban. A mezőgazdaság – bár emelkedő tendenciát mutat a fedezettség tekintetében – a második legalacsonyabb értékekkel rendelkező nemzetgazdasági ágazat. Érdeemes megjegyezni,

hogy több iparág esetében 2013 közepére megközelítette a 15%-ot ez a mutató, míg az agrár főtevékenységet végző cégek esetében a 7%-ot sem érte el.

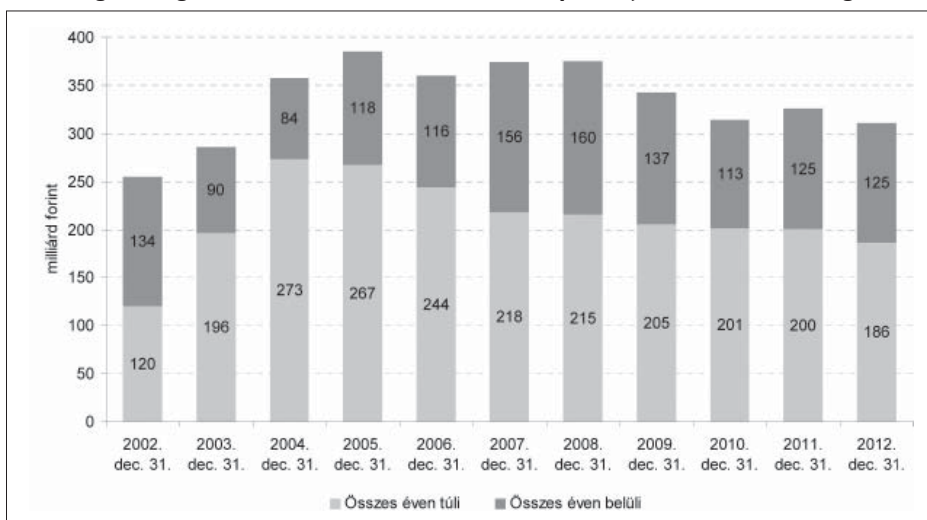
A mezőgazdasági lejárt hitelek állományát vizsgálva megállapítható, hogy amíg 2010-ben 11,84 milliárd forint volt az egyéni és társas gazdaságok lejárt hiteleinek állománya, addig 2012-ben ez az érték lecsökkent 6 milliárd forintra. Ez az összes hitel 1,4%-a volt 2010-ben és 0,8%-a 2012-ben. Mivel a nemzetgazdaság egészében a 90 napnál régebben lejárt hitelek aránya az összes hitelhez képest 20% körül alakult az elmúlt években, megállapítható, hogy a mezőgazdaság a megbízható adósok közé tartozik.

Miután bizonyítást nyert a mezőgazdaság kedvező gazdasági kondíciója, a felsorolt okok helytállóságát kell igazolni. Az okok közül elsőként az *áremelkedés* említhető. A 4. ábra mutatja az élelmiszerek áralakulását a világpiacon. Három markáns szakasz különböztethető meg

- az első olajárrobbanásig, nagyjából 1973–74-ig az élelmiszerek világpiacon mértekelt árak és nagy árstabilitás jellemezte;

2. ábra

A mezőgazdaság társas vállalkozásainak hitelállománya és lejáratosi idő szerinti megoszlása

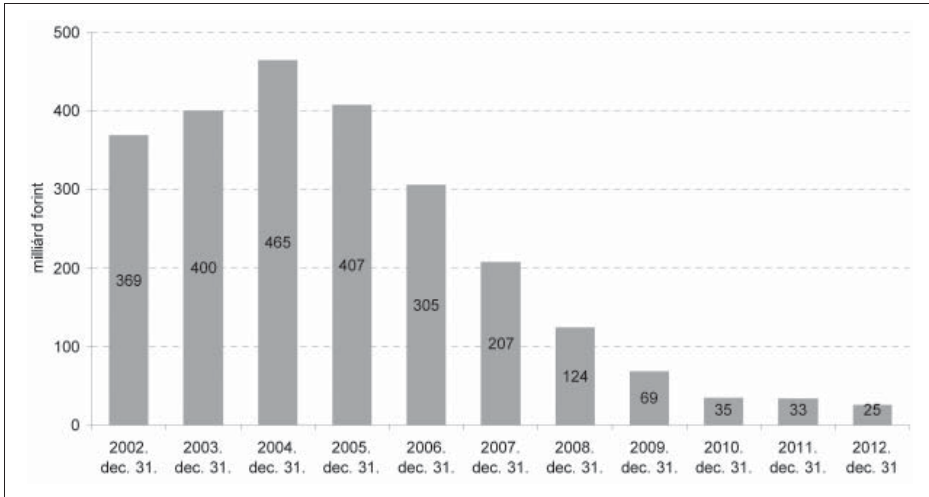

Forrás: Magyar Nemzeti Bank

3. ábra

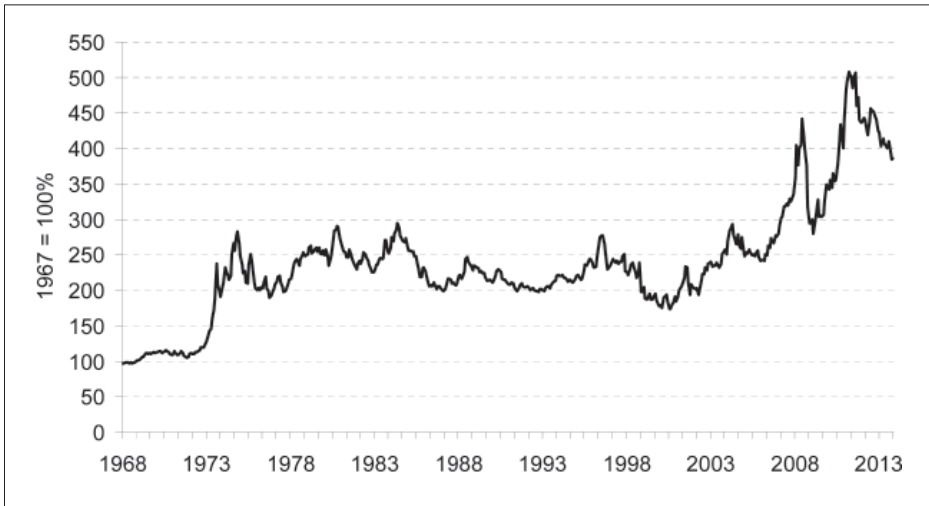
A mezőgazdaság egyéni és társas vállalkozásainak kamattámogatott hitelállománya

Forrás: VM Agrárközgazdasági Főosztály

4. ábra

A CRB élelmiszer-alindex alakulása (1968. január – 2013. november)

Megjegyzés: az index összetevői: búza (Kansas City, Minneapolis), cukor, hizómarha, hizósertés, kakaó, kukorica, szójaolaj, vaj és sertészsír.
 Forrás: TR/J CRB, Barchart

- az olajárrobbanás után az élelmiszerek ára hirtelen a korábbi mintegy két és félszeresére növekedett és megfigyelhetővé vált a volatilitás, ami az élelmiszerárak 15-20%-os kilengésében jelentkezett;
- 2006–2007-től kezdődően az ingatlan-

piaci, majd pénzügyi válság következtében az élelmiszerek piacán is felerősödött a spekuláció, a kínai és indiai élelmiszerkereslet erőteljes növekedése, valamint az élelmiszerekért versengő megújuló energia-termelés térnyerése következtében drasztici-

kus áremelkedés volt tapasztalható a világ élelmiszerpiacain, és az árkilengések még markánsabbá váltak.

Mindezek a folyamatok arra utalnak, hogy az elkövetkező években is keresleti piac fogja jellemezni az élelmiszerek világkereskedelmét, az élelmezés- és élelmiszerbiztonság kérdései egyre inkább stratégiai ágazattá teszik az élelmiszer-gazdaságot.

Az okok között második helyen a *támogatások szerepeltek.*

A hazai agrártámogatási rendszert 2004 májusától kezdődően az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának előírásai szabják meg. Ennek keretében nemzeti és uniós forrásból fizetett támogatások, illetve együttes finanszírozású támogatások egészítik ki egymást. Meghatározó szerepet játszanak a közvetlen kifizetések és a vidékfejlesztési programok keretében finanszírozott támogatások. A korábbi hazai modellhez viszo-

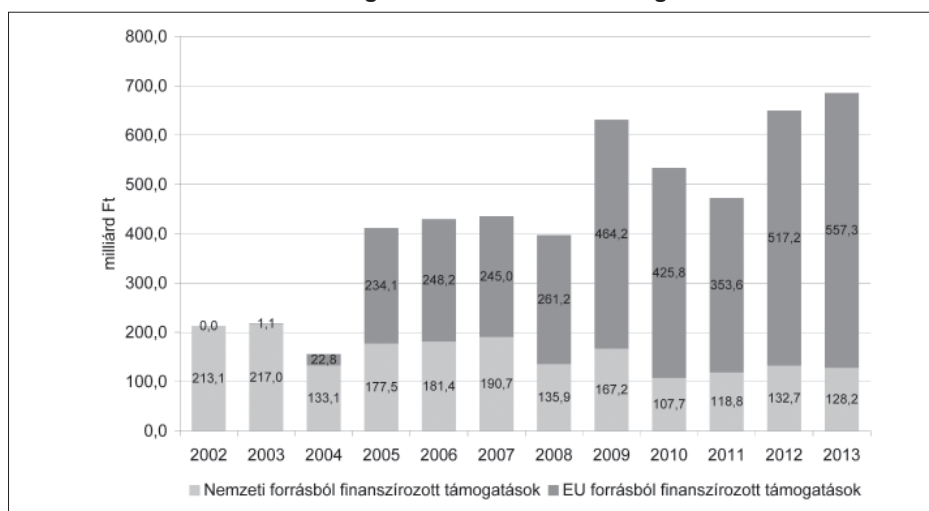
nyítva kisebb a jelentőségük a beruházási, nagyobb a jövedelemtámogatásoknak. A támogatáspolitiká egyre inkább a kevésbé piac- és kereskedelemtorzító támogatások irányába mutat.

Az uniós csatlakozás összességében kedvezően hatott a hazai gazdálkodók támogatottságára. A 2002–2003. éveket jellemző 210–220 milliárd forintos agrár- és vidékfejlesztési támogatás összege 2004-re 400 milliárd forint körülire emelkedett.² A 2005. évtől kezdődően 2012-ig az éves kifizetések 410 és 650 milliárd forint közt alakultak, a 2013. évben pedig a támogatások várható összege meg fogja közelíteni a 700 milliárd forintot (5. ábra).

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás egyik előnye az is, hogy a növekvő agrár-támogatásoknak egyre nagyobb hányadát finanszírozzák közösségi források. Míg a csatlakozásig – értelemszerűen – a hazai

5. ábra

Kifizetett támogatások források szerinti megoszlása

+ előzetes adat

Forrás: AKI-számítás VM és MVH adatok alapján

² Az első uniós évben csupán 156 milliárd forint volt a kifizetett támogatások összege. Ebben azonban az játszott a fő szerepet, hogy a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) intézményi felkészületlensége és az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) hiányosságai miatt a földalapú (SAPS) támogatások kifizetésének nagy része 2005 elejére húzódott át.

költségvetés 100%-ban biztosította a kifizetett támogatásokat, 2004-ben ez az arány 85%-ra, 2005-ben pedig 43%-ra mérséklődött. Az aránycsökkenés az elmúlt években is folytatódott, ami részben az uniós támogatások összességű növekedésének (pl. SAPS) és a hazai költségvetési források kivonásának (pl. Top-up) a következménye. Az uniós pénz 2013-ban már több mint negyötödét finanszírozza az agrártámogatásoknak.

Harmadik hatótényezőként a lassan több mint 20 éve *stabil üzemszerkezet* említhető, ami nem a változatlanságot jelenti, hanem azt, hogy alapvető jellemzői, mint a dualitás és a sokszínűség megmaradtak (6. és 7. ábra). A 6. ábra alapján megállapítható, hogy több mint másfél millió háztartás van kapcsolatban a mezőgazdasági termeléssel, és ezek közül a KSH 566 600-at sorol az egyéni gazdaságok kategóriájába. Közgazdasági szempontból azonban közel sem mindegyike tekinthető gazdaságnak. Az alacsony méretküszöbök miatt közéjük sorolható például az a pedagógus házaspár is, aki tavasszal megvesz a vásárban egy malacot, meghizlalja és karácsonyra

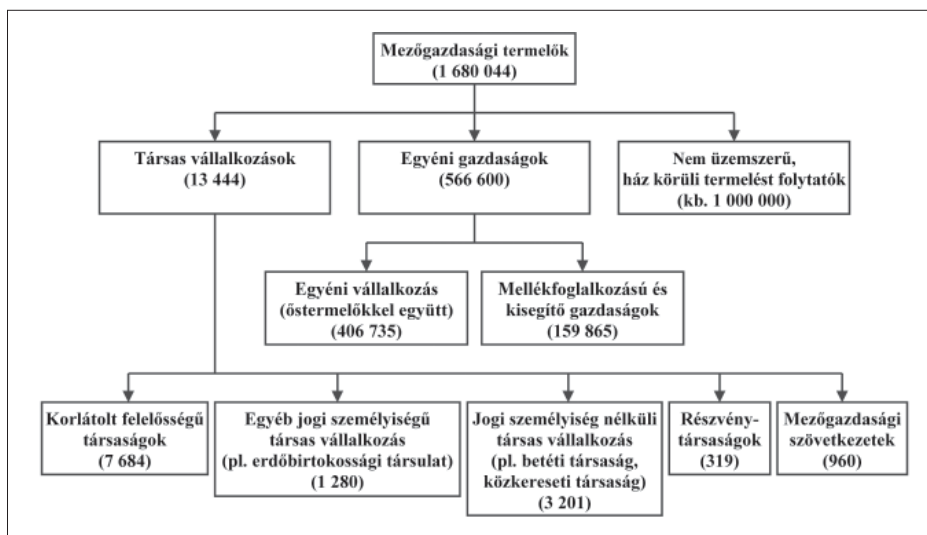
levágja. Ezek ökonómiai értelemben nem gazdaságok, mint ahogy nem tisztítóműhely a háztartás, noha a mosás nagy részét otthon végzik. A több mint 500 ezer gazdaság között azonban kétségkívül közel 200 ezer olyan gazdaság található, ahol a család tudatosan törekszik arra, hogy a mezőgazdálkodásból biztosítsa megélhetését, illetve az jelentősen járuljon hozzá a családi költségvetéshez. Erre a körre nagy figyelmet kell fordítania az agrárpolitikának.

Az ökonómiai méretküszöböt el nem érő egyéni gazdaságok jelentősége sem vitatható el, hiszen ezek is komoly szerepet játszanak a családi jövedelem kiegészítésében, nagymértékben hozzájárulnak a megélhetéshez. Ez a kör azonban jóval inkább a szociálpolitika körébe sorolható, mint az agrárpolitikáéba.

Az üzemszerkezet vizsgálata alapján azt a fontos megállapítást is meg kell tenni, hogy ma már nem feltétlen jelenti a társas gazdaság a nagyüzemet, és az egyéni gazdaság a kisüzemet. Az egyéni között találhatók nagyobb méretű gazdaságok, és a társasok egy része is kisebb méretű. Sőt, a családi

6. ábra

A mezőgazdasági ágazat résztvevői 2010-ben

Forrás: KSH-adatok alapján AKI-számítás

I. táblázat

A gazdaságok számának és mezőgazdasági területének megoszlása birtokméret szerint (2010)

Birtokméret, ha	Gazdaságok száma	Mezőgazdasági terület
	megoszlása, %	
–1,0	72,8	1,9
1,1–10,0	18,9	8,4
10,1–100,0	7,0	25,7
100,1 és több	1,3	64,0
Összesen	100,0	100,0

Forrás: KSH ÁMO

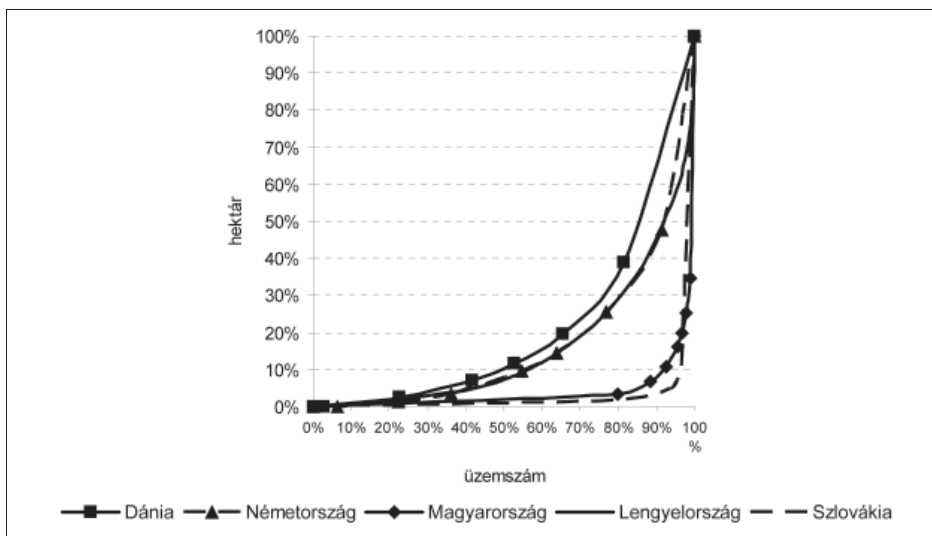
gazdaságok egy hányada részben banki készletelés miatt ma már társasági – Bt., Kft. – formában működik. Mindezeknek komoly birtokpolitikai konzekvenciái is vannak. Az újonnan elfogadott földforgalmi törvény például továbbra is tilalmazza a társaságok földszerezését. Ez azonban megnehezíti azt is, hogy családi rokoni kapcsolatban lévő – társasági formában működő – középüzemek jöjjenek létre.

A sokszínűség mellett a hazai mezőgazdasági üzemszerkezetet a dualitás is jellemzi (1. táblázat). Amennyiben a KSH által gazdaságnak minősített körrel számo-

lunk, megállapítható, hogy az 1 hektár alatti „gazdaságok”, az összes gazdaság 72,8%-a a mezőgazdasági terület kevesebb mint 2%-át használja, ezzel szemben a gazdaságok 1,3%-a a mezőgazdasági terület 64%-át műveli. Az igazi gondot a 10 és 100 hektár közötti kategória alacsony súlya jelenti. A családi gazdaságok általában ebbe a körbe sorolhatók, de az itt található 7% megoszlási arányú gazdaság a mezőgazdasági terület alig több mint egynegyedén termel. Meg kell azonban jegyezni, hogy az elmúlt néhány évben itt megfigyelhető volt a területi aránynövekedés.

7. ábra

A földhasználat koncentrációjának összehasonlítása néhány EU-tagországban (2010)

Forrás: EUROSTAT

Az agrárpolitika fő célkitűzése a családi alapon szerveződő kis- és középgazdaságok segítése, helyzetbe hozása. Ez felveti a birtokrendezés szükségességét, valamint a részaránytulajdon felszámolásának igényét. Mivel az önkéntes földcserékre épülő módszer nem hozhat kellő eredményt, hathatós állami segédlet vált szükségessé.

A birtokpolitikai koncepció kidolgozása igazgatásszervezeti kérdéseket is felvet. Akár a tagosítást, akár a részaránytulajdonok rendezését csak magas szintű felkészültséggel rendelkező szervezettel lehet sikeresen vinni. Emellett jól kidolgozott programtervek és azok megfelelő kommunikálása, valamint a szükséges források maradéktalan rendelkezésre állása is szükséges.

A gazdaságok méretváltozása az elmúlt évtizedben is folyamatos volt és egy markáns irányt követett. A társas gazdaságok átlagmérete a 2001. évi 510 hektárról 368 hektárra csökkent, míg az egyéniéek 22,5 hektárról 28,4 hektárra nőtt. A folyamat mögött azonban nem valóságos méretnövekedés, illetve méretcsökkenés,

hanem az egyéni gazdaságok számának csökkenése, illetve a társasok közt a kisebb földterületen gazdálkodó bt.-k, kft.-k számának növekedése figyelhető meg.

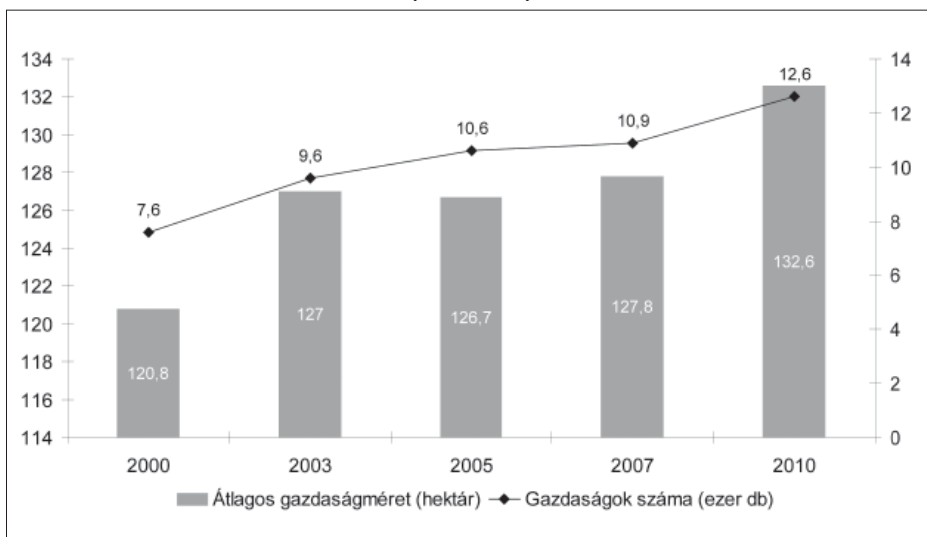
Ugyancsak koncentrálódás volt megfigyelhető az 50–500 hektár közötti gazdaságok mezőgazdasági területét illetően is. A 8. ábra mutatja, hogy az ebbe a kategóriába tartozó gazdaságok átlagos mérete a 2000. évi 121 hektárról 133 hektárra bővült 2010-re, ugyanakkor számuk is jelentősen gyarapodott. Egy évtized alatt a közép méretű gazdaságok száma 7600-ról 12 600-ra növekedett.

AZ ÉLELMISZER-TERMÉKPÁLYA KRITIKUS PONTJA

Ha az élelmiszeripar helyzetére is kívánunk egy alapmegállapítást tenni, a következőt írhatjuk le: az élelmiszer-termékpálya kritikus pontja ma az élelmiszeripar. Ennek elsődleges tünetei, hogy csökken a termelés volumene, alacsony a jövedelemtermelő potenciál és elégtelen a tőkeellátottság.

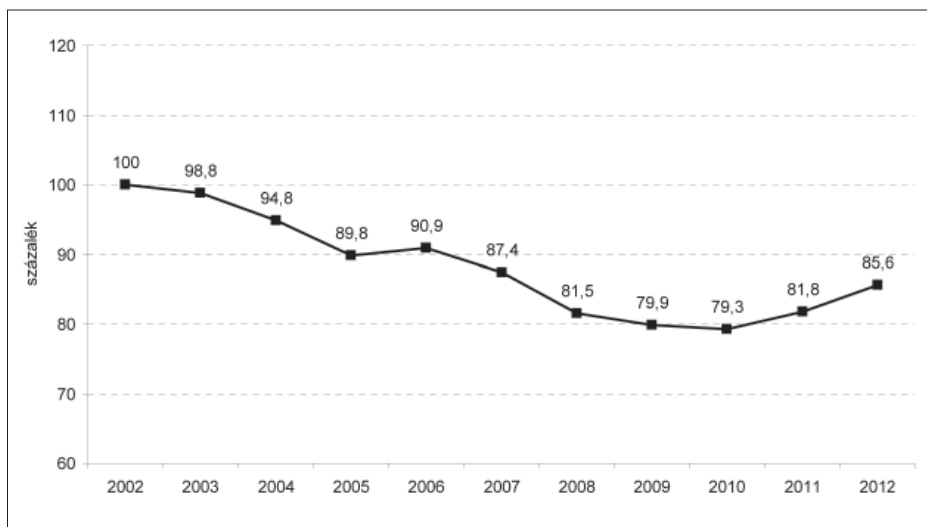
Az élelmiszer-ipari termelés alakulását a

8. ábra
Az 50–500 hektár közötti gazdaságok száma és átlagos mezőgazdasági területe (2000–2010)

9. ábra

Az élelmiszer-ipari termelés volumenindexének változása (2002 = 100,0)

Forrás: KSH

9. ábra szemlélteti. Ebből látható, hogy az iparág teljesítménye 2002 és 2010 között meredeken, összességében több mint 20 százalékkal esett. Csupán egyetlen év volt ebben az időszakban – 2006 –, amikor nem csökkent az előző évhez viszonyított volumenindex. A tendencia 2011-ben és 2012-ben megfordult, de ennek magyarázata sem a klasszikus élelmiszer-ipari szakágazatok teljesítménybővülésében lelhető meg.

Az élelmiszeripar általános jellemzői közt említést kell tenni az ágazat adózás előtti eredményének alakulásáról. A kedvezőtlen jövedelempozíció a 10. ábrán látható. Míg az uniós csatlakozás előtti utolsó évben az iparág adózás előtti eredménye meghaladta a 70 milliárd forintot, az azóta eltelt időszakban – folyó áron számítva(!) – sem tudta megközelíteni ezt az értéket. Ráadásul a közel 50 milliárd forintnyi 2012. évi adózás előtti eredmény mintegy fele a keményítőgyártás szakágazathoz köthető, további 14,1 milliárd forint a növényolajgyártáshoz. Ha ezt a két szakágazatot kivesszük, akkor az élelmiszeripar jövedelme nem éri el a 15 milliárd forintot. Az elmúlt 3-4 év ingadozása

pedig egyértelműen az alapanyagot jelentő mezőgazdasági termékek felvásárlási árának markáns volatilitásával magyarázható.

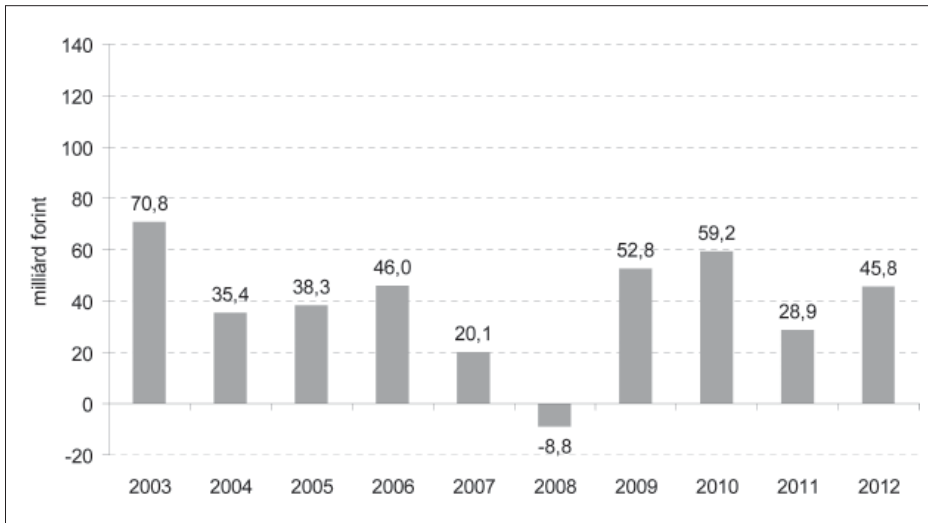
Az élelmiszeripar rossz jövedelmi helyzete elsősorban két tényezővel magyarázható. A bemutatott adatok és a termékpályákon belüli összehasonlító elemzések azt mutatják, hogy az élelmiszeripar „beszorult” az erősebb – politikai – érdekérvényesítő képességgel rendelkező mezőgazdaság és a koncentrált, erős alkupozícióban lévő kereskedelem közé, ezért az ártárgyalások folyamatos vesztese. Emellett a mélyebb pénzügyi elemzések azt is jelzik, hogy a kedvezőtlen mutatókat nem elsősorban a tényleges – termelési – tevékenységük vesztesége okozta, hanem elsősorban a pénzügyi műveletekből származó negatív eredmény. Ez az alacsony tőkeellátottságból és az ebből következő magas hiteligenyből adódott.

Az iparág fejlesztési pozícióját rontja a támogatások csökkenése. Míg a csatlakozás előtti utolsó évben az agrárgazdasági támogatások közel 15%-a az élelmiszeriparban került elköltésre, addig az ágazatban 2012-ben felhasznált 649 milliárd forint támoga-

10. ábra

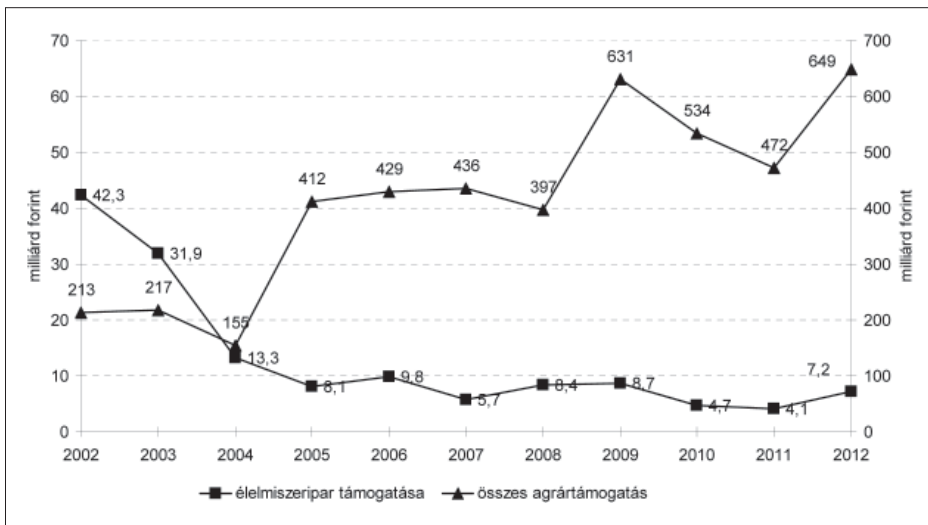
Az élelmiszeripar adózás előtti eredményének alakulása

Forrás: NAV-adatbázis

11. ábra

Az élelmiszeripar támogatása a vizsgált időszakban

Forrás: APEH (élelmiszeripar) és VM (agrárágazat) adatok alapján saját szerkesztés

tásból mindössze 7,2 milliárd forint (1,1%) kötődött az élelmiszeriparhoz (11. ábra).

Ha említést tettünk az alacsony tőkeel-látottságról, akkor meg kell vizsgálnunk a jegyzett tőke, ezen belül a külföldi tőke és a

belföldi társas vállalkozások tulajdonának alakulását. E két tényező adja a jegyzett tőke közel 100 százalékát, mivel a rend-szerváltás után az állami tulajdon 45%-ról gyakorlatilag 0-ra csökkent (12. ábra).

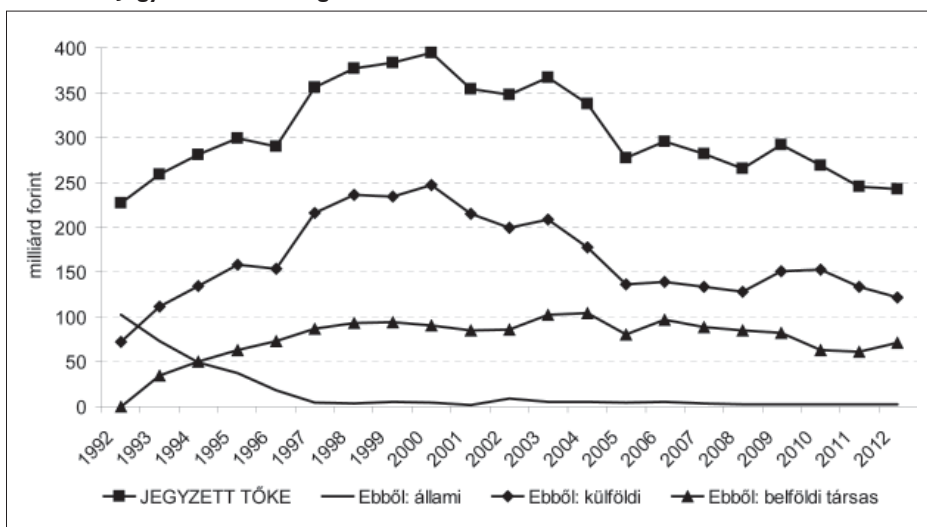
A külföldi tőke 2000-ben volt a legnagyobb értékű, ekkor a jegyzett tőke 62,7%-át adta. Ezután elkezdődött a csökkenése, ami különösen meredek volt 2002 és 2006 között, ekkor több mint 10%-ot esett vissza a külföldi részesedés (57,4%-ról 47,1%-ra). Megfigyelhető 2006 után egy stabilizálódási időszak, de 2010 után – részben a válság hatásának betudhatóan – folytatódott a külföldi tőke kivonása a magyar élelmiszeriparból. A 12. ábra pontosan szemlélteti, mennyire meghatározó a külföldi tőke jelenléte. Látható, hogy ennek változása szinte teljesen együtt mozog az ágazat jegyzett tőkéjének ingadozásával, mivel az élelmiszeriparból kivont külföldi tőkét nem pótolja a hazai befektetői, vállalkozói kör. Ennek oka csak részben a hazai tőkehiány, valójában az érdeklődés is lanya a hazai élelmiszer-ipari befektetések iránt. Akik pedig befektetnek, azok az esetek jelentős hányadában pénzügyi befektetők, céljuk nem a hosszú távú működtetés, hanem a lehetséges haszon mielőbbi kivétele a vagyonból. Ez alapján érthető, hogy az elmúlt két évtizedben a nagy bukások, a beszállí-

tó termelőket milliárdokkal megkárosító feldolgozó csődök miatt azon vállalatok, vállalatcsoportok esetében voltak megfigyelhetők, amelyeket magyar tőkés körök vásároltak meg vagy privatizáltak.

A belföldi társas vállalkozások tulajdoni részesedése 2006-ban 33% volt. Ez jelentős növekedés az 1992-es – megközelítőleg – nulla százalékos induláshoz képest. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy csak 1997-ig volt jelentős mértékű a belföldi tőke növekedése, 1998-tól már nem volt szándék hazai tőkebefektetésre. Nem lehet ugyanakkor figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ma már az élelmiszer-gazdaságban való gondolkodás megköveteli az élelmiszer-kereskedelem szerepének hangsúlyos figyelembevételét is. Nem lehet perspektívájuk az élelmiszer-feldolgozás meghatározó hányadát képviselő kis- és középvüzeteknek abban az esetben, ha termékeik értékesítését nem támogatják piacra jutást segítő állami, önkormányzati, illetve civil kezdeményezések. Ezért vetődik fel egyre gyakrabban egy, a különleges minőségű hazai termékek forgalmazásában kiemelt

12. ábra

Jegyzett tőke és meghatározó részeinek változása 1992 és 2012 között

Forrás: NAV-adatok alapján saját szerkesztés

szereppel bíró *magyar lánc* létrehozásának igénye. Bár az ilyen irányú javaslatokat egyes véleményformálók *parasztromantikaként* minősítik, megítélésünk szerint ilyen kereskedelmi hálózat életre hívása és támogatása a közvélemény-formálás, a marketing eszközeivel, egyéb – megengedhető – támogatásokkal hatalmas lehetőségeket jelenthet a helyi, a regionális, de akár a Kárpát-medencei ételmisszer-ellátásban, a hazai mezőgazdasági termékek feldolgozásában és értékesítésében.

A JÖVŐT ILLETŐ STRATÉGIAI KÉRDÉSEK

Az agrárgazdaság jövőbeni pozicionálásához elsősorban azokat a stratégiai kérdéseket célszerű meghatározni, amelyek lehetőségeket és kockázatokat hordoznak magukban. Nem bizonyos – egyébként fontos és támogatást érdemlő – célokat, mint a foglalkoztatásnövelést, a versenyképesség erősítését, az állattenyésztés és a növénytermesztés arányának javítását, a zöldség- és gyümölcsstermesztés felfuttatását stb. indokolt elsősorban a célkeresztbe helyezni, hanem azokat a tényezőket, amelyek pozitív hozadékaként a célok megvalósíthatók. Ezek közül megítélésünk szerint napjainkban a következők emelhetők ki:

- földbirtok-politika;
- piaci lehetőségek – mint keresleti oldal;
- ételmisszer-feldolgozás;
- öntözésfejlesztés;
- Közös Agrárpolitika.

Az öt felsorolt tényező közül az ételmisszer-feldolgozással (illetve az ételmisszeriparral) már a tanulmány korábbi részében foglalkoztunk, így a továbbiakban a négy fennmaradó kérdéskörrel kapcsolatban fejtjük ki álláspontunkat.

Földbirtok-politika

A jelenlegi társadalmi és politikai feltételek mellett – tekintettel az ország politikai stabilitásának jövőbeni szempontjaira – ne-

héz lett volna a jelenleginél lényegesen jobb *Földforgalmi törvényt* kodifikálni. Ugyanakkor látni kell, hogy a törvény alapvetően pozitív hozadékaik mellett lehetnek negatív következményei is. A pozitív hatások elsősorban társadalmiak és a következőkben foglalhatók össze:

- a földforgalom, földhasználat spekulatív elemeinek korlátozása;
- a vidéki családi közösségek termelési közösségként történő megszerveződése;
- a helyi vállalkozások gyarapítása;
- a közepes méretű agrárüzemek terjedése, a regionális ételmisszer-gazdaság bővülése.

Ugyanakkor megjelenhetnek negatív következmények, veszélyek is, amelyek elsősorban gazdaságiak:

- csökkenhet az állatállomány;
- mérséklődhet a foglalkoztatás;
- vagyonvesztés keletkezhet;
- mindezek miatt visszaeshet az ágazat gazdasági teljesítménye.

A Földforgalmi törvény társadalmilag pozitív hatásaival a továbbiakban nem foglalkozunk, nézzünk szembe azonban a gazdasági kockázatokkal, fenyegetettségekkel. Ezek számszerű meghatározásához a gazdaságok üzemméretcsoportok szerinti termelési szerkezetének vizsgálatából kell kiindulni.

A 2. táblázatban közölt három méretkategória közül – a mezőgazdasági termelésben elfoglalt szerepe miatt – az 50 és 500 hektár közötti, valamint az 500 hektár feletti üzemméretcsoportokra érdemes fókuszálni. Az 50 hektár alatti üzemek inkább rész-munkaidőben gazdálkodnak, és szerepük ugyan elvitathatatlan a család jövedelmének kiegészítésében, ezért markáns szociális szereppel bírnak, piaci jelentőségük azonban mérsékeltebb.

Az 50–500 hektár közötti kategória esetében szembetűnő az *alacsony foglalkoztatási lehetőséget biztosító szántóföldi növénytermesztő gazdaságok kiugróan magas aránya*: 4 gazdaság közül 3 ebbe a

2. táblázat

A gazdaságok termelési szerkezete üzemméretcsoportok szerint

Üzemtípus	50 ha alatt		50–500 között		500 ha felett	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
Szántóföldi növénytermesztők	120 418	21,4	9 333	74,2	796	62,8
Szabadföldi zöldségtermesztők	8 159	1,4	144	1,1	13	1,0
Zöldségajátató gazdaságok	6 696	1,2	12	0,1	–	–
Gyümölcstermesztők	49 979	8,9	244	1,9	6	0,5
Szőlőtermesztők	35 692	6,3	98	0,8	–	–
Húsmarha- és juhtartók	26 512	4,7	1 423	11,3	92	7,3
Tejtermelő tehenészetek	6 601	1,2	566	4,5	166	13,1
Sertéstartók	36 686	6,5	81	0,6	15	1,2
Baromfitartók	113 328	20,1	92	0,7	12	0,9
Vegyes gazdaságok	138 995	24,7	580	4,6	166	13,1
Nem besorolható gazdaságok	19 883	3,5	12	0,1	1	0,1
Összesen	562 949	100,0	12 585	100,0	1 267	100,0

Forrás: KSH ÁMÖ 2010 alapján AKI számításai

kategóriába tartozik! Ez azt jelenti, hogy a preferált gazdasági körbe tartozó üzemek elsősorban intenzív gabona- (és olajos) növények termesztésével foglalkoznak, ami ugyan tisztos jövedelmet adhat a családnak, 100-150 hektár felett a megélhetést is biztosíthatja, egész évre azonban nem ad munkát sem a család tagjainak, sem az alkalmazottaknak.

Részben az előzőek hatására az is megállapítható, hogy az 500 hektár feletti gazdaságok a nagyobb kézimunka-lekötést igénylő kertészeti termelésben mérsekeltbb szerepet játszanak, ugyanakkor az állattenyésztésben nagy a jelentőségük. Különösen vonatkozik ez a következtetés a tej- és a sertéságazatra.

Ezt a megállapítást erősítik a 3. táblázat adatai is. Ebben az 1200 és 1800 hektár feletti gazdaságok szerepét vizsgáljuk a termelési szerkezetben. A két méretkategóriát az indokolja, hogy a földforgalmi törvény 1200 hektárban állapítja meg az üzemméret felső határát, ami speciális szempontok alapján – állattenyésztés nagysága, vetőmag-előállítás, saját tagtól vagy

részvényestől bérelt földterület – maximum 1800 hektárig bővíthető.

A 3. táblázatból kiolvasható, hogy az 1200 hektár feletti kategóriában 518 gazdaság található, ami a KSH szerinti gazdaságszám 0,1%-a. Ugyanakkor ezek a gazdaságok művelik a mezőgazdasági terület 26,3%-át. Az 1800 hektár feletti 280 gazdaság esetében ez a két arány 0,05 és 8,9%.

A méretkorlát bevezetése a magas foglalkoztatást biztosító állattenyésztés esetében jelentheti a legnagyobb kockázatot. Könnyen belátható, hogy veszélybe kerülhetnek azok az állattartó telepek, amelyek mögül eltűnik a termőföld. A kérődzők esetében egyértelmű, hogy ahol nincsen meg a szükséges takarmánytermő terület (egy aszályos évben például mintegy 2 hektár nagyállategységként), ott kénytelenek felszámolni az állatállományt. Az abrakfogyasztóknál árnyaltabb a helyzet, hiszen ott – elvileg – vásárolt takarmánnyal is biztosítható az állatok etetése. Látni kell azonban, hogy a KAP az abrakfogyasztó ágazatok támogatását a termőföldön keresztül biztosítja, így akinek nincs meg a termőterülete, támoga-

3. táblázat
Az 1200 és 1800 hektár feletti gazdaságok szerepe a termelési szerkezetben

Megnevezés	Összes gazdaság	1200 ha feletti gazdaságok		1800 ha feletti gazdaságok	
		száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
Gazdaságok száma (db)	576 805,0	518,0	0,1	280,0	0,05
Mezőgazdasági terület (ezer ha)	4 686,3	1 234,4	26,3	885,0	18,9
Szarvasmarha-állomány (ezer db)	689,3	255,6	37,1	187,1	27,1
ebből tejelő tehén	240,5	106,1	44,1	76,5	31,8
Sertésállomány (ezer db)	2 550,8	763,8	29,9	630,2	24,7
ebből tenyészkoca	221,2	67,7	30,6	56,3	25,5

Forrás: KSH ÁMO 2010 alapján AKI Vállalkozáselemzési Osztályának számításai

tást veszít, jóval drágábban takarmányoz, mint ha a saját termelésű gabonát szűkített önköltségen számolja el az állattenyésztő ágazatban. Ez a hátrány ugyancsak az állatok kivágását okozhatja.

Az 1200 és 1800 hektár feletti gazdaságok jelentős súllyal bírnak az állatállományban. Itt található a szarvasmarha-állomány 37, illetve 27%-a, a tejelő tehének 44, illetve 32%-a, a sertésállomány 30 és 25%-a, valamint a kocaállomány 31 és 26%-a.

4. táblázat
A búza-, a kukorica-, a napraforgó- és a hízósertés-ágazatok ágazati eredménye (2012)

Megnevezés	Ágazati eredmény, Ft/ha
Búza	124 425
Kukorica	112 045
Napraforgó	156 194
Hízósertés*	8 613

* Takarmánytermő terület lekötése alapján számolva.

Forrás: AKI teszttüzemi rendszer ágazati adatai alapján az AKI Ágazati Ökonómiai Osztályán készült számítás

Az állatállomány veszélyeztetettségét még csak fokozza, hogy míg a növénytermesztésben az ágazati eredmény (amely a támogatásokat is tartalmazza) növényfajoktól függően 110-160 ezer forint hektáronként, addig például az abrakfogyasztó sertés egy hektár területlekötésre jutó ágazati eredménye 2012-ben alig közelítette meg a 9 ezer forintot (4. táblázat).

Mindezen hatások következtében a föld-

forgalmi törvényben szereplő földhasználati korlát közvetlen és közvetett elméleti következményei a következők lehetnek:

- mintegy 500 gazdaságot érinthet a területi korlát bevezetése, ezek veszíthetnek földterületet;
- a birtokpolitikai célok megvalósításához nyerhető földterület meghaladhatja a 600 ezer hektárt;
- kivágásra kerülhet a teljes tehén- és sertésállomány 28%-a, ami
  - 100 ezer tehén
  - és 700-800 ezer sertés;
- megszűnhet 7500 munkahely, ami az összes munkalehetőség 8,6%-át jelenti;
- bekövetkezhet 100-150 milliárd forint értékű vagyonvesztés, ami annak a következménye, hogy a termelőkapacitások mögül eltűnő föld a gépeket, építményeket elértektelenítheti, mivel azok csak korlátozott mértékben konvertálhatók.

A felsorolt fenyegetettségek azonban csak elméleti lehetőségek, mivel a tényleges következmények feltételezhetően ennél jóval enyhébbek lesznek. Ennek okai a következőkben foglalhatók össze:

- A földforgalmi törvény nem visszamenőleges hatályú, így a földhaszonbérleti szerződések lejártának időpontja elhúzódik, és elmúlt évi adatok alapján a következő intervallumban várható:
  - a területek 30%-án 5 éven belül;
  - 50%-án 5-10 éven belül;
  - 20%-án 10-20 éven belül.

Mindemellett az elmúlt hónapokban fokozott mértékben kötötték újra a gazdaságok a még le nem járó haszonbérleti szerződéseket is, kiterjesztve ezek lejáratú időpontját. Ez ugyan határozott bérleti díj-emelkedéssel járt, de a nagyobb gazdaságok jelentős része így tudta hosszabb távra stabilizálni gazdálkodását.

- A földforgalmi törvényt kiegészítő jogszabályok (üzemszabályozás, integráció) mérsékelhetik, illetve feloldhatják azoknak a fenyegetettségeknek a nagy részét, amelyeket a földforgalmi törvény egyes elemei üzennek.

- Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a birtokpolitikai célokra felszabaduló új területeken létrejövő gazdaságok és az általuk létrejövő kapacitások kompenzálhatják az átalakulással kieső (megszűnő) termelési potenciál egy részét.

A földbirtok-politika komplex megközelítése azért is elengedhetetlen, mert a rendezett birtokviszonyok növelik a földárat, élénkítik a termőföld iránti keresletet. Az emelkedő árak ugyanakkor bővítik a földkínálatot, végeredményben élénkül az egész földpiac. Ez a leghatékonyabb eszköz a termőfölddel kapcsolatos spekulációk visszaszorítására. Az elmúlt évtizedet jellemző bizonytalan helyzet leginkább a zavarosban halászóknak kedvezett.

Piaci lehetőségek – mint keresleti oldal

Egy olyan ország számára, amely tartósan adósságproblémával küszködik, ugyanakkor a hazai energiaforrások szűkössége miatt folyamatosan, valamint növekvő mértékben kényszerül importra, nem elhanyagolható, hogy az élelmiszer-gazdaság tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget legyen képes előállítani. Ez akkor teljesíthető, ha a belföldi piacon minél nagyobb arányban elégíthető ki a kereslet hazai termékekkel, illetve ha tovább tudják növelni az exportteljesítményt lehetőleg úgy, hogy bővül a félkész és kész-

termékek aránya. Tehát a piaci lehetőségek bővítése a fejlődés egyik záloga.

A hazai élelmiszerpiacon az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett az importtermékek aránya, és ma már megközelíti az összes forgalom 30%-át. A szakmai és laikus közvélemény is sokallja ezt az arányt és intézkedéseket sürget ennek mérséklésére. Megjelentek olyan politikai szlogenek is, hogy „ömlik a külföldi szemét az országba”. Ha szakmai alapon és indulatok nélkül közelítjük meg ezt a kérdést, akkor megállapíthatjuk, hogy valóban jelentős a külföldi élelmiszer aránya a hazai fogyasztásban, meghaladja a választékbővítés által indokoltat. Ennek oka azonban döntően nem az, hogy gyenge minőségű külföldi termék árasztja el az országot, hanem az, hogy egyes területeken nem versenyképesek a magyar termelők a külföldi termelőkkel szemben. Egyébként is veszélyes adminisztratív intézkedések meghozatalának szorgalmazása az importtermékekkel szemben, mert egy pozitív agrár export-import szaldóval rendelkező ország számára nem lehet előnyös a protekcionista kereskedelempolitika alkalmazása. Az ellenreakciók súlyosabb károkat okozhatnak, mint ami előny a hazai piacon jelentkezhet.

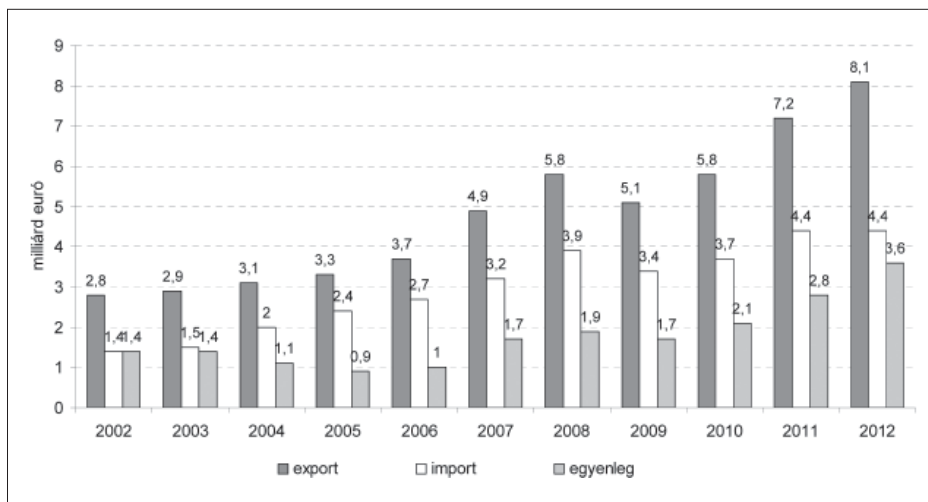
Megítélésünk szerint az importélelmiszerek fogyasztási aránya reálisan mintegy 20%-os szintig mérsékelhető, és ez a belföldi piacon közel 10%-os keresletbővülést jelenthet a hazai előállítású élelmiszereknek.

Ennél azonban jóval nagyobbak a lehetőségek a külföldön. A 13. ábra mutatja a magyar agrár-külkereskedelem alakulását, ami az elmúlt időszak sikertörténete. Az exportteljesítmény 2010-től kezdődően meredeken nőtt, 2012-ben már meghaladta a 8 milliárd eurót és 2013-ban is el fogja érni ezt a szintet. Ez akkor is megsüvegezendő teljesítmény, ha tekintettel vagyunk az agrártermékek világpiaci áralakulására, valamint a forint-euró árfolyam változására, amelyek az exportra kétségtelenül ösztönzőleg hatottak.

13. ábra

Az agrár-külkereskedelem alakulása

Forrás: KSH

Az elmúlt éveket az élelmiszerimport exporténál mérsékeltőbb növekedése jellemezte, aminek eredményeként az egyenleg is meredeken emelkedett, 2012-ben elérte a 3,6 milliárd eurót. Ez a csatlakozást követő időszak több mint háromszorosa. Feltehető azonban a kérdés: *mennyire fenntartható az agrár-külkereskedelmi status quo?* Ennek a kérdésnek a megválaszolásához mélyebben kell vizsgálni az agrár export-import szerkezetét.

A 14. ábrán a magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export összetételét három termékcsoportra bontva mutatjuk be. Mezőgazdasági termékeken az alapanyagokat (pl. élő sertés) értjük, míg az elsődleges feldolgozású termékek (pl. hasított félsertés) az alacsonyabb feldolgozottsági szintű termékeket, a másodlagos feldolgozású termékek (pl. téliszalámi) a magasabb feldolgozottsági fokú termékeket jelentik. Minél nagyobb a feldolgozottság foka, annál nagyobb a hozzáadott érték, minél alacsonyabb, annál több munkalehetőséget exportálunk az országból.

Az exportösszetételt bemutató 14. ábra még nem jelez jelentős szerkezeti problé-

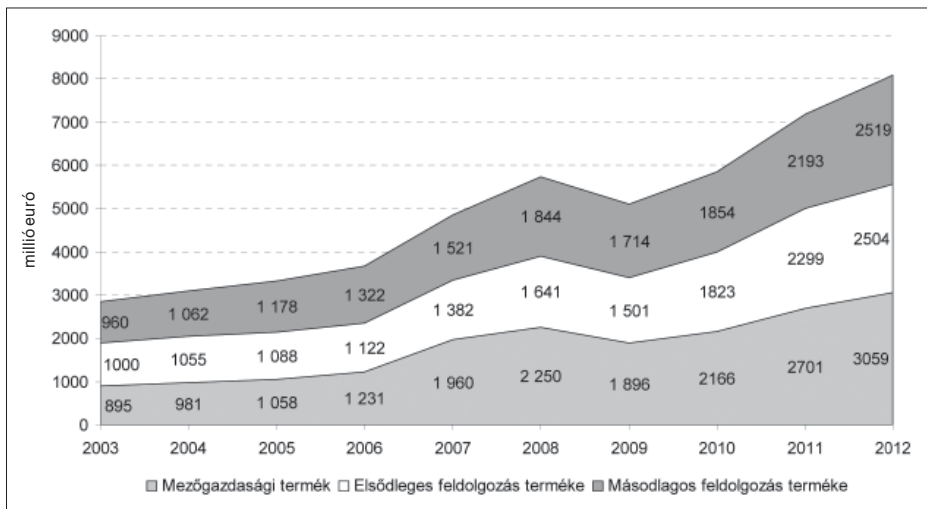
mát, hisz mind a három termékcsoportnál markáns az export bővülése: a mezőgazdasági termékek kivitele 242%-kal, az elsődleges feldolgozás termékeié 150%-kal, a másodlagos feldolgozás termékeié pedig 162%-kal bővült a vizsgált 10 év során. A valódi gondok akkor rajzolódnak ki, ha a magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari külkereskedelmi egyenleget vizsgáljuk feldolgozottsági fok szerinti összetevők bontásban (15. ábra).

Az egyenleg szerkezeti elemzése alapján három tényezőre kell felhívni a figyelmet:

- a mezőgazdaság és élelmiszeripar külkereskedelmének pozitív szaldójában egyre meghatározóbb a mezőgazdasági (alap)termékek szerepe, míg 2003-ban 40%-át adta a teljes egyenlegnek, 2012-ben már 60%-át;
- a vizsgált időszakban volt két olyan év is – 2007 és 2008 –, amikor a másodlagos feldolgozású termékek esetében negatív export-import szaldót produkált a külkereskedelem;
- a 2010. évet követő időszakban meredeken emelkedő tendenciát mutat – első sorban – a másodlagos feldolgozás termékeinek egyenlege, de ennek fő magyarázata

14. ábra

A magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export összetétele

Forrás: KSH, AKI

nem a hagyományos élelmiszerek, hanem a bioetanol, a petfood és a duty free termékek kivételének bővülése.

Öntözésfejlesztés

A mezőgazdasági termelés ősidők óta kitett a természeti környezet változó hatásainak. A napsugárzás, a csapadék, a levegő áldás és átok is lehet a gazdálkodók számára. Napjainkban ugyanakkor egyre több jele mutatkozik annak, hogy a környezet még inkább kiszámíthatatlanabbá, bizonytalanabbá válik, ami növeli a termelés kockázatát.

Magyarország az öntözés tekintetében kedvező helyzetben lehetne, hiszen felszíni és felszín alatti vízzel gazdagon ellátott, ugyanakkor messze nem használja ki ezeket az adottságait. Immár több évtizede erodálódnak azok a fizikai eszközök (csatornák, öntözőberendezések, szivattyúházak), illetve szellemi javak (oktatás, kutatás), amelyek a magas színvonalú öntözéskultúra feltéte-

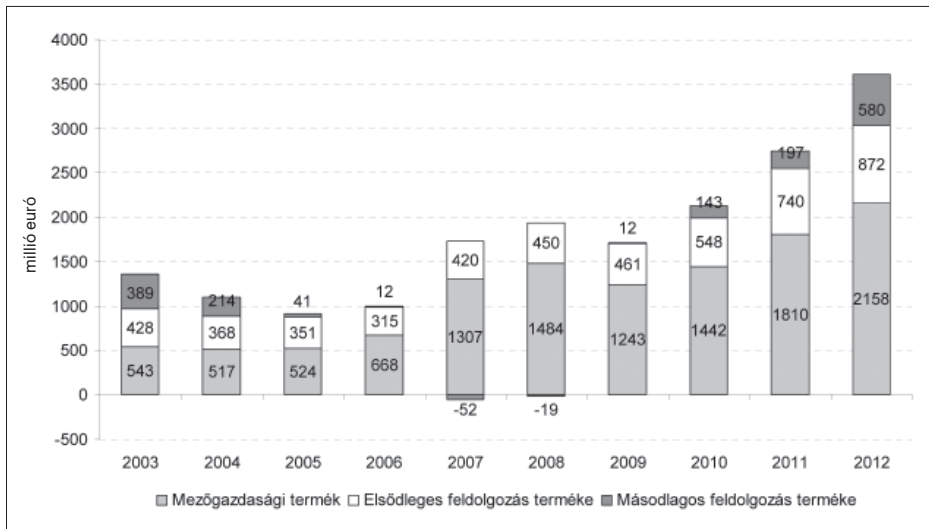
lei. A jelenlegi állapotokat jellemzi, hogy hazánkat évente több felszíni víz hagyja el, mint ami hozzánk befolyik, miközben egyes években súlyos aszály sújtja az ágazatot. Ha csak a felszíni vizekből adódó öntözési lehetőségeit kihasználná Magyarország, sokkal stabilabb és intenzívebb mezőgazdálkodást folytathatna.

Stratégiai célként kell tehát meghatározni az öntözési kapacitások jelentős növelését, de azt is látni kell, hogy az öntözés csak meghatározott feltételek teljesülése esetén gazdaságos. Azt is célszerű ugyanakkor megemlíteni, hogy az öntözési célú víztározás a víz komplex hasznosításával – ár- és belvízvédelem, víztározás, öntözés, akvakultúra, rekreáció – gazdaságosabbá tehető.³

A uniós tagországokkal összevetve hazánk jóval az uniós átlag (8,7%) alatti szinten öntözi mezőgazdasági területeit. A rendszerváltást követően az öntözésre berendezett területek nem növekedtek, a vízjogilag öntözhető terület nagysága nem

³ Az öntözésfejlesztés és a komplex vízhasznosítás kérdéseivel részletesen foglalkozott *Biró Szabolcs (szerk.) – Kapronczai István (szerk.) – Szűcs István (szerk.) – Váradi László (szerk.): Vízhasználat és öntözésfejlesztés a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági Könyvek, Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2011, 159 p.*

15. ábra
A magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari külkereskedelmi egyenleg az egyes összetevők szerinti bontásban

Forrás: KSH, AKI

változott. Az öntözésre berendezett terület 200 ezer hektár körüli, amelyből a ténylegesen megöntözött terület aránya az elmúlt években – az éves csapadékmennyiségtől és a gazdaságok pénzügyi kondíciójától függően – 30-55% között alakult (16. ábra). Ez a mezőgazdasági terület mindössze 1-2%-át fedi le, de az engedély nélküli vízkivétellel kalkulálva sem haladhatja meg a 2-3%-ot.

Az öntözésfejlesztést befolyásoló tényezők közül a következő meghatározókat célszerű felsorolni:

- termőhelyi adottságok;
- mezőgazdasági termékek piaca;
- üzemi méretek;
- föld tulajdoni és használati viszonyai;
- birtokstruktúra tagoltsága;
- öntözésfejlesztés költségei és várható haszna.

A *termőhelyi adottságokkal* kapcsolatban egy furcsa ellentmondást kell feloldani. A kedvező termőhelyi adottságú területeken az átlagos és a pótlólagos ráfordítások hatékonysága általában nagyobb, ugyanakkor a jó termőképességű talajok magasabb

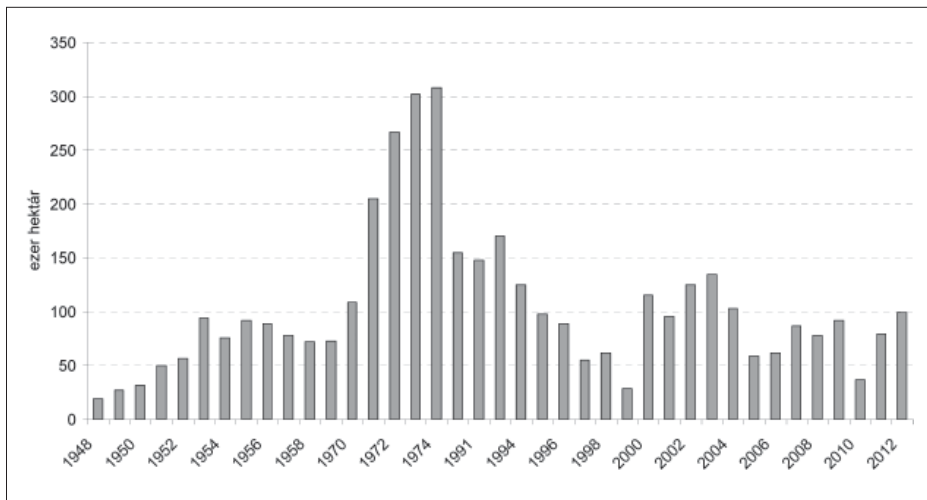
vízartó képességgel rendelkeznek. Gyenge termőhelyeken viszont az öntözés termelénövelő hatása lényegesen alacsonyabb.

Az öntözésfejlesztési stratégiának arra is figyelemmel kell lennie, hogy az öntözésfejlesztésre a *mezőgazdasági termékek piaca* oldaláról differenciált, termékspecifikus igény mutatkozik.

Az *üzemi méretek* alapvetően meghatározzák az öntözésfejlesztési lehetőségeket. Az átlagos üzemméretek alapján az 50 hektár feletti gazdaságok rendelkeznek a hatékony szántóföldi öntözéshez elegendő területtel. A 10–50 hektár közti gazdaságok 20-25 hektáros átlagos területe csak 3-4 gazdaság összefogásával, együttműködésével tehető öntözésre alkalmassá. A 300 hektár feletti egyéni gazdaságok átlagosan három, a gazdasági szervezetek 8-10 tábla összevont öntözéséhez elegendő területtel rendelkeznek. A 10 hektár alatti gazdaságokban a szükséges kisüzemi infrastruktúra, fúrt kutak megléte esetén inkább csak a zöldség- és gyümölcsfajok gazdaságos vízellátása teremthető meg.

16. ábra

Az öntözött terület nagyságának változása Magyarországon

Forrás: AKI, HAKI

A föld tulajdoni és használati viszonyait vizsgálva megállapítható, hogy az 50 hektár feletti egyéni gazdaságokban a saját földtulajdon, míg a gazdasági szervezeteknél a föld tartós bérlete teremt alapot az öntözésfejlesztésre. A jelentős öntözésfejlesztés lehetőségét a természetes személy földtulajdonosok nagy száma, a bérbe adott parcellák átlagos területe korlátozza. A területek öntözési lehetőségének megteremtése földár- és bérletidj-emelkedést okoz, amely a földhasználó jövedelmét, az öntözésből származó hasznot csökkenti. Az öntözésfejlesztés földpiaci keresletének bővülése további földár- és földbérletidj-növekedést okoz.

A birtokstruktúra tagoltsága nehezíti az öntözőkapacitások használatát és fejlesztését. A SAPS-támogatásra bejelentett területek alapján a gazdaságok átlagosan 5,3 darab 4,9 hektár átlagterületű parcellát művelnek. Még a 300 hektár feletti gazdaságok egyben művelt parcelláinak átlagos mérete (16,1 hektár) sem felel meg az öntözés alapvető területi igényeinek. A közvetlen területalapú támogatásra bejelentett gazdaságok közel negyede (23%-a)

a támogatásra bejelentett terület 3,1%-án mindössze egy parcellát használ. Az országos átlagnál lényegesen hatékonyabb területhasznosítás az 50 parcellánál többet használó 1200 gazdaságnál mutatható ki, ahol az átlagos parcellaméret 13,6 hektár.

Az öntözésfejlesztés költségeit és várható hasznát alapvetően a termőhely és az öntözési technológia befolyásolja. A Debreceni Egyetemen végzett korábbi szimulációs vizsgálatok azt mutatták, hogy jó termőhelyen az öntözőberendezések nagy valószínűséggel gazdaságosan üzemeltethetők, a megtérülést a magas termelési értékű kultúrákra alapozott vetésszerkezet javítja. A közepes termőhelyeken az öntözés már nagy valószínűséggel gazdaságtalan (esetleg a csévéldobos technológiák megtérülésére van esély). A vizsgálatok ugyanakkor azt mutatták, hogy gyenge termőhelyeken – még beruházási támogatás és optimális vetésszerkezet mellett is – gazdaságtalan az öntözés.

Az öntözés hivatkozott gazdaságossági vizsgálatával kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy annak megisméltése mindenképpen indokoltnak tűnik. A vizs-

gálat óta eltelt időszakban ugyanis – mint e tanulmányban is bemutatjuk – jelentős árrobbanás következett be a termény- és élelmiszerpiacokon, ami a gazdaságossági küszöböt megemelhette. Emellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy strukturáltabb vizsgálatok szükségesek, hiszen például nem értékelhető az öntözés szempontjából azonos módon gyenge termőhelyű területnek a homok vagy a szikes talaj.

Az öntözésfejlesztéshez mind az üzemen belüli, mind az üzemen kívüli infrastruktúra kiépítésének vonatkozásában a jelenleginél nagyobb mértékben ösztönző támogatáspolitikára van szükség. Az állami szerepvállalás növelése azonban nem lehet differenciálatlan, hiszen csak azokon a termőhelyeken indokolt a fejlesztés, ahol az öntözés többletköltségei megtérülnek. Megítélésünk szerint az elkövetkező közép-távú időszakban a meglévő kapacitások – a már említett mintegy 200 ezer hektár – reorganizációjának támogatását érdemes célkeresztbe állítani, és ezután jöhetne szóba a kapacitásfejlesztés. A szakmai körökben gyakran elhangzó 500 ezer – 1 millió hektáros öntözőkapacitás kiépítésének az elkövetkező középtávú időszakban nincsen realitása. Ugyanakkor figyelmet kell fordítani a gazdaságosan öntözhető üzemméret kialakítására, az öntözési beruházások élettartamához igazodó tartós bérletek, illetve földtulajdonlás létesítésére, valamint a táblák koncentráltabb elhelyezését, az öntözésszervezést lehetővé tevő földcserek és a táblatulajdonosok együttműködésének kiszélesítésére.

Közös Agrárpolitika

A Közös Agrárpolitika (KAP) jövőjéről 2013. június 26-án született meg a politikai alku. Június végén sikerült megállapodni az Európai Unió 2014–2020 közötti költségvetéséről is. Elkezdődhetett a tagor-

szágokban a nemzeti érdekek figyelembevételével a tervezés. Az új KAP-koncepció ugyanis számos területen lehetőséget ad meghatározott keretek közötti tagországi önálló döntésekre, amiknek következtében a Közös Agrárpolitika sokkal inkább nemzeti jelleget kap majd az elkövetkező költségvetési ciklusban, mint a korábbiakban. Kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy az elkövetkező években a KAP-ot sokkal inkább lehet nevezni *csupán* közös finanszírozásúnak, mint az eszközök tartalmát és mértékét illetően is közösnek.

A tanulmánynak nem célja, hogy részleteit tekintve bemutassa az új KAP elemeit⁴, csupán arra szorítkozik, hogy felvázolja az új közvetlen támogatási rendszert és felhívja a figyelmet a döntést igénylő pontokra. Mindezzel a szándék annak bizonyítása, hogy az előttünk álló középtávú időszakban az ágazat jövőjét alapjaiban határozza meg, hogy a KAP eszközzrendszeréből Magyarország melyiket és milyen mértékben használja.

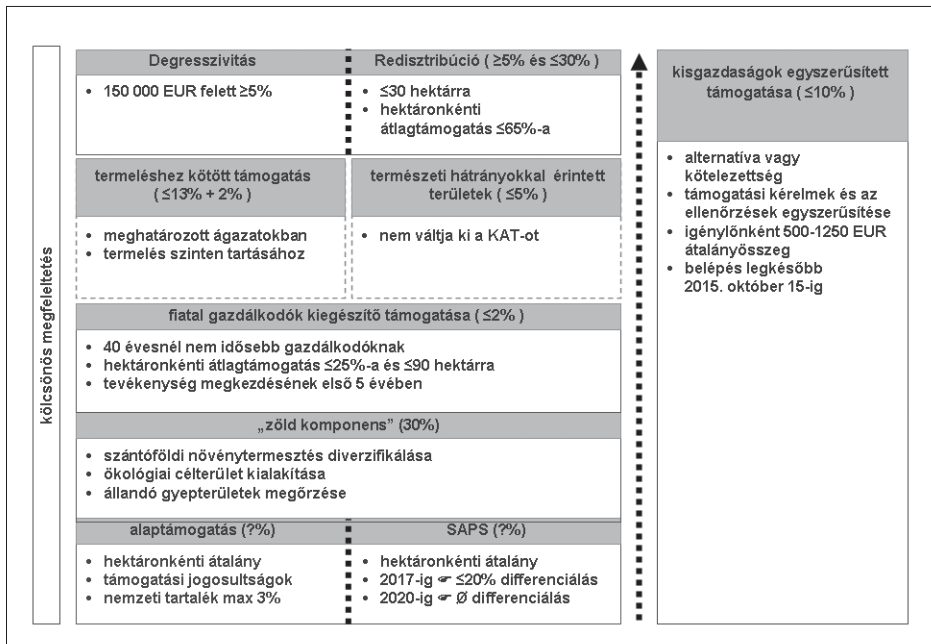
Az *Agrárgazdasági Kutató Intézet Agrárpolitikai Osztályának* munkatársai a 17. ábrán foglalták össze a közvetlen támogatások új rendszerét. A közvetlen támogatásokkal összefüggésben még 2014 első felében végleges döntést kell hozni több, az agrárgazat egyes szereplőinek pénzügyi helyzetét és ennek következményeként az ágazat üzem- és termelési szerkezetét alapvetően befolyásoló kérdésben. Ezek a főbb döntési pontok a következőkben nevesíthetők:

- SAPS vagy jogosultságalapú alptámogatási rendszer (BPS);
- redisztributív támogatás vagy (és) degresszivitás;
- kisgazdaságok egyszerűsített támogatásának nemzeti rendszere;
- termeléshez kötött támogatások elosztása;
- zöld komponens szabályrendszerének kialakítása;

⁴ A 2014–2020 közti KAP első pillérének elveit és eszközeit részletesen mutatja be Potori Norbert, Kovács Máté és Vásáry Viktória a *Gazdálkodás* 2013. évi 4. számában.

17. ábra

Közvetlen támogatások új rendszere (KAP)

• természeti hátránnyal érintett területek támogatása;

• pillérek közti átcsoportosítás.

Magyarország dönthet arról, hogy egyáltalán áttér-e az új támogatási rendszerre, és ha igen, mikortól vezeti be az ún. alaptámogatást. Három lehetőség közül lehet választani:

• 2015-ben bevezeti a jogosultságalapú alaptámogatási rendszert;

• 2015 és 2017 között az egységes területalapú rendszert (SAPS) alkalmazza, de 2018-ban áttér az alaptámogatási rendszerre;

• folytatja a költségvetési tervezési ciklus végéig a SAPS-rendszer szerinti kifizetéseket.

Az egyes opciók mellett szólnak érvek és ellenérvek. Ezek közül ki lehet emelni, hogy a BPS-rendszerre való áttérés esetén nemzeti tartalék képezhető, illetve a SAPS támogatási keret 20%-át az érzékeny ágazatok többlettámogatására lehet

felhasználni. Ugyancsak kiemelt szempont annak megítélése, hogy a magyar gazdálkodók felkészültek-e egy jogosultságalapú rendszerben az eligazodásra. Ugyancsak kérdéses az intézményrendszer felkészültsége. A jelenlegi legvalószínűbb scenárió szerint Magyarország a SAPS-sal a lehető leghosszabb ideig helyettesíteni fogja az alaptámogatást.

A sikeres mezőgazdasági status quo megbontására a legnagyobb kockázatot a redisztributív támogatás jelenthette volna. Az unió ugyanis a degresszivitás (korábbi szóhasználat *capping*) kiváltására ajánlotta azt a lehetőséget, hogy a tagállam dönthet úgy, hogy az alaptámogatáson (vagy esetlegesen még a SAPS-támogatáson) felül első pilléres nemzeti keretének legfeljebb 30 százalékáig kiegészítő átalánytámogatást (*redistributive payment*) nyújthat minden igénylőnek, kivéve azokat, akik a kisgazdaságok egyszerűsített támogatásában részesülnek. E támogatás fajlagos összege az

első pilléres források egy hektárra vetített országos átlagának legfeljebb 65 százaléka, és legfeljebb 30 hektárra adható.

A redisztributív támogatás alkalmazása alapjaiban rendezte volna át a hazai támogatásstruktúrát. Ebben az esetben minden gazdaság első 30 hektárja a 2013. évi 230 euró/hektár SAPS-támogatással szemben mintegy 300 euró/hektár támogatást kapott volna (a zöldítést is ide számolva), de a 30 hektár feletti területekre a támogatás – ugyancsak zöldítéssel együtt – 160 euróra csökken hektáronként. Ez azt jelenti, hogy a 80 hektár alatti gazdaságok jól járnak a redisztributív rendszer alkalmazásával, míg a 80 hektár feletti veszítettek volna, természetesen minél nagyobb a gazdaság, annál nagyobb mértékben és arányban.

Magyarország végül racionális kormánydöntést hozott és nem vezeti be a redisztributív támogatást, hanem a degresszivitást alkalmazza. Ez annyit jelent, hogy gazdaságonként a munkabérekkel és közterheivel csökkentett alaptámogatás 5%-át vonja el, ami mintegy 50 gazdaságot érinthet, és támogatásátcsoportosító hatása nem lesz több néhány 10 millió forintnál. Így a status quo lényegében fennmarad, az új tervezési ciklusban az egy hektárra jutó támogatás alig 10-15 euróval csökken a 2013. évi bázishoz képest.

A *kisgazdaságok egyszerűsített támogatásának nemzeti rendszere* kereteiben Magyarország a kisgazdaságoknak 500-1250 euró átalánytámogatást kínálhat fel (egyszerűsített támogatás), amely 2015-től kiváltja az összes közvetlen támogatást. Ez a lehetőség az adminisztráció terheinek csökkentése érdekében született. Az egyszerűsített támogatásban részesülőket ugyanis nem lehet szankcionálni, ha nem tartják be a kölcsönös megfeleltetés vagy a zöldítés előírásait, következképpen jelentősen mérséklődhetnek a KAP kifizetéseit támogató *Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszerrel* (IIER) szemben támasztott mennyiségi követelmények.

A gazdák 2015. október 15-ig egyénileg kérhetik részvételüket a rendszerben. Ettől az időponttól kezdődően már nem lehet belépni a kisgazdaságok egyszerűsített támogatási rendszerébe, a kilépésre azonban bármikor adott a lehetőség.

A kisgazdaságok támogatási rendszere a KAP tagállamok által önkéntesen bevezethető eleme. Hazánk ezt alkalmazni kívánja, mégpedig úgy, hogy 500 eurót minden gazdaság megkapna, aki bejelentkezik ebbe a rendszerbe, de aki a normál rendszer alapján ennél többre lenne jogosult, 1250 euró összegig megkapja az eredetileg neki járó gazdaságonkénti támogatást. Hatákszámítások szerint Magyarországon ezekkel a feltételekkel a támogatást igénylők mintegy fele fog bejelentkezni a kisgazdaságok egyszerűsített támogatási rendszerbe.

A hazai mezőgazdasági üzemi szerkezetre az előzőekben ismertetett KAP-elemekkel – SAPS vagy jogosultságalapú alaptámogatási rendszer (BPS), redisztributív támogatás vagy (és) degresszivitás, kisgazdaságok egyszerűsített támogatásának rendszere – kapcsolatos nemzeti döntés bírt a legnagyobb hatással. Ezek a gazdasági racionalitás keretei közt megszülettek. Több döntés azonban még hátra van, de ezekkel kapcsolatban túl nagy meglepetések már nem várhatók. A következő fontosabb kérdésekben kell még döntést hozni:

- A tagállamok első pilléres forrásaik legfeljebb 13 százalékaig *termeléshez kötött támogatásokat* nyújthatnak olyan mezőgazdasági tevékenységek ösztönzésére, amelyek bizonyos térségekben fontos gazdasági, környezetvédelmi vagy szociális szerepet töltenek be. E szubvenciók legfeljebb a termelés szinten tartását szolgálhatják. Emellett további 2 százalékat a fehérjenövények termelésének támogatására fordíthatnak. Magyarország kétségtelenül ki fogja használni ennél a támogatástípusnál a maximális keretet, és ezzel az érzékeny ágazatok támogatását – a dohány kivételével – a jelenlegi szinten biztosítani fogja.

- A tagállamoknak első pilléres forrásaik 30 százalékát az éghajlati és környezeti szempontból előnyös mezőgazdasági gyakorlat ösztönzésére kell elkülöníteniük. Az e keretből hektáronként fizetett direkt szubvenció a *zöld komponens*, amely kiegészíti az alaptámogatást (hazánk esetében a SAPS-támogatást). Eldöntendő, hogy a zöld komponenst a közvetlen támogatások egy hektárra vetített, országos átlagának 30 százalékaként vagy egy-egy gazdaság közvetlen támogatásainak 30 százalékaként fizetik ki. Az előbbi esetben e szubvenció összege Magyarországon az AKI számításai szerint évi mintegy 77 euró körül alakul hektáronként.

- Bizonyos biofizikai kritériumok alapján a tagállamok az első pilléres forrásaik legfeljebb 5 százalékáig külön *támogatást*

nyújthatnak a *természeti hátránnyal érintett területeken gazdálkodóknak*. Magyarország vélhetően nem fog élni ezzel a lehetőséggel, mivel az ilyen területek a második pillér forrásaiból is támogathatók, így nem célszerű az első pilléres forrásokat erre felhasználni.

- A 2014–2020 közti KAP alapján a tagállamok dönthetnek úgy, hogy első pilléres keretük 15%-át *átcsoportosítják* a második pillérbe, vagy fordítva, a második pilléres kereteik 15%-át az első pillérbe. Az átcsoportosítás kérdése mindenképpen politikai szempontok alapján fog eldőlni, mivel Magyarország második pilléres forrásai jelentősen csökkentek az új tervezési időszakban, ugyanakkor az első pilléres kifizetések is mérséklődnek a 2013-as bázisévhez képest.

Törpegazdaságok Magyarországon és az Európai Unió déli tagországaiban

VARGA ÉVA

Kulcsszavak: törpegazdaságok, standard termelési érték, foglalkoztatás,
EU déli tagországai, Magyarország.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az elemzés célja, hogy összehasonlítsa az Európai Unió legnagyobb déli tagországainak (Spanyolország, Olaszország, Portugália, Görögország) és Magyarország legkisebb mezőgazdasági tevékenységet folytató, évi 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket (STÉ) előállító gazdaságait. Bár e törpegazdaságok száma a technológiai fejlődés és a birtokkoncentráció nyomán folyamatosan csökken, gazdasági súlyuk pedig ma már csekély, létezésük és tevékenységük több szempontból is fontos, gondoljunk csak a természeti táj gondozásában és a vidéki népesség megtartásában betöltött szerepükre. A mediterrán országokban az összes gazdaság mintegy harmada, Magyarországon pedig a kétharmada tartozik a 2000 euró STÉ alatti kategóriába. A vizsgált mediterrán országokban a törpegazdaságok legkevesebb 98%-a, Magyarországon 92%-a művel mezőgazdasági területet, állattartással sokkal kevesebb törpegazdaság foglalkozik. Bár szinte mindegyikben folyik növénytermesztés, a törpegazdaságok egy-egy ország mezőgazdasági területének alig néhány százalékát művelik, az állatállomány elhanyagolható részét tartják, jellemzően önellátásra termelnek, de a foglalkoztatásban – talán túlzás nélkül mondható – nélkülözhetetlenek. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak, illetve a mezőgazdaságban végzett munka nem csekély része (pl. Portugáliában 25%-a) e gazdaságokhoz köthető. Magyarországon különösen magas ez az arány, hiszen a mezőgazdasági munka 40%-át a legalacsonyabb termelési értéket előállító gazdaságokban végezték 2010-ben. A törpegazdaságok által előállított STÉ 2010-ben 1000 euró körül volt a négy mediterrán ország átlagában, és alig több mint 700 euró Magyarországon. Ha ezeket az értékeket összevetjük a létminimum összegével, kiderül, hogy a törpegazdaságok nem tartják el a legkisebb háztartást sem, csak jövedelemkiegészítést nyújtanak a gazdálkodóknak.

BEVEZETÉS

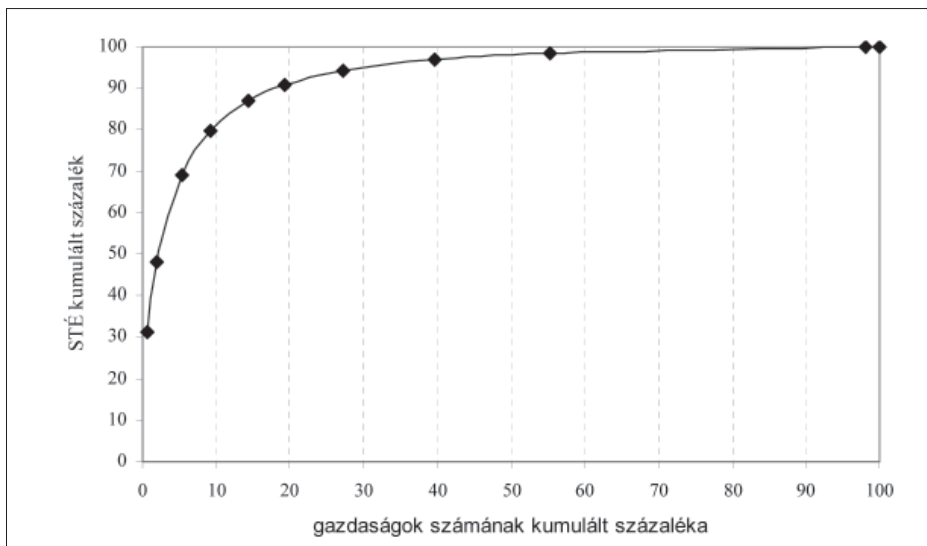
Az EU mezőgazdasága mindinkább a duális szerkezet irányába mozdul el: egyrészt vannak az ártermelő nagygazdaságok, amelyek a földterület mind nagyobb hányadán az árualap zömét állítják elő; másrészt léteznek a jellemzően gazdasági és/vagy természeti hátránnyal küszködő

térségekben tevékenykedő kisgazdaságok, amelyek többnyire a helyi piacokra és/vagy önellátásra termelnek, valamint a földek művelésben tartásával fontos szerepet töltenek be a vidéki táj arculatának megőrzésében (Somai, 2000).

Az Európai Unióban végbemenő technológiai fejlődés és a birtokkoncentráció következményeként az elmúlt évtizedekben

1. ábra

A standard termelési érték koncentrációja az EU27 mezőgazdaságában (2010)

Forrás: Eurostat, 2010

csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottság és az üzemszám, miközben az átlagos birtoknagyság folyamatosan nőtt. Főleg az 50 hektárt meghaladó méretű birtokok száma és gazdasági súlya lett nagyobb, miközben a kis- és törpegazdaságok száma megcsappant. A számszerű csökkenés döntően a 20 hektárnál kisebb gazdaságok körében, azon belül főleg az 5 hektárnál kisebb törpebirtokoknál volt megfigyelhető. Spanyolország és Portugália EU-tagságának első tíz évében kisgazdaságainak 40-40%-át veszítette el. Az elsősorban a mediterrán országok mezőgazdaságára jellemző törpebirtokok valójában rendkívül polarizált termelési struktúra részei. Egyes régiókban a kis- és törpegazdaságok, másutt a nagybirtokok dominálnak.

A legutóbbi, 2010. évi teljes körű mezőgazdasági összeírás (ÁMÖ) során az EU akkor még 27 tagországában összesen 12 millió mezőgazdasági egységet regisztráltak, amelyek 45%-a (5,4 millió gazdaság) tartozott a 2000 eurónál kisebb standard termelési értéket (STÉ) előállító gazdaságok kategó-

riájába. Az STÉ szerinti csoportosításból kiderül, hogy 2010-ben az EU27 mezőgazdasági egységeinek legerősebb 5%-a állította elő a bruttó termelési érték 70%-át, 20%-a 90%-át, 55%-a pedig a 98,6%-át (1. ábra). A gazdaságok további 45%-a – a legkisebbek – a 2010. évi bruttó termelési érték alig több mint 1%-át termelte meg. Tehát e kisbirtokok gazdasági jelentősége ma már marginálisnak mondható, ugyanakkor kiemelkedő szerepet játszanak a természeti táj gondozásában és a vidéki népesség megtartásában, ezért az utóbbi években a politikai döntéshozók részéről is egyre nagyobb figyelmet kapnak (EC, 2011).

MÓDSZER

A kis- és törpegazdaságoknak nincs pontos statisztikai vagy közigazdasági definíciója, illetve méretküszöbe. A gazdaságokat különböző jellemzők alapján lehet csoportosítani valamely fizikai vagy közigazdasági kritérium választásával. Alkalmas lehet erre például a használt mezőgazdasági terület vagy a munkaerőigény gazdaságon-

ként. Ugyanakkor ezek a jellemzők attól is függnnek, milyen típusú gazdaságról van szó, és nem adnak információt a gazdaság közgazdasági helyzetéről. Célszerűbb tehát olyan kritériumot választani, amely erről is tájékoztat. EU-szinten két fő információforrás áll rendelkezésre. Az egyik a Tesztüzemi rendszer (*Farm Accountancy Data Network*, FADN), amely azonban csak a meghatározott közgazdasági mérethatárt meghaladó gazdaságokat tartalmazza, így a legkisebb gazdaságokat éppen nem. A másik a közösségi gazdaságszerkezeti felvételek rendszere (*Farm Structure Survey*, FSS), amely 10 évenkénti teljes körű mezőgazdasági összeírásokra és 2-3 éves intervallumokban végrehajtott szerkezeti felvételekre épül. A szerkezeti összeírásoknak le kell fedni az ország mezőgazdasági teljesítményértékének 99%-át, illetve 2010-től a használt mezőgazdasági földterület és a haszonállat-állomány 98-98%-át.

A pontos statisztikai vagy közgazdasági definíció, illetve méretküszöb hiányában a mediterrán kis- és törpegazdaságok bemutatása, gazdasági súlyuk értékelése közgazdasági szempontból történt, az általuk előállított STÉ alapján. Nyilvánvaló, hogy a törpegazdaságok az Eurostat üzemtipológiájának legalacsonyabb STÉ-kategóriába tartoznak, így az elemzés a 2000 euró alatti csoportra fókuszált, és a 2010. évi FSS-adatbázisban fellelhető információkon alapult. A gazdaságszerkezeti összeírás (FSS) minden EU-tagországban az Európai Unió előírásainak megfelelően történik, így az összeírás eredményeként létrejött adatok egymással összehasonlíthatók.

A TÖRPEGAZDASÁGOK SZÁMA ÉS ARÁNYA

Az EU legnagyobb déli tagországaiban és Magyarországon a 2000 eurónál kevesebb STÉ-t előállító mezőgazdasági egységek alkotják a gazdaságok legnépesebb csoportját, számuk 2010-ben még a legkevesebb gazdasággal rendelkező Portugáliában is

megaladta a 100 ezret, Olaszországban pedig az 500 ezret. A Magyarországon összeírt 577 ezer mezőgazdasági üzemből 379 ezer tartozik e kategóriába, azaz a mezőgazdasági üzemek kétharmadában az STÉ nem érte el az 550 ezer forintot. A vizsgált mediterrán országokban átlagosan az összes gazdaság mintegy harmada, Magyarországon kétharmada tartozik a 2000 STÉ alatti kategóriába. A következő legnagyobb számosságú csoport minden országban a 2-4 ezer és a 4-8 ezer euró STÉ-t előállító gazdaságoké. Forintban kifejezve e gazdaságok STÉ-je legfeljebb 1,1 millió, illetve 2,2 millió forint. Ez az összeg nem biztosít megélhetést, csak az egyéb forrásból származó jövedelmek kiegészítésére alkalmas. Jelentős számban vannak még az évente 8 ezernél több, de 15 ezer eurónál kevesebb STÉ-t előállító gazdaságok is, de a 15 ezer euró feletti kategóriákban az arányuk egyre erősebben csökken (1. táblázat, 2. ábra).

A vizsgált mediterrán országok gazdaságszerkezete hasonló. Ez különösen Görögország és Olaszország esetében figyelhető meg. Mindkét országban a gazdaságok harmada esik a legkisebb méretkategóriába, és a további kategóriába sorolható gazdaságok is hasonló arányban vannak jelen. Spanyolországban a törpegazdaságok aránya 23%, míg Portugáliában megközelíti a 40%-ot. Magyarország gazdaságszerkezete a vizsgált mediterrán országok közül leginkább Portugáliáéhoz hasonlít. Mindkét országban igen nagy számban vannak jelen a törpegazdaságok, és hasonló arányban fordulnak elő a nagyobb termelési értéket előállító gazdaságok.

A TÖRPEGAZDASÁGOK SÚLYA A TERMELÉSBEN, A FOGLALKOZTATÁSBAN

A törpegazdaságok főbb adatait vizsgálva megállapítható, hogy a foglalkoztatásban bírnak a legnagyobb szereppel (2. táblázat). Az összehasonlíthatóság érdekében a mezőgazdasági munka mérésére az éves

I. táblázat

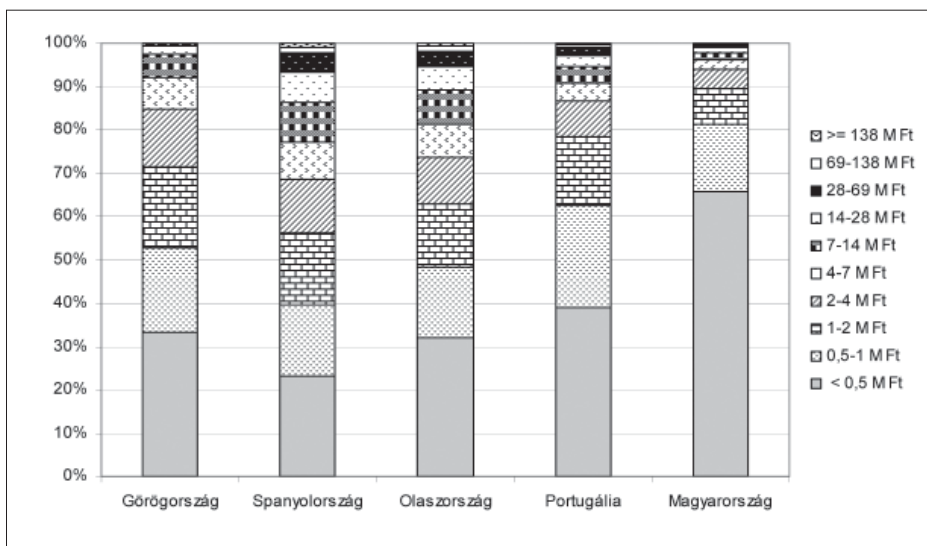
A gazdaságok száma az általuk előállított standard termelési érték nagysága alapján (2010)

STÉ-kategóriák	Görögország	Olaszország	Spanyolország	Portugália	Magyarország
< 2 000 euró	240 990	518 390	228 630	119 250	378 590
2 000–3 999 euró	140 840	263 770	163 210	71 840	91 000
4 000–7 999 euró	134 970	236 340	163 070	48 550	46 460
8 000–14 999 euró	95 590	177 020	125 130	24 970	25 350
15 000–24 999 euró	53 340	119 510	82 430	12 760	13 000
25 000–49 999 euró	39 280	128 590	93 750	11 470	10 520
50 000–99 999 euró	13 500	88 660	68 070	8 020	5 920
100 000–249 999 euró	3 760	59 440	43 160	5 940	3 590
250 000–499 999 euró	540	17 410	13 850	1 600	1 080
>= 500 000 euró	200	11 770	8 510	860	1 330
Összesen	723 010	1 620 880	989 800	305 270	576 810

Forrás: Eurostat, 2010

2. ábra

A gazdaságok megoszlása az általuk előállított standard termelési érték nagysága alapján (2010)

Forrás: Eurostat, 2010

munkaerőegység (ÉME) használatos, amely egy teljes munkaidős mezőgazdasági munkaerő éves munkavégzése. Az egységnyi munkaerő – az EU ajánlása szerint – 1800 munkaórának, azaz 225 nyolcórás munkanapnak felel meg. Portugáliában a mezőgazdaságban végzett összes munka negyede a legkevesebb STÉ-t előállító gazdaságokhoz kötődik. A többi vizsgált mediterrán

országban a törpegazdaságok részesedése a mezőgazdasági munkából 8-10% között volt; a mezőgazdasági terület alig 4-6%-át művelték; az állatállomány elhanyagolható részét tartották. Részesedésük az adott ország állattenyésztéséből Olaszországban és Spanyolországban csak tizedszázalékban mérhető, de Görögországban és Portugáliában is csak másfél százalékos. Az előbbiekből

2. táblázat
A 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket előállító gazdaságok főbb adatai és arányuk a vizsgált országokban (2010)

Ország	Üzemszám		Mezőgazdasági munka		Mezőgazdasági terület		Állatlétszám (számos állat)		Termelési érték		Önellátásra termel*	
	ezer db	%	ezer ÉME	%	ezer ha	%	ezer sz.á.	%	ezer euró	%	ezer db	%
Görögország	241	33,3	40	9,3	224	6,4	31	1,3	242 021	3,6	115	96,6
Olaszország	518	32,0	98	10,3	579	4,5	10	0,1	512 255	1,0	348	53,9
Spanyolország	229	23,1	72	8,1	1 054	4,4	35	0,2	224 770	0,7	1	32,7
Portugália	119	39,1	92	25,4	216	5,9	33	1,5	122 853	2,6	37	64,4
Magyarország	379	65,6	171	40,3	173	3,7	172	6,9	273 472	5,2	339	74,7

* A 2000 eurónál kisebb termelési értéket előállító, önellátásra termelő gazdaságok száma és aránya az adott ország saját fogyasztásra termelő gazdaságaiból. A gazdaság saját fogyasztásra termel, amennyiben az előállított termékek több mint 50%-át a tulajdonos, illetve a családja fogyasztja el.

Forrás: Eurostat, 2010

következik, hogy az adott ország mezőgazdasági teljesítményéhez is csekély mértékben járulnak hozzá: ez Spanyolországban volt a legalacsonyabb (0,7%), Görögországban a legmagasabb (3,6%) 2010-ben.

Magyarországon a törpegazdaságok száma közel 380 ezer, az összes gazdaság kétharmada volt 2010-ben. A mezőgazdaságban végzett munka 40%-a e legkisebb termelési értéket előállító gazdaságokban folyt. Az összes mezőgazdasági terület 4%-án gazdálkodtak, az állatállományból pedig 7%-kal részesedtek, ami lényegesen nagyobb, mint a vizsgált mediterrán országokban. Az általuk előállított termelési érték elérte a mezőgazdaság teljes termelési értékének 5,2%-át, ami ugyancsak több, mint a vizsgált mediterrán országokban.

A 2. táblázat utolsó oszlopának adataiból kiderül, hogy a 2000 eurónál kisebb STÉ-t előállító, önellátásra termelő gazdaságok hány százalékát adják az ország önellátásra termelő gazdaságainak. Az adott ország önellátásra termelő gazdaságainak zöme ebbe a kategóriába tartozik. A legmagasabb arány (97%) Görögországnál látható, ami azt jelenti, hogy az önellátásra termelő gazdaságok által előállított STÉ kevés kivétellel nem érte le a 2000 eurót. Olaszországban a saját fogyasztásra termelő gazdaságok több mint fele, Portugáliában kétharmada

a legkisebbek között volt. Spanyolországban viszont csak a saját fogyasztásra termelő gazdaságok harmada tartozott ebbe a kategóriába, további harmada 2–8 ezer euró STÉ-t állított elő, az utolsó harmad ennél is többet. Magyarországon az összesen 454 ezer saját fogyasztásra termelő gazdaságból 340 ezernek a termelési értéke nem érte el a 2000 eurót, s ezeknek alig 10%-a, mindössze 40 ezer gazdaság akadt, amely piacra is termelt 2010-ben.

Tekintettel arra, hogy a vizsgált gazdaságoknak igen fontos szerepe van a foglalkoztatásban, közelebről is érdemes megvizsgálni ezt a területet. A rendszeresen mezőgazdasági munkát végzők száma mind a négy mediterrán országban jelentős, akár az abszolút számokat, akár az összlakossághoz mért arányt vesszük górcső alá. Az ország teljes népességéhez viszonyítva Görögországban a rendszeresen mezőgazdasági munkát végzők aránya meghaladta a 10%-ot, Spanyolországban ennél kisebb, 5–7% közötti a részesedésük. A mezőgazdasági munkát végzők igen nagy része a legkisebb gazdaságokhoz kötődik: Spanyolországban ötödük, a többi vizsgált mediterrán országban kb. harmaduk tevékenykedik itt. A törpegazdaságok számát az összes gazdaság számához, illetve a törpegazdaságokban munkát végzők számát a

3. táblázat

A 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket előállító gazdaságok foglalkoztatásában betöltött szerepe (2010)

Megnevezés	Rendszeresen mg-i munkát végzők*		Rendszeresen mg-i munkát végzők száma és teljesítménye a legkisebb gazdaságokban				1 gazdaságban ledolgozott	1 fő által teljesített
	ezer fő	%	ezer fő	%	ezer ÉME	%		
Görögország	1 213	10,7	346	28,6	40	9,3	37	26
Olaszország	3 393	5,6	985	29,0	98	10,3	42	22
Portugália	708	6,7	244	34,4	92	25,4	174	85
Spanyolország	2 227	4,8	434	19,5	72	8,1	70	37
Magyarország	1 144	11,5	673	58,8	171	40,3	101	57

* Az adott országban rendszeresen mezőgazdasági munkát végzők száma és aránya a teljes népességhez viszonyítva.

Forrás: Eurostat, 2010

mezőgazdaságban foglalkoztatottak teljes létszámához viszonyítva hasonló arányok adódnak (2. és 3. táblázat). Ahogyan a legkisebb ökonómiai méretkategóriába tartozó gazdaságok számossága a legnagyobb, úgy ez a gazdaságcsoport ad a legtöbb embernek munkát, ha nem is teljes munkaidőben. Egy gazdaságban jellemzően egy-két fő dolgozik és évente 20-40 nyolcórás munkanapnak megfelelő időt fordítanak mezőgazdasági munkára az olasz-, a görög- és a spanyolországi kisgazdaságokban. Portugáliában átlagosan két fő tevékenykedik, összesen 174 nyolcórás munkanapnak megfelelő időt fordítva mezőgazdasági munkára.

Magyarországon 1,1 millióan végeztek rendszeresen mezőgazdasági munkát 2010-ben, és a törpegazdaságok valamelyikében 670 ezren tevékenykedtek, egy év alatt

átlagosan 57 munkanapnyi időt fordítva mezőgazdasági munkára. Az EU-szabályok szerint elméleti munkaerőre átszámítva ezek tevékenységét, 171 ezer fő teljes munkaidőben foglalkoztatottnak felel meg.

A törpegazdaságok jellemzőiből kiderül, hogy átlagosan 1000 euró körüli STÉ-t állítanak elő és nagyszámban saját fogyasztásra termelnek (4. táblázat). Általában kis területen gazdálkodnak, kevés állatot tartanak (pl.: egy ló, egy szarvasmarha, néhány sertés, juh vagy pár tucat baromfi). A gazdálkodásra fordított munkaidő meglehetősen kevés, egyik országban sincs annyi munkaóra, amennyi egy főállású foglalkoztatottnak folyamatos munkát adna.

A törpegazdaságok szinte mindegyike rendelkezik mezőgazdasági területtel. Ezek aránya a vizsgált mediterrán országok kö-

4. táblázat

A 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket előállító gazdaságok átlagos üzemmérete, munkaerőigénye (2010)

Ország	Gazdaság STÉ<2000	Mezőgazdasági területtel rendelkező	Üzemméret	Állatot tartó gazdaság	Számos-állat/üzem	Éves munkaerőegység/üzem	STÉ/üzem	Önelátásra termel
	db							db
Görögország	240 990	240 170	0,9	49 780	0,6	0,2	1 004	47,6
Olaszország	518 390	516 680	1,1	14 020	0,7	0,2	988	67,1
Portugália	119 250	118 940	1,8	63 810	0,5	0,8	1 030	31,0
Spanyolország	228 630	225 100	4,7	30 270	1,1	0,3	983	0,5
Magyarország	378 590	346 530	0,5	227 740	0,8	0,5	722	89,6

Forrás: Eurostat, 2010

zül megközelítette a 100%-ot 2010-ben; a legkisebb Spanyolországban volt, de itt is meghaladta a 98%-ot. A használt földterület meglehetősen kicsi, Görögországban 1 hektárnál is kevesebb volt 2010-ben, de a legmagasabb átlaggal rendelkező Spanyolországban sem érte el az 5 hektárt gazdaságonként.

Az állattartás a vizsgált országokban nagyon eltérő, de mindegyikükre igaz, hogy az állattartó törpegazdaságok száma meg sem közelíti a növénytermesztéssel foglalkozók számát. A legkisebb gazdaságok valamivel több mint fele tartott állatot Portugáliában, míg Görögországban 21%, Spanyolországban 13% volt az arányuk 2010-ben. Olaszországban a törpegazdaságok mindössze 3%-a tartott állatot. Magyarországon a vizsgált körbe tartozó gazdaságok közel kétharmadában volt állat 2010-ben, de egy-egy ilyen gazdaságban átlagosan egynél kevesebb számosállat fordult elő.

A TÖRPEGAZDASÁGOK TEVÉKENYSÉGE

A vizsgált mediterrán országokban a törpegazdaságok legkevesebb 98%-a művel mezőgazdasági területet. Jellemző körük-

ben az ültetvény, ezen belül az olíva, de a szőlő és a gyümölcs is gyakori. Szántóterülettel a gazdaságok harmada, Portugáliában fele rendelkezett 2010-ben; az átlagterület 2 hektár volt, csak Spanyolországban közelítette a 4 hektárt. Sokan termelnek gabonát, Görögországban és Olaszországban durumbúzát, Spanyolországban árpat, Portugáliában a legtöbben kukoricát, és itt gyakoriak a takarmánynövény-, illetve burgonyatermesztők is. A törpegazdaságok 10-20%-ánál voltak pihentetett területek (5. táblázat).

Magyarországon a törpegazdaságok 92%-a rendelkezett mezőgazdasági területtel. Ez a szám is igen magas, bár alacsonyabb, mint a vizsgált mediterrán országokban, és az egy gazdaság által használt terület átlagos nagysága is kisebb, hozzávetőlegesen fele a görög-, illetve tizede a spanyolországi átlagnak. Magyarországon a vizsgált kategóriába tartozó gazdaságok közel 70%-a művelt konyhakertet, ültetvénye is több mint harmaduknak volt 2010-ben. A gazdaságok fele használt szántót, amelyen a leggyakrabban gabonát, elsősorban kukoricát termeltek. A gazdaságok 12%-ánál, azaz minden nyolcadik gazdaságban foglal-

5. táblázat

A 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket előállító gazdaságok körében a mezőgazdasági területtel rendelkező gazdaságok száma és a főbb növényi kultúrák előfordulásának gyakorisága (2010)

Megnevezés	Görögország	Olaszország	Portugália	Spanyolország	Magyarország
Gazdaságok száma, db	240 170	516 680	118 940	225 100	346 530
Szántó	31%	37%	53%	37%	50%
Gabona	19%	16%	26%	14%	34%
Kukorica	2%	4%	22%	3%	26%
Burgonya	2%	0%	13%	4%	12%
Ipari növény	1%	2%	0%	2%	2%
Friss zöldség	1%	1%	2%	4%	3%
Takarmánynövény	2%	7%	13%	1%	5%
Pihentetett terület	10%	15%	22%	21%	7%
Konyhakert	20%	22%	67%	16%	68%
Ültetvény	77%	77%	85%	62%	36%
Olíva	70%	72%	54%	42%	0%
Erdő	1%	14%	46%	17%	7%

koztak burgonyatermeléssel. A pihentetett területek előfordulása a törpegazdaságok körében Magyarországon kevésbé gyakori, 2010-ben csupán 7%-uk hagyott földterületet vetetlenül (Valkó, 2011).

Míg növénytermesztéssel szinte mindegyik, haszonállatok tartásával sokkal kevesebb törpegazdaság foglalkozik. A vizsgált mediterrán országok közül a legtöbben, 64 ezren Portugáliában tartottak állatot, Görögországban 50 ezren, és mindössze 14 ezren Olaszországban, vagyis itt a legkevésbé jellemző a kisgazdaságokban a haszonállat jelenléte. Magyarországon nagyságrenddel több, 228 ezer törpegazdaságban volt állat a felmérés évében. Ezekben a gazdaságokban összességében kevés állatot tartanak, de igen széles és színes a paletta.

Az állattartó törpegazdaságok körében a legnépszerűbb a baromfi, különösen a tojótyúk, amelyet Spanyolországban, Portugáliában, Görögországban a legkisebb gazdaságok legalább felénél, míg az olaszországi törpegazdaságok mindössze 8%-ánál tartottak (6. táblázat). Más állatfajok tartása terén igen nagyok a különbségek. Görögországban leginkább kecskét, juhot és nyulat tartanak, Spanyolországban a ló fordul elő a leggyakrabban, de a juh, a sertés,

a szarvasmarha és a nyúl is sok gazdaságban megtalálható. Olaszországban is a ló a legnépszerűbb, de minden ötödik állattartó törpegazdaságban található szarvasmarha, és minden tizedik foglalkozik méhészettel. Portugália állattartása a legszínesebb: itt a baromfi után a nyúl- és a juhtartás jellemző, de sok gazdaságban él sertés, kecske, ló és szarvasmarha is.

Magyarországon a tojótyúk jellemző állatfaj a legkisebb ökonómiai méretkategóriában, a törpegazdaságok kétharmadánál megtalálható volt 2010-ben. Sertést a törpegazdaságok 43%-a tartott, ló, juh, kecske, nyúl vagy egyéb állatfaj jellemzően a gazdaságok 4-7%-ánál fordult elő.

A TÖRPEGAZDASÁGOK ÁLTAL ELŐÁLLÍTOTT STÉ ÉS A LÉTMINIMUM VISZONYA

A törpegazdaságok által előállított STÉ 2010-ben 1000 euró körül alakult a vizsgált mediterrán országokban, és alig több mint 700 euró Magyarországon. A magyarországi érték 2010. évi hivatalos MNB-árfolyamon átszámolva 199 ezer forintba rúgott. Ezt összevetve a létminimum KSH által publikált összegével kiderül, hogy ezek a gazdaságok csak jövedelemkiegészítést nyújtanak a gazdálkodóknak.

6. táblázat

A 2000 eurónál kevesebb standard termelési értéket előállító gazdaságok körében az állattartó gazdaságok száma és ezeknél az egyes állatfajok előfordulásának gyakorisága (2010)

Megnevezés	Görögország	Olaszország	Portugália	Spanyolország	Magyarország
Állattartó gazdaság, db	49 780	14 020	63 810	30 270	227 740
Ló	2%	37%	10%	28%	4%
Szarvasmarha	0%	22%	6%	15%	1%
Juh	15%	5%	18%	20%	5%
Kecske	16%	3%	12%	5%	5%
Sertés	2%	2%	14%	17%	43%
Brojler	40%	4%	50%	16%	5%
Tojótyúk	82%	8%	74%	56%	66%
Egyéb baromfi	5%	1%	13%	4%	47%
Nyúl	8%	2%	20%	9%	6%
Méhcsalád	1%	9%	3%	2%	1%
Egyéb állat	1%	17%	1%	1%	7%

Magyarországon a létminimum összege, amelyből a folyamatos életvitellel kapcsolatos szerény szükségletek kielégítését biztosítani lehet, a legkisebb háztartásra vonatkoztatva havonta 78 736 forint volt 2010-ben, ami éves szinten 945 ezer forintnak felelt meg (Janák, 2011). Magyarországon tehát a létminimum éves összege csaknem ötszöröse a törpegazdaság-kategóriába tartozó átlagos mezőgazdasági egység által megtermelt értéknek, és 1,7-szerese, némi túlzással kétszerese a vizsgált ökonómiai méretkategória felső határának, a 2000 ezer eurónak (550 ezer forint).

Ha feltételezzük, hogy egy átlagos törpegazdaság teljes egészében biztosítja az élelmiszer-szükségletet, és a létminimum 78 736 forint összegéből levonjuk az élelmiszer-fogyasztás egy főre vetített normatív értékét, amely a KSH adatai szerint 2010-ben havi 21 375 forint volt, akkor havonta 57 361 forint szükséges a szerény megélhetéshez. Tehát az elméletileg élelmiszere fordított összeggel csökkentett létminimum éves szinten $12 \times 57\,361$ forint, vagyis 688 ezer forint, ami három és félszerese a törpegazdaságokban előállított átlagos STÉ-nek és 25%-kal több a 2000 eurónál. Ez alapján nyilvánvaló, hogy a törpegazdaságok nem tartják el a legkisebb háztartást sem.

A KSH által kimutatott létminimum, ami a fogyasztáson alapul és abszolút küszöbnek felel meg, nem az egyetlen küszöbérték. Az Európai Unió összehasonlításaiban a jövedelmi alapú, relatív megközelítés az elfogadott. Ennek során a tagországok a

mediánjövedelem 60%-ában határozták meg a jövedelmi szegénység küszöbértékét, melynek értéke 2010-ben Magyarországon egy fogyasztási egységre számítva 59 441 Ft/hó volt (Janák, 2011). Ez az összeg nagyságrendjét tekintve azonos az élelmiszere fordított összeggel csökkentett hivatalos létminimum értékével.

Az Eurostat évente közzéteszi a jövedelmi szegénységi küszöbértékét, amelyet a legkisebb ökonómiai méretkategóriába tartozó gazdaságok STÉ-jével összevetve kiderül, hogy a legkisebb gazdaságokban előállított STÉ mindössze tizede, legjobb esetben ötöde a jövedelmi szegénység küszöbértékének a vizsgált mediterrán országok körében és negyede Magyarországon (7. táblázat).

A mediterrán országok körében Portugáliában a legkedvezőbb a helyzet. A legkisebb ökonómiai méretkategóriába tartozó gazdaságok átlagosan a szegénységi küszöbérték ötödét állították elő 2010-ben. A mediterrán országok körében itt volt legalacsonyabb a szegénységi küszöb értéke, 5,2 ezer euró, ugyanakkor az itt tevékenykedő törpegazdaságok STÉ-je a legmagasabb. Olaszországban viszont a törpegazdaságok csak az ott érvényes szegénységi küszöbérték tizedét állították elő, de Görögországban és Spanyolországban is csak 13-14% volt ez az arány.

A magyar szegénységi küszöbérték 2544 euró, alig fele a portugál, illetve negyede az olasz értéknek. A törpegazdaságok STÉ-je is nálunk a legalacsonyabb, mintegy 70%-a a többi ország átlagának. Így Magyarországon a legkedvezőbb a helyzet,

7. táblázat

A szegénységi küszöbérték és a legkisebb gazdaságok standard termelési értékének viszonya 2010-ben az egyes országokban

	Görögország	Olaszország	Portugália	Spanyolország	Magyarország
Jövedelmi szegénység küszöbértéke	7178	9562	5207	7600	2544
I törpegazdaság STÉ-je	1004	988	1030	983	722
Törpegazdaság jövedelme/ szegénységi küszöb	14%	10%	20%	13%	28%

de itt is csak a 28%-át állítják elő a törpegazdaságok a szegénységi küszöb értékének. Megállapítható tehát, hogy a vizsgált országok körében a törpegazdaságok nem

tartják el a legkisebb háztartást sem, csak szerény jövedelemkiegészítést nyújtanak a gazdálkodóknak.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database – (2) EC Agricultural and Rural Development (2011): What is a small farm? Brief No 2 – July, http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/02_en.pdf – (3) Janák K. (szerk.) (2011): Létminimum, 2010. Központi Statisztikai Hivatal – (4) Somai M. (2000): Agrárgazdálkodási struktúra az EU-ban. Cégvezetés 2000. október 1. – (5) Valkó G. (szerk.) (2011): Magyarország mezőgazdasága, 2010. Központi Statisztikai Hivatal

A szőlő- és borágazat jellemzői a szlovén és magyar határ menti területen

Egy kérdőíves felmérés tapasztalatai

GYŐRINÉ KISS ERIKA – POÓR JUDIT

Kulcsszavak: szőlő- és bortermelés, vállalkozásfejlesztés, marketing, turizmus.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A *Hagyomány élménye* című projekt keretében a Dráva-mentén, a Muravidéken és Zala megyében, a boros gazdák körében lekérdezett kérdőívvel végzett felmérés kiértékelése során kapott eredmények alapján a következő megállapítások tehetők. Az eredmények egyértelmű kapcsolatot mutatnak a szőlőterület nagysága és annak jövedelemtermelő képessége között. Szlovéniában a szőlészek és borászok a megtermelt bort 90%-ban palackozzák, Zala megyében viszont a kínálat 90%-át palackozatlan borként értékesítik. A borászatok sikeres működésének feltételét a zalai termelők elsősorban a kedvezőbb pénzügyi, pályázati támogatásokban látják. Ezzel ellentétben a szlovén gazdálkodók főként a továbbképzésben, a szakmaspecifikus ismeretek bővítésében és megosztásában nyújtott támogatást tartják fontosnak. E mögött országspecifikus gazdasági szabályozások, eltérő kisvállalkozói működési feltételek, eltérő vállalkozási kultúra és attitűd áll.

Az eredmények alapján az alábbi javaslatok fogalmazhatók meg. A térség szőlőtermelői közös érdekképviselet és koordináció nélkül nem lesznek képesek előbbre lépni. Erre azért lenne szükség, mert méretükben nem versenyképesek, szervezetési és együttműködési hajlandóságuk alacsony. A szőlő- és bortermelők körében fontos lenne az együttműködés fokozása a termelés és az értékesítés területén, akár termelői és értékesítési szövetkezet (szövetség) vagy klaszter alakításával. Az együttműködésnek jelentős lendületet adhatna jövőképfelvázolása, és annak elérését lehetővé tevő stratégia kidolgozása. A térség piaci megjelenéséhez elengedhetetlen az egységes borimázs létrehozása. A két országban működő koordináló szervezetek együtt kell, hogy működjenek az imázsépítésben, valamint tematikus turisztikai borútvonalak kialakításában. A projekt során közösen kidolgozásra került – a térségre jellemző olaszrizling szőlő- és borfajtára vonatkozóan – egy nemzetközi színvonalú, minőségi termesztési és termelési standard. Ez kiváló alapot nyújt a „szőlő és bor-arculat” létrehozásához.

BEVEZETÉS

A *Hagyomány élménye* egy határon átnyúló együttműködési projekt Szlovénia és Magyarország között. A projektet a Szlovénia–Magyarország Operatív program 2007–2013 keretében részben az EU finanszírozta. A projektpartnerek az *SZMEK–Maribori Intézet* (Szlovénia),

SZMEK–Muraszombati Intézet (Szlovénia), *Pannon Egyetem Georgikon Kar* (Magyarország) és a *Zala Szőlő és Borkultúrájáért Egyesület* (Magyarország) voltak. A projekt keretében 2010-ben három különböző kérdőívvel végeztek felmérést a Dráva-mentén, a Muravidéken és Zala megye térségében a hagyományos borfajták, hagyományos

ételek és szolgáltatások kínálói, valamint a térségbe látogató belföldi és külföldi vendégek, turisták körében.

A határon átnyúló térségre jellemző a bortermelés, mely összefonódik a hagyományos kulináris és kulturális turisztikai kínálattal. A szőlőtermesztésnek, a gasztronómiának és az azokhoz kapcsolódó hagyományoknak, ünnepeknek több ezer éves múltja van a Dráva, a Mura és a Zala folyók által határolt területeken. A projekt fő célkitűzése a térség szőlőtermesztési hagyományainak és gasztronómiai értékeinek megmentése és annak továbbadása a mai kor számára. Annak érdekében, hogy ezek az értékek megőrizhetők és aktív, gazdasági élet szereplői által felhasznált elemek legyenek, a projekt promóciós rendezvényekkel, oktatási programokkal és egy térségi marketingstratégia létrehozásával támogatta a helyi termelőket és vállalkozókat. A projekttevékenységek végzése során igyekeztek a helyben élő gazdákat egymáshoz közelebb hozni a lehetséges jövőbeni együttműködés előnyeinek felvázolásával. A projekt általános célkitűzése a határon átnyúló területre jellemző hagyományos termékek és szolgáltatások magas szintű kínálatának kialakítása, a térség európai turisztikai térképen való megjelenítése és hosszú távon értékes lakó- és munkahely biztosítása az itt élő emberek számára. Az általános célokhoz tartozik még az itt élők regionális identitásának növelése és a határon átnyúló térségről való pozitív kép (imázs) kialakítása, amely a közös értékeken alapul.

A jelenlegi helyzetre jellemző a nem pozicionált idegenforgalmi kínálat, a kicsi, elaprózott földterületek, a lakosság öregedése, az alacsony iskolai végzettség. A térségnek nincs érvényes, közös marketingstratégiája, amely a helyi termelők és idegenforgalmi szolgáltatók közös piaci fellépését segíthetné elő. Nincsen közös promóciós együttműködés sem, mely a helyi hagyományos termékeket népszerűsít

sítené (gasztronómia, bor, kézművesség). A vállalkozók inkább önállóan jelennek meg a piacon, csekély mennyiségű és váltakozó minőségű termékekkel, kevés hasznot biztosító alacsony eladási árakkal. Nincs a térségnek stratégiája az európai piachoz való felzárkózásra.

A projekt eredményei közvetlenül elősegítik a térségben a minőségi hagyományos termékek fejlesztését. Határon átnyúló hatásai és hozzáadott értékei között kell megemlíteni a *közös oktatási tevékenységek* megvalósítását, amely a tapasztalatok cseréjében, azok gyakorlatba való átültetésében, a vállalkozók közös piaci fellépésében, közös promócióban mutatkozik meg. A helyi szakemberek két szervezett tanulmányúton, Ausztriában és Magyarországon ismerkedtek a vidéki gazdálkodók tapasztalataival. Két monográfia is készült: a *borászati monográfiában* a térség történelmi emlékei, bortermelői területei és jellemző szőlőfajtái kerülnek bemutatásra, a *gasztronómiai monográfiában* pedig a hagyományos ételekről, étkezési szokásokról kapható kép. A térség népszerűbbé tételét támogatják az érintett területekről készített *promóciós filmek*. A helyi termelők és vállalkozók együttműködését, piacra lépését hivatott segíteni a *térségi marketingstratégia*. Jelen tanulmány szempontjából a projekt legnagyobb haszna a térségre leginkább jellemző szőlő- és borfajta, az *olaszrizling minősítési szabályzatának* elkészítése. Mivel a projekt célja a turisztikai kínálat és kereslet összhangba hozása, mellyel a hagyományos gasztronómia és borászat ismertségét kívánják növelni, a helyi termelők egyszerűbb és egységesebb piacra kerülésének megalapozásaként fogalmazódott meg az olaszrizling szőlő- és borfajta minősítésének szabályzata.

A jelen tanulmányt érintő primer kutatás célja, hogy feltárja a projektterületen működő szőlészek és borászok által alkalmazott szőlőtermesztési és borászati technológiai elemeket, gazdaságuk fejlesztés

tésének lehetőségeit, korlátait és a jövőbeli együttműködés (hálózatépítés) iránti igényeiket, a fentiekben bemutatott vizsgálati témákra vonatkozóan is.

A tanulmány alapvető célkitűzése a projekt területén gazdálkodó szőlészek és borászok számára készült kérdőívek eredményeinek kiértékelése, vizsgálva a szlovén–magyar szőlő- és bortermeles hagyományainak különbözőségeit.

A projektterület az államalapítástól kezdve 1920-ig egy közigazgatási területi egységet alkotott, így múltja – a szőlő- és bortermeles szempontjából is – azonos. Először e közös múltat tekintjük át a kapcsolódó szakirodalmak alapján, majd a primer kutatás eredményeit ismertetjük.

A PROJEKTTERÜLET (AZ EGYKORI ZALA VÁRMEGYE) SZŐLŐ- ÉS BORTERMELÉSÉNEK MÚLTJA

A projektterület az államalapítástól kezdve 1920-ig egy közigazgatási területi egységként, vármegyeként (mai magyarországi léptéknagyságban régióként) létezett. *Szent István* király uralkodása alatt – 1009-ben – említik először *Kolon* vármegye néven, mely lényegesen nagyobb volt a projektterületnél. *Somogy* 1061-ben kivált *Kolon*ból és a maradék területen létrejött *Zala* vármegye (*Palády-Kovács, 1997*).

A térségben a szőlészet és a borászat már a középkorban fontos szerepet töltött be, amit számos írásos emlék és leletanyag bizonyít. A *IV. László* által 1288-ban kiadott esztergomi vámtarifában a zalai borok is szerepeltek, ami bizonyítja az akkori, zalai szőlő- és borkultúra élénkségét. Az *Anjou* királyok, majd *Mátyás király* idején a zalai bor szintén jó hírnévnek örvendett. A *Mátyás* halála utáni gazdasági hanyatlás azonban a szőlőtermesztésre is kihatott (*Feyér, 1981*). A 16. századi török uralom alatt szétszakított *Zala* vármegye a megmaradt *Magyar Királyság* és a *Török Császárság* területein helyezkedett el. Sok ül-

tetvény leromlott, tönkrement, miközben az emberek a túlélésükért és a mindennapi betevőjükért harcoltak. Egyetlen pozitív elemként a csemegezőlő elterjedését lehet megemlíteni ebben az időszakban (*Holub, 1960*). A török uralom alóli – 17. század végén történő – felszabadulás után a térség szőlőtermesztése ismét fellendült. A törökök nyomán betelepült nagyszámú szláv népesség hatására a 18. században a vörös-bort adó szőlőket természetették nagyobb arányban (60%). A 18. század második felétől kezdtek telepíteni a napjainkban erre a vidékre jellemző *olaszrizling* fajtát, amely a 19. század első felében még nagyobb teret nyert (*Feyér, 1981*).

A 19. század végére *Zala* vármegyét *Magyarországon* a harmadik legfontosabb bortermeles helyre sorolták. Ekkor a hazánk szőlőtermesztését sújtó filoxeravész a természetstechnológia teljes átalakulását idézte elő. A szőlőtermő területek nagy része megsemmisült és sok korábbi fajta eltűnt. A helyreállítás során nagyobb számban jelentek meg az európai fajták. *Zala* megye, de főként *Zalaszentgrót* és környéke a 19. század végétől a kisüzemi oltványkészítés egyik hazai központjává vált. A kistermelők körében háziipar-szerűen fejlődött ki az oltványtermelés. A térségben a csemegezőlő termesztése továbbra is jelentős maradt (*Burucs, 1998*).

Az *Osztrák–Magyar Monarchia* 1867-től 1918-ig tartó fennállása a magyar bor exportjának emelkedését hozta. A zalai borok minőségét jelzi az 1874-es *Londoni Borkiállítás*on szereplő *Zalaszabari Rajnai rizling* rangos helyezése. A *Monarchia* felbomlása után a borexport zuhanásszerűen esett vissza, ezért a nyugati megyékben – köztük *Zalában* is – sok előzőleg előregegett, megsemmisült szőlőterületet nem telepítettek újra (*Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1897*).

A filoxeravész utáni helyreállítási munkákat az első világháború szakította félbe. Az 1920-ban, *Trianonban* kelt határozat alap-

ján Zala vármegye területét Magyarország és Jugoszlávia között osztották fel, amely állapot 4 év kivételével (1941 és 1945 között) állandósult. A rekonstrukciós munkákban a hűvösebb területekre országszerte direkt termő fajtákat telepítettek, rontva ezzel sok borvidék hírét, mivel a korábban honos fajták ezzel visszaszoruló-félbe kerültek. A magyarországi 1923. évi XCII. törvény ugyan megtiltotta a direkt termő fajták telepítését, teljes mértékben mégsem sikerült gátat szabni ennek a folyamatnak. Ezen felül a magyar kormány a borvidékek védelmével, a borfogyasztási adó és a növényvédőszer árának csökkentésével igyekezett a gazdákon segíteni (Kozma, 1991).

Jugoszláviában ugyanezen időszakban az ágazatot újra fel kellett építeni: jogszabályi háttér, minősítés, hatósági irányítási rendszer, szőlészeti-borászati oktatás, borvidéki lehatárolások.

A II. világháború után mindkét országban termelőszövetkezetek jöttek létre. A folyamat a kisméretű, családi szőlészetek és borászatok majdnem teljes megszűnését eredményezte. Az 1990-es évek elején a szocialista országokban végbemenő rendszerváltás következtében, a szövetkezetek felbomlásával, az egyéni kisgazdaságok (így a szőlészetek és borászatok is) újabb fejlődési lehetőséget kaptak. Ezt a fejlődési utat számtalan tényező segítette, illetve korlátozta.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Átfogó gazdasági jellegű kutatás a prolektárságban a szőlészetek és borászatok helyzetére vonatkozóan nem folyt az elmúlt évtizedekben. Végeztek azonban hasonló jellegű vizsgálódásokat Magyarország más borvidékein és vidéki térségeiben.

A Mátraaljai borvidéken 2002-ben kérdőíves megkérdezéssel vizsgálták a borvidék modernizálásához szükséges paramétereiket, a térség szőlő- és borágazat-fejlesztésének stratégiai kérdéseit (Magda – Gergely, 2004). A vizsgálat kitért az infrastrukturális

fejlesztések szükséges lépéseire, amely számos elemet foglal magában: a bor előállításának technológiai elemeit, a mennyiségi és minőségi elvárásokat, tárolási és palackozási kapacitást, piaci megjelenést támogató marketingrendszer kialakítását, időjárás-jelentő és ültetvényvédelmi rendszer felállítását és mindezeknek a jövedelmezőségre és természetvédelemre kifejtett hatását. A vizsgálat megállapítása szerint a modernizáció fő célkitűzése a prémium minőségű termékek létrehozása kell, hogy legyen, melyet a modern szőlőművelési technológiák szigorú minőségi kontroll mellett alkalmazásával lehet megvalósítani, egy hatékonyan működő marketingrendszer támogatásával. Ennek érdekében a legfontosabb feladat a borvidék vezető borának létrehozása és kiválasztása, valamint a hazai és nemzetközi piacokon a potenciális célcsoportok meghatározása. A vizsgálat leszögezi, hogy a borrhégiók jövőjének kulcsa a különleges, egyedülálló imázs létrehozása. Mivel a térségben a szőlőültetvények elaprózódtak (átlag 0,6 ha) és eléggé szétszórta helyezkednek el, valamint a gazdák eltérő művelési és borkészítési technológiákat alkalmaznak, az egységes imázs létrehozásának elengedhetetlen feltétele a minőségi előírások betartatása mellett a termelési és marketingfolyamatok jól szervezettsége. A mátraaljai borok versenyképessé tételének feltétele ezért a borvidék borászatainak együttműködésén alapuló új szervezet létrehozása. Ahhoz, hogy a modern nemzeti és nemzetközi piaci elvárásoknak a borrhégió megfelelhessen, elengedhetetlen a horizontális és vertikális integráció a szőlőtermesztők és bortermelők között. A kutatás fenti megállapításai általánosan még ma, 10 évvel a tanulmány publikálását követően is igazak lehetnek, melyekkel a borok versenyképessége és a borokat előállítók jövedelmének növekedése, életminőségük javulása biztosítható.

Nagy-Kovács (2011) a magyarországi szőlő-bor ágazat helyzetét vizsgálta az 1990–2009 közötti időszakra vonatkozó-

an. Megállapításai szerint a magyar termelésre még mindig az igen elaprózott birtokméret jellemző, bár megfigyelhető egyfajta erősödés a koncentrációt tekintve; a gazdák közül sokan jövedelemkiegészítés céljából foglalkoznak a szőlővel. Kutatási eredményei között kiemeli, hogy a magyar szőlő-bor termékpálya egymásra épülő fázisai között aránytalanság tapasztalható az ágazat által termelt profit megoszlása szempontjából. A legnagyobb probléma a szőlőtermesztők alacsony részesedése a képződő jövedelemből. Az ágazaton belül nagymértékű bizalomvesztés tapasztalható. A termékpálya szereplői a saját érdekeiket érvényesítik, a szerződéses fegyelem hiánya pedig, ami a termékpálya minden szintjén észlelhető, tovább növeli az értékesítési bizonytalanságot. Emellett a forgóeszközhiány is elsősorban a kis területen gazdálkodó alapanyag-termelőket sújtja.

A borpiacon tapasztalható intenzív verseny kihívásaira Nagy-Kovács (2011) szerint csak azok a szőlőtermesztők és pincészetek tudnak majd megfelelő módon válaszolni, akik képesek egymással szövetkezni, a termelést koncentrálni, termékínálatukat a kereslethez igazítani. A piaci igény mennyiségi és minőségi elvárásainak folyamatos kielégítése a pontos és folyamatos szállítás ütemezését is feltételezi. A szőlő-bor ágazat szereplői közül a termelők sem fajtaszerkezetükben, sem méretükben nem versenyképesek, szövetkezési hajlandóságuk alacsony. Ezért nagy szükség van a szőlőtermesztők összefogására és hatékony érdekvédelmi szervezetek létrehozására, hogy alkupoziójukat erősíthessék a feldolgozókkal és a kereskedőkkel szemben. Nagy-Kovács (2011) ugyanilyen fontosnak tartja a szőlészek és borászok szövetkezését, integrációs kapcsolatainak erősítését is. Mivel az integrációkon belül az integrátor üzleti partnereit szelektálja az egységes és kiváló minőségű, nagy volumenű termék-előállításra képes beszállítói javára, a kistermelők számára

nagyobb szerephez juthatnak a termelői szövetkezesek és a pincészetkezesek. Véleménye szerint a szőlőtermelők piaci helyzetét, versenyképességét erősítené a gazdaságos üzemméret, a minőségi termék, a termék megkülönböztetésének lehetősége, a közös érdekérvényesítés, valamint a borászatokkal együtt a vertikum egyes szereplőivel kialakított hosszú távú integrációs kapcsolatok létrehozása. Vizsgálatai igazolták, hogy a termelők horizontális integrációja, az erre épülő feldolgozó és palackozó felépítése, közös tulajdonban való üzemeltetése a felvázolt problémákból való kilábalás alapját jelentheti. Javaslaiban rámutat arra, hogy a gazdaságok számára a legsürgetőbb feladat az alapanyag-termelés stabilizálása lenne, a jövedelempozíció és a likviditás javításával. Az egyes integrációk kialakításánál pedig optimális megoldás lenne, ha azok egy-egy termőfajon jönnének létre, önkéntesség és közös érdekelttség alapján.

Az Egri borvidéken 2011-ben végzett kérdőíves vizsgálat a magyar szőlő-bor ágazatban vizsgálta a közvetlen értékesítés elterjedtségét, valamint a borászok erre való hajlandóságát. Az eredmények azt mutatták, hogy jelentős eltérés volt az egyes borászatok között a közvetlen értékesítés különböző formáinak alkalmazása tekintetében. A vizsgálat egyértelműen azt jelezte, hogy a fogyasztónak közvetlenül értékesített borok nagyobb nyereséget hoznak a gazdáknak, mint a közvetítőkön keresztül történők. A közvetlen értékesítés azonban sok többletenergiát és időt követel a borásztól, valamint nagyobb szervezettséget kíván. Bizonyos esetekben az értékesítéshez szükséges infrastruktúra kiépítése jelentős többlettőkét is igényel. Ennek ellenére a jövőbeli fejlesztéseknél egyre fontosabbnak tartják a közvetlen értékesítés lehetőségeinek bővítését, így a saját kóstoló tér kialakítását, melyre szinte minden borász pályázik. Fontos következtetése volt a vizsgálatnak, hogy a borvidék borászai

nem, vagy csak korlátozottan használták ki az internetben rejlő kommunikációs lehetőségeket a reklámozás és az online értékesítés vonatkozásában. A tanulmány megállapította, hogy a helyi borászok között az összefogásnak fontos szerepe lehetne, mely egy valóban működő érdekvédelmi szervezet formájában valósulhatna meg. Ez elősegíthetné az egri borok marketing-jét, együttes (hazai és nemzetközi) piaci megjelenését is. A borászatok fejlődése számára azonban fenyegetést jelentenek az egyre magasabb inputköltségek, amit az árakban csak részben tudnak érvényesíteni. Emellett bizalmatlanság tapasztalható a termelők együttműködésével, szakmai szervezetekkel szemben a gazdák között, ami hosszú távon mindenképpen a fejlődés ellen hathat (*Győre, 2011*). A tanulmányban megállapított következtetések általános érvényűek lehetnek napjainkban egész Magyarországon.

Egy 2012-es vizsgálat szerint, amely kiterjedt a magyarországi bor- és szőlőágazatra, a tudás használata és terjedése bár jelentős tényező, mégsem egyértelműen szignifikáns az eredményesség alakításában. *Tóth (2012)* ugyanakkor megállapította, hogy a borászatok a borágazatban felhalmozódott tudás terjedése és a vállalati folyamatok innovatív menedzsmentje révén piaci sikereket érhetnek el.

PRIMER KUTATÁS – ANYAG ÉS MÓDSZER

A primer kutatás során a tervezett 250 kérdőívből a *Dráva-mentén* 66, a *Mura-vidéken* 50 és *Zala megye* térségében 116 értékelhető kérdőív állt rendelkezésre. A lekérdezés a vizsgált térségben célzottan teljes körű volt, szinte valamennyi szőlős és boros gazdát érintette. Természetesen az egyes kérdések esetén a válaszok száma eltérő lehet (lásd 1. és 2. táblázatok). A kérdőívet kitöltők által szőlőtermelésre használt összterület az egyes régiókban rendre 976, 79 és 606 ha, ami összevetve az adatszolgál-

tatók számával, alapvető eltéréseket jelez a vizsgált térségek között. A kérdőív nyílt és zárt típusú kérdéseket is tartalmazott.

Az adatokat SPSS 15.0 program segítségével dolgoztuk fel. Az eredmények értékelése során egyszerűbb, leíró statisztikai számítások mellett következtetési statisztikai módszereket (függetlenségvizsgálat, egytényezős varianciaanalízis) is alkalmaztunk.

A PRIMER KUTATÁS EREDMÉNYEI

A szlovén–magyar szőlőtermelés regionális elemzésének első vizsgált kérdése a *szőlőtermelők által használt terület nagysága*. A *Dráva-mente* térségében 4, *Zala megye*ben 1 kiugróan magas összterületi értékkel jellemezhető adatszolgáltató található, mely torzíthatja a számítások eredményeit (összterületük 777 ha). Kiszűrve ezen öt értéket, az egytényezős varianciaanalízis eredményei alapján alapvető eltérés mutatkozik az egyes régiók szőlőtermelői által használt területek átlagos nagyságában ($p = 0,015$). A *Mura-vidék* átlagos szőlőterülete szignifikánsan eltér a *Dráva-mente* és *Zala megye* értékétől, míg utóbbi kettő viszonyában nem mutatható ki szignifikáns eltérés, amit az 1. ábra szemléletesen bizonyít.

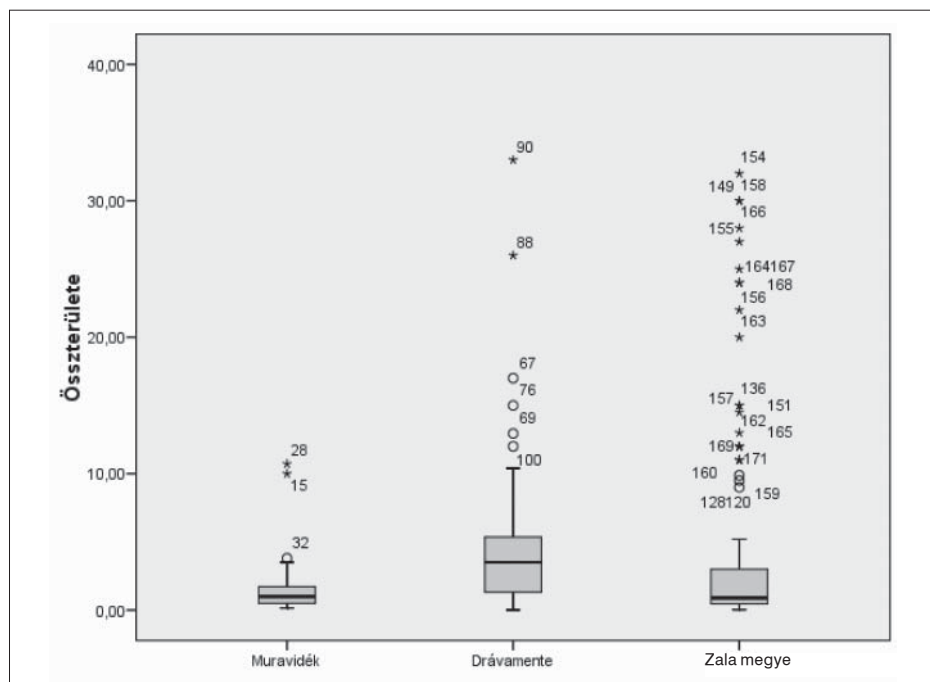
A mintákra számolt statisztikák értékeit az 1. táblázat tartalmazza.

Az 1. táblázat eredményei alapján megállapítható, hogy a *mura-vidéki* szőlőtermelők általában kisebb szőlőterületekkel rendelkeznek, e részsokaságot viszonylag mérsékelt szóródás jellemzi. Bár a *Zala megyei* szőlőterületek átlagos nagysága közelíti a *Dráva-mentét*, ennek ellenére a helyzeti középértékek alapvetően elaprózott szerkezetet jeleznek. *Zala megye* tipikus területi értéke (0,2 hektár), illetve mediánja a legkisebb – a megkérdezett szőlőtermelők fele művel 0,9 ha-nál kisebb ültetvényt. A kiugró értékek kiszűrését követően elkészített, a szőlőtermelők által használt ültetvények koncentrációját szemléltető Lorenz-görbe

I. ábra

A szőlőtermelők által használt terület nagysága térségenként (hektár)

Forrás: saját szerkesztés

I. táblázat

Szőlőültetvények területére vonatkozó statisztikák térségek szerint és együtt

Megnevezés	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Válaszadók száma	49	59	113	221
Átlag, ha	1,62	4,82	4,61	4,00
Átlag konfidencia-intervalluma (95%)	1,02–2,22	3,25–6,38	3,16–6,07	3,13–4,87
Módusz, ha	1,0	1,0	0,2	1,0
Medián, ha	1,0	3,5	0,9	1,3
Terjedelem, ha	10,57	32,99	31,96	32,99
Interkvartilis terjedelem, ha	1,40	4,47	2,66	3,38
Relatív szórás, %	128,0	124,6	169,2	164,0

Megjegyzés: A realisabb eredmények érdekében a feldolgozásban nincs benne az öt kiugró érték, mely a Dráva-mentén 15,49 hektárra, Zala megyében 5,32 hektárra emelné az átlagos szőlőterületet.

Forrás: saját szerkesztés

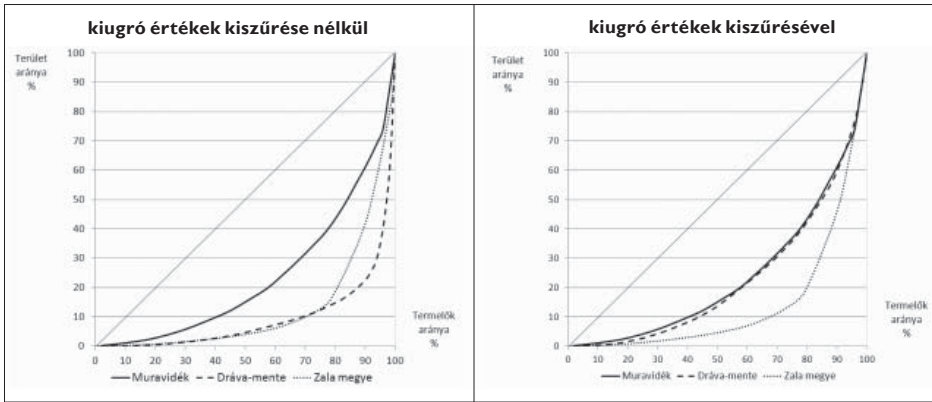
(lásd a 2. ábrát) alapján megállapítható, hogy Zala megyét erősebb koncentráció jellemzi, mint a szlovén területekét.

Szintén nagyon eltérő eredményeket kaptunk a területi egységek vonatkozásában a *Mióta foglalkozik szőlőtermeléssel?*

kérdésre. A Dráva-mentén a szőlőtermelésnek nagy múltú hagyományai vannak, 4 termelő is van a megkérdezettek között, akinek családja már több mint 150 éve foglalkozik szőlőtermeléssel. A középítő érték mindhárom térségben 30 év, azaz a ter-

2. ábra

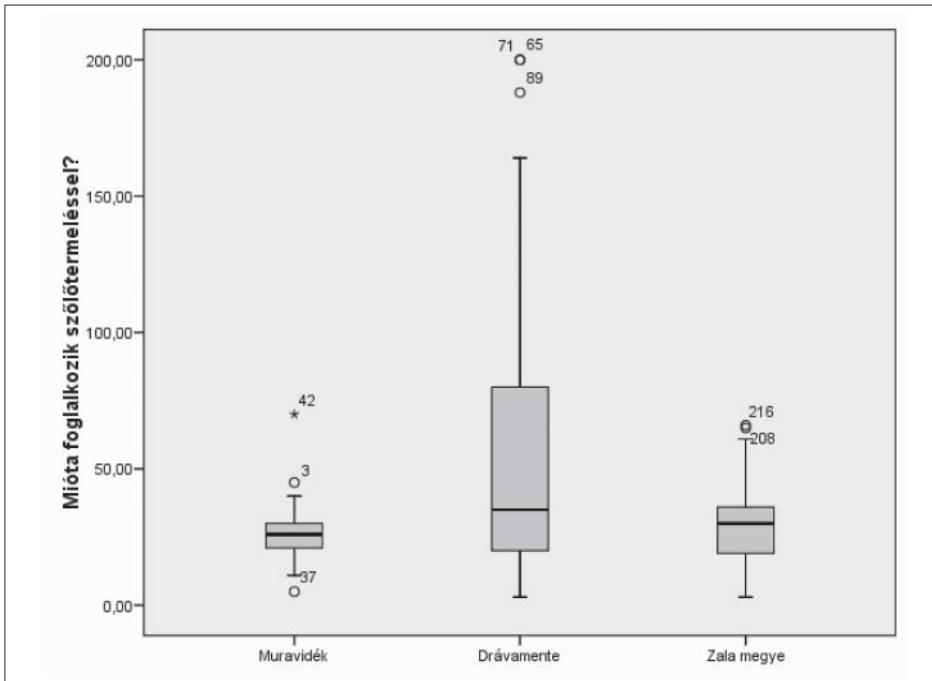
A szőlőtermelők által használt terület koncentrációja a mintában

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra

A gazdaság szőlőtermelési múltja térségként (év)

Forrás: saját szerkesztés

melők fele 30 évnél régebb óta foglalkozik szőlőtermeléssel (3. ábra).

Az egytényezős varianciaanalízis eredményei szerint a Dráva-mente szignifikánsan eltér a Muravidéktől és Zala megyétől

a szőlőtermeléssel eltöltött évek számának tekintetében ($p = 0,000$), mindeközben a Muravidék és Zala megye között nem mutatható ki szignifikáns eltérés.

A bortermelési hagyományokat vizsgálva

az egytényezős varianciaanalízis alapján Zala megye az, mely szignifikánsan eltér a másik két területi egységtől. Ennek oka az, hogy a Zala megyei válaszadók körében a szőlő- és bortermeléssel eltöltött évekre adott válaszok nagyon szoros együttmozgást jeleznek ($r = 0,998$, $p = 0,000$). Ez az átlag értékét a szőlőtermeléssel közel azonos eredményre hozta, míg a szlovén térségben a válaszok között csak nagyon laza kapcsolat tapasztalható ($r = 0,278$, $p = 0,012$). A Muravidéken 15,47, a Dráva-mentén 17,45 év az átlagos érték (2. táblázat). E markáns különbség magyarázata további vizsgálat tárgyát képezi.

A felmérés vizsgálta a szőlő- és bortermelés jövedelemtermelő képességét. A területi elhelyezkedés és a termelés jövedelemtermelő képessége között van kapcsolat

($\chi^2 = 28,05 > \chi^2_{0,95(4)} = 9,49$). A Dráva-mentén 26,7% azon termelők aránya, akik számára e tevékenység az egyetlen jövedelemforrás, a Muravidéken 10,6%, Zalában 1,8%. A hobbigazdálkodók részesedése a Dráva-mentén 59,6%, a Muravidéken 58,3% és Zala megyében a legmagasabb, 63,3% (4. ábra).

Az egytényezős varianciaanalízis eredményei egyértelmű kapcsolatot jeleznek a szőlőterület nagysága és annak jövedelemtermelő képessége között (3. táblázat).

Amennyiben a régiók vonatkozásában külön-külön is elvégezzük a vizsgálatot, azt találjuk, hogy a Muravidéken az egyetlen jövedelemforrást biztosító, míg a Dráva-mentén épp a hobbigazdálkodók csoportja különül el szignifikánsan, Zala megyét illetően pedig a kiugró érték kiszűrésével nem

2. táblázat

Szőlőtermeléssel eltöltött évekre vonatkozó statisztikák térségek szerint és együtt

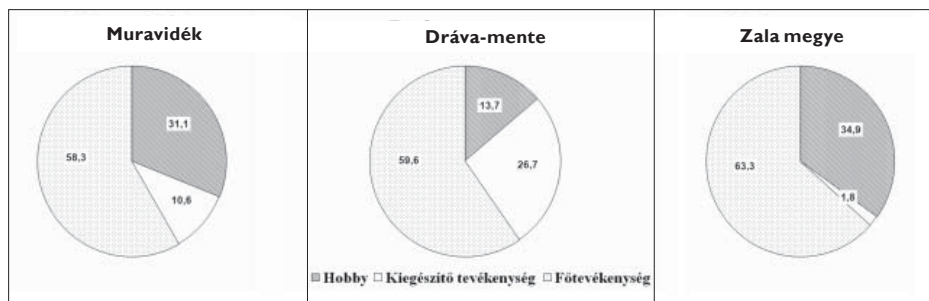
Megnevezés	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Válaszadók száma	47	57	99	203
Átlag, év	28,57	38,82	28,68	31,50
Átlag konfidencia-intervalluma (95%)	25,23–31,92	30,33–47,32	25,79–31,56	28,61–34,39
Módusz, év	30	20	30	30
Medián, év	30	30	30	30
Terjedelem, év	65,00	161,00	64,00	162,00
Interkvartilis terjedelem, év	12,00	32,50	17,00	18,00
Relatív szórás, %	39,9	82,4	50,5	66,3

Megjegyzés: A realisabb eredmények érdekében a feldolgozásban nincs benne a Dráva-menti négy kiugró érték, mely 47,89 évre emelné a szőlőtermeléssel eltöltött évek átlagos számát.

Forrás: saját szerkesztés

4. ábra

A területi elhelyezkedés és a termelés jövedelemtermelő képessége közti kapcsolat

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat

A szőlőterület átlagos nagysága a jövedelemtermelő képesség függvényében térségek szerint és együtt (ha)

Jövedelemforrás	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye	Együtt
Főtevékenység	3,88	8,28 (33,37)	9,88 (47,44)	7,26 (28,18)
Kiegészítő	1,44	4,18	3,83	3,43
Hobbigazdálkodó	1,20	1,02	6,78	4,70

Megjegyzés: A zárójelben a kiugró értékek kiszűrése nélküli eredmények láthatók.
Forrás: saját szerkesztés

mutatható ki szignifikáns eltérés a vizsgált területek között.

A *szüretelés módját vizsgálva* minden régióban a hagyományos, kézi szüretelési mód dominál, de míg *Muravidéken* 100%-ban, a *Dráva-mentén* csaknem 100%-ban (csupán ketten alkalmaznak gépi szüretelést, abból az egyik kizárólagosan), addig *Zala megyében* 14 megkérdezettnél van gépi szüretelés, és ebből 5-nél 100%-ban géppel szüretelnek. *Szlovéniában* az integrált *termesztési mód* dominál, *Zala megyében* viszont a hagyományos szőlőtermesztési mód. Ugyanakkor *Zala megyében* és a

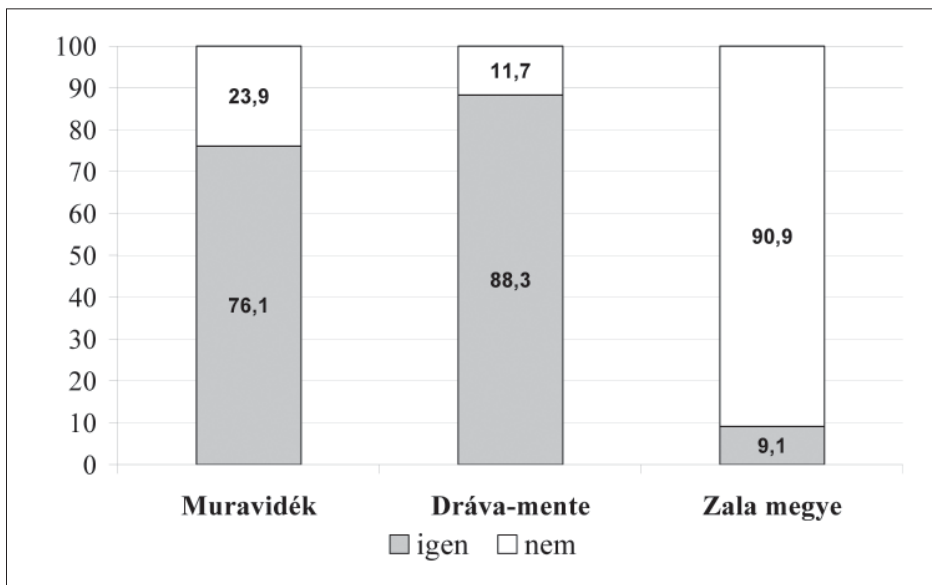
Dráva-mentén kis arányban ugyan, de jelen van az organikus termesztés is.

Zala megyében a *bor tárolására* inkább fahordókat használnak, míg a *Muravidéken* és a *Dráva-mentén* jellemzőbb a rozsdamentes acéltartály.

Szoros szignifikáns kapcsolat észlelhető a vizsgált térségek és a *bor palackozása* között ($\chi^2 = 120,61 > \chi^2_{0,95(2)} = 5,99$). A megoszlási viszonyszámok egyértelműen igazolják a χ^2 -teszt eredményét, mivel *Szlovéniában* a palackozás aránya magas (*Muravidéken* 76,1%, *Dráva-mentén* 88,3%), míg *Zala megyében* ezzel szem-

5. ábra

A borpalackozás aránya a termelők körében térségenként

Forrás: saját szerkesztés

ben nem ez a jellemző (9,1% a palackozók aránya) – lásd a 5. ábrát. A *Muravidéken* a palackozás egyértelműen függ a tevékenység jövedelemtermelő képességétől: ahol a szőlőtermelés egyetlen jövedelemforrás, ott 100%-os az arány, a kiegészítő tevékenységként végzőknél 81,5%, a hobbigazdálkodóknál pedig már csak 50%. A *Dráva-mentén* a hobbigazdálkodók körében is 75%-os a palackozási arány, a kiegészítő tevékenységűeknél 84,8%, *Zala megyében* pedig a kiegészítő tevékenységként végzőknél is csak 9,2%.

A borok értékesítésére vonatkozóan elmondható, hogy a megtermelt bor meghatározó részét (közel 70%-át) értékesítik. A *Muravidék* ezt az értéket közelíti, a *Dráva-mentén* valamivel magasabb, *Zala megyében* pedig alacsonyabb az arány. Az értékesített borok körében az általános minőségű borok dominálnak. Jellemző a saját térségben történő értékesítés, amely *Zala megyében* a legmagasabb.

Az értékesítéssel kapcsolatos elége-

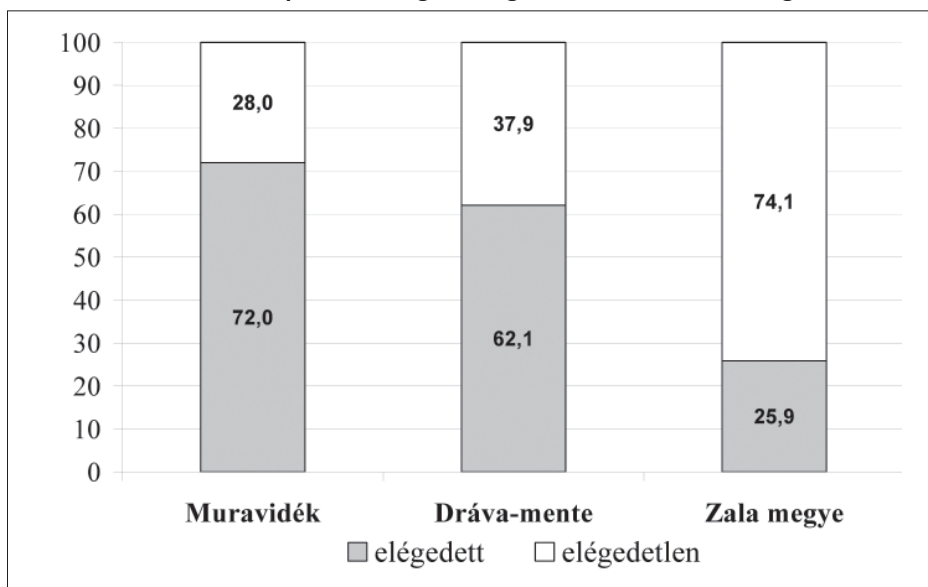
dettségre vonatkozóan elmondható, hogy az lényegesen nagyobb a szlovén gazdák körében (72,0% a *Muravidéken* és 62,1% a *Dráva-mentén* az elégedettek aránya), miközben a magyar termelők jellemzően nincsenek megelégedve (74,1%-os az elégedetlenségi arány) az értékesítési eredményeikkel (6. ábra).

A *termelés és értékesítés során felmerülő problémák* között a szlovének egyértelműen a fizetési problémákat és a nem megfelelő marketinget jelölték meg mindkét régióban. *Zala megyében* mindeközben a fizetési problémák és a nem megfelelő marketing mellett az adminisztratív nehézségeket is kiemelték. A fejlődési lehetőségek szempontjából a legnagyobb akadályt a termelés és értékesítés során tapasztalható fizetési fegyelem elégtelensége jelenti mindkét országban.

Az *elkövetkező három esztendőben tervezett fejlesztési elképzelésekkel* kapcsolatban az egyes területeken némileg eltérően ítélik meg a beruházások fontosságát (4. táblá-

6. ábra

Az értékesítéssel kapcsolatos elégedettség a termelők körében térségenként

4. táblázat

A tervezett fejlesztési elképzelések fontossági sorrendje a térségekben

	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye
Falusi turizmus	1.	2.	3.
Pincetechnológia	2.	1.	1.
Ültetvénymegújítás	3.	3.	3.
Tárolókapacitás növelése	4.	4.	3.
Gépesítés növelése	5.	5.	2.

Forrás: saját szerkesztés

5. táblázat

A sikerességet leginkább befolyásoló tényezők sorrendje

	Muravidék	Dráva-mente	Zala megye
Oktatás	1.	1.	4.
Piackutatás	3.	3.	2.
Hirdetések, promóció	2.	2.	3.
Kutatás és fejlesztés	5.	5.	7.
Pénzügyi támogatás, szponzorálás	4.	4.	1.
Kedvező hitelfeltételek	4.	6.	5.
Egyéb	5.	6.	6.

Forrás: saját szerkesztés

zat). A megoszlási viszonyszámok alapján a *Muravidéken* a legtöbben a falusi turizmus létrehozásához, működtetéséhez szükséges infrastrukturális feltételek megteremtésére költenének (32,0%), ezt követi a pincék technológiai korszerűsítése (27,8%), az ültetvények megújítása (16,7%) és a pincék tárolókapacitásának növelése (9,7%). A *Dráva-mentén* az első helyen a pincetechnológia korszerűsítése áll (30,1%), ezt követi a turisztikai infrastruktúra fejlesztése (23,3%), az ültetvények megújítása (22,6%), valamint a tárolókapacitás növelése (14,4%). *Zala megyében* szintén a technológiai korszerűsítés áll az első helyen (32,8%), melyet a gépesítés növelése követ (14,9%), a tárolókapacitás növelése, a turisztikai infrastruktúra fejlesztése, az ültetvények megújítása pedig közel azonos fontossággal bír (12,7; 12,0; 11,9%). A fejlesztési elképzelések rangsorát a 4. táblázat mutatja.

A sikeres működés megvalósításához szükséges külső segítség megítélése szempontjából határozott különbség van a szlovén

és a magyar területek között (5. táblázat). *Szlovéniában* a legfontosabbnak az oktatást tartják (47,0%), majd a hirdetésekben, promóciós tevékenységekben és a piackutatásban való segítséget (23,3; 14,4%). *Zala megyében* a vélemények jobban megoszlának. Az első helyre a pénzügyi támogatásokat helyezik (27,7%), majd a piackutatásban, promóciós munkákban való támogatást és az oktatást (20,7; 19,7; 15,5%). *Magyarországon* a kedvező hitelfeltételek meglétét lényegesen többen tartották fontosnak (8,9%), mint *Szlovéniában* (2,3%).

A borászatok sikeres működésének feltételét tehát a zalai termelők elsősorban a kedvezőbb pénzügyi, pályázati támogatásokban látják, a szlovén gazdálkodók ezzel ellentétben főként a továbbképzésben, a szakmaspecifikus ismeretek bővítésében és megosztásában nyújtott támogatást tartják fontosnak. E mögött országspecifikus gazdasági szabályozások, eltérő kisvállalkozói működési feltételek, eltérő vállalkezési kultúra és eltérő attitűd áll.

JAVASLATOK

A primer kutatás korábban bemutatott eredményei alapján összegezhető, hogy a vizsgált területen a szőlő-bor ágazat termelőinek jelentős része elaprózott ültetvényeken folytatja tevékenységét, emiatt nem érvényesülhetnek a méretgazdálkodásból származó előnyök. A gazdák az ágazaton belüli legnagyobb problémának a fizetési fegyelmet tartják, valamint a marketingtevékenység elégtelenségét. Fejlődésük biztosítása érdekében Szlovéniában elsősorban a pincetechnológia fejlesztésében, a turisztikai infrastruktúra elemeinek kiépítésében, valamint az ültetvények megújításában terveznek három éven belül saját beruházásokat. Magyarországon ezzel szemben a pincetechnológiai korszerűsítések mellett a gépesítés és a pincék tárolókapacitásának növelésében terveznek fejlesztéseket. Szlovéniában a sikeres működés érdekében külső segítséget az oktatás és a marketingtevékenység területén várnak, míg Magyarországon elsősorban a pénzügyi támogatások elérhetőségében, valamint a marketingtevékenységben, és csak ezt követően az oktatásban.

A primer kutatás korábbiakban be nem mutatott, de a projekt eredményei alapján megállapítható, hogy bár a térség szőlőtermelői a fejlődést korlátozó problémák megoldására nyitottak, közös érdekképviselet és koordináció nélkül alig tudnak előbbre lépni. A gazdák véleménye szerint az ágazaton belül jellemző a bizalomvesztés, valamint hogy a szőlővertikum szereplői saját, rövid távú érdekeiket érvényesítik elsősorban, mellyel feltehetően az egész ágazat helyzetét gyengítik. Összességében tehát megállapítható, hogy versenyképességüket a méreteikből fakadó hátrányok mellett tovább rontja az alacsony szövetkezési hajlandóság és a behatárolt együttműködési tevékenység.

Mint ahogy az a szakirodalom-feldolgozásban is bemutatásra került (*Magda – Gergely, 2004; Györe, 2011; Nagy-Kovács, 2011*), a projektteréségben működő kisvállalkozások

esetében is igaz, hogy a fejlődés elengedhetetlen feltétele az együttműködés, a nagyobb termelési méret, a minőségi termékek létrehozása, s a termékek térségi megkülönböztetésének, egyedi imázsának és a közös piacra lépés stratégiájának kidolgozása. A szerzők véleménye szerint ezért a szőlő- és bortermelők számára elengedhetetlen lenne a termelés és az értékesítés területén akár termelői és értékesítési szövetkezet (szövettség) vagy klaszter alakítása. A piacra lépés szempontjából különösen fontos lenne egy közös jövőkép kialakítása, az érintettekre háruló szerepek konkrét meghatározása, ami kiindulópontja lehetne egy átfogó fejlődési koncepciónak és megvalósítási stratégiának. A piacon való egységes megjelenés érdekében mindkét országban létre kellene hozni – szőlő- és bortermelőkre alapozva – közös szervezetet, amely tanácsadói, koordinációs és marketingtevékenységet látna el. A szervezet a termelőket, gazdákat népszerűsíteni és szoros kapcsolatot alakítana ki kereskedelmi, illetve turisztikai szervezetekkel, valamint kooperációban dolgozna a borvidékek más szakmai szervezeteivel. Mivel a térség piaci megjelenéséhez elengedhetetlen az egységes *borimázs* létrehozása, az imázs kiépítése, közvetítése fő feladata lehetne a közös szervezetnek. A két országban létrehozott szervezetek a határon átnyúlva is együtt tudnának működni mind az imázsépítés, mind pedig konkrét turisztikai termékek létrehozásában, például tematikus turisztikai borútvonalak kialakításában.

A térségre elsősorban jellemző olaszrizling szőlő- és borfajtára a projektben közösen kidolgozásra került egy nemzetközi termesztés- és termelésminősítési standard, melynek széles körű elfogadtatása és szigorú betartatása kiváló alapot nyújthatna egy egyedülálló, különleges „szőlő és bor-arculat” létrehozásához. A kisméretű, szétaprózott gazdaságok koordinálásával pedig megalkothatók azok a minőségi bortermékek is, melyek méltóan képviselhetnék a térséget a nemzetközi piacon is.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Burucs K. (1998): Filoxérasevés Magyarországon. *História*, 5-6. sz., 57-61. pp. – (2) Feyér P. (1981): A szőlő- és borkortermelés Magyarországon 1848-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest – (3) Györe D. (2011): Közvetlen értékesítés az egri borászatokban. *Gazdálkodás*, 7. sz., 642-647. pp. – (4) Holub J. (1960): A borkortermelés Zala megyében 1526 előtt. A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve. Zalaegerszeg, 181-202. pp. – (5) Kozma P. (1991): A szőlő és termesztése I. Akadémia Kiadó, Budapest – (6) Magda S. – Gergely S. (2004): Scientific approach to the strategy of the vine & wine sector with special regard to the Mátraalja Wine Region. (A szőlő-bor vertikum stratégiájának tudományos alapjai, különös tekintettel a Mátraaljai borvidékre) *Gazdálkodás*, 8. különszám, 95-109. pp. – (7) Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (1897): A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest – (8) Nagy-Kovács E. (2011): A szőlő- és borkortermékpálya jövedelmezőségének vizsgálata. PhD értekezés. (Szent István Egyetem, Gödöllő, *Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola*) – (9) Palády-Kovács A. (1997): Magyar néprajz. Akadémiai Kiadó, Budapest – (10) Tóth J. (2012): A tudás alkalmazása a magyarországi szőlőtermelésben és borkortermelésben (Egy empirikus felmérés tapasztalatai). *Gazdálkodás*, 1. sz., 49-57. pp.

Pálinkafőzdek jövedelem- és kockázatelemzése

LAKNER ZOLTÁN – KASZA GYULA – ÁCS SÁNDOR

Kulcsszavak: beruházásgazdaságosság, modell, szimuláció, szakértői becslés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány szakértői becsléseken alapuló modellszámítások segítségével, az ár-költség-fedezet-nyereség modell alkalmazásával, valamint beruházásgazdaságossági mutatók (NPV, IRR) felhasználásával, szimulációs elemzésekkel vizsgálja egy 30 ezer liter pálinka készítésére alkalmas pálinkafőző modellüzem létesítésének és működésének gazdaságosságát és jövedelmezőségét, továbbá a különböző tényezők hatását a jövedelmezőségi és beruházásgazdaságossági mutatók alakulására.

Kutatásaink során bizonyítottuk, hogy egy liter 50 v/v%-os vegyes gyümölcspálinka készítésének költsége jövedéki adó nélkül átlagosan 2970 Ft, jövedéki adóval együtt 90%-os valószínűségi szinten 4230 és 5040 Ft közé esik. Jelen feltételek között a beruházás csak akkor gazdaságos, ha speciális termék előállítására valósul meg, ez azonban a kommersz pálinkagyártáshoz képest jelentős többletköltséggel jár. A beruházás felfutását követően az éves adózás előtti nyereség várható értéke közel 80 millió Ft.

BEVEZETÉS

A pálinkáról, a törkölypálinkáról és a Pálinka Nemzeti Tanácsról szóló hatályos törvény szerint a pálinka olyan gyümölcspárlat, amely a 110/2008/EK rendelet II. mellékletének 9. kategóriája szerinti eljárással, Magyarországon termelt gyümölcsből, hazánk területén végzett cefrézést, párlást, érlelést, palackozást követően kerül forgalomba. Alapanyaga gyümölcs, gyümölcsvelő vagy szőlőtörköly lehet (*Magyar Országgyűlés: 2008/LXXIII. trv., 2.§*).

A pálinka fogyasztói képe alapvetően átalakult az elmúlt évtizedekben. Az NRC piacutató intézet 2010-es felmérése szerint a termék „vidéki parasztbácsik napindító reggeli italából és ragacsos pultú söntések feleséből ... minőségi, tiszta, fiatalok által különösen kedvelt alkoholos itallá küzdötte fel magát” (*NRC, 2010*). *Fodor – Hlédig – Totth (2011)* vizsgálatai szerint a pálinka fogyasztásához többségében pozitív képek kapcsolódnak. *Ferencz és Nótári (2009)*

elemzései azt támasztják alá, hogy a fogyasztók erőteljesen érvényesítik minőségi preferenciáikat, azaz a pálinka iránti fizetési hajlandóság jelentős mértékben függ a termék érzékelt minőségétől.

A pálinka bővülő piaci értékesítési lehetőségei, a gyümölcsök komplex hasznosítására irányuló, mind erőteljesebb törekvés, az egyéb gyümölcsfeldolgozási lehetőségek (pl.: konzervkészítés, gyümölcslekvár-gyártás, szárítmány-előállítás) jelentőségének csökkenése (*Temesi – Biacs – Szente, 2012*), valamint a pálinkafőzdek létesítésére igénybe vehető támogatási források megléte együttesen vezetett a magyar pálinkafőző-kapacitások bővüléséhez, sikeres pálinkakészítő vállalkozások megjelenéséhez, ismert és elismert márkák kialakulásához (*Török, 2009*).

Az élelmiszer-ipari termelés általános jellemzője a viszonylag magas beruházási költség, továbbá hogy az egyszer már kiépített-létrehozott termelési kapacitá-

sok csak nagyon nehezen konvertálhatók más termékek előállítására, azaz magasak a piacra történő be- és kilépési korlátok (Popp, 2004). A töményszesz-előállító vállalkozások gazdaságosságával kapcsolatos nemzetközi irodalom szegényes, a publikációk döntő hányada elsősorban a tömény szeszek marketing-összefüggéseit tárgyalja. A külföldi eredmények vagy nem kellően részletesek, vagy – az eltérő termelési-közgazdasági feltételekből és a technológiai sajátosságokból adódóan – nem adaptálhatók a hazai viszonyokra. *Hadelan – Njavro (2009)* horvátországi számításai azt igazolják, hogy szilvaültetvény létesítésének gazdaságosságát jelentős mértékben javítja, ha az ültetvényhez kis kapacitású pálinkafőzde is kapcsolódik.

VIZSGÁLATI CÉLKITŰZÉSEK

Munkánk célja a pálinkafőző üzem mint gazdasági vállalkozás költség-jövedelem viszonyainak feltárása, a pálinkafőző beruházás gazdaságossági értékelése, valamint a termelés gazdaságosságára ható kockázati tényezők hatásának elemzése volt. Kutatásaink eredménye mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából fontos lehet, mert

- megismerhető a pálinka-előállítás minimális önköltsége, ezzel lehetővé válik a „gyanúsán alacsony” áron kínált, azaz vélelmezhetően hamisított termékek és termelőik azonosítása;

- közvetlen kép kapható arról, hogy a mai magyar gazdasági viszonyok közepette egy viszonylag egyszerű technológiával előállított termék gyártását célzó beruházás mekkora kockázatokat hordoz, és mód nyílik az egyes kockázati tényezők azonosítására, jelentőségük feltárására;

- számításaink iránymutatóak lehetnek a pálinkafőzdeket üzemeltető, illetve ilyen főzdeket létesítését fontolgató vállalkozók számára gazdasági döntéseik meghozatalakor, jóllehet az egyes vállalkozások adottságai, eltérő helyzete miatt jelentős

különbségek lehetnek a termelés költség-jövedelem viszonyaiban.

VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

A vizsgálatok peremfeltételei

A kutatásban modellszámítások segítségével vizsgáltuk a pálinkafőzde létesítésének, működtetésének költségeit, majd meghatároztuk a pálinkafőzde jövedelmezőségi mutatóit. A vizsgálatok során az alábbi feltételezésekkel éltünk:

1. A főzde legálisan, a működését szabályozó hatályos magyar törvényeknek és rendeleteknek megfelelően működik.

2. A pálinkafőzdet „zöld mezős” beruhásként indítják. A közművesített telket adottnak tekintjük, annak költségeivel nem számolunk. Ezt azért tesszük így, mert (a) az ingatlan földrajzi fekvése, környezete alapvetően befolyásolja annak értékét, ebből adódóan rendkívül jelentős eltérések lennének a beruházás gazdaságosságára vonatkozóan aszerint, hogy éppen hol található a vizsgált ingatlan; (b) egy közművekkel ellátott földterület nagyon sok más egyéb célra is felhasználható, mi pedig vizsgálataink során a pálinkakészítő üzem működtetésének gazdaságosságára kívántunk becslést végezni. A pálinkafőzdet és kiszolgáló létesítményeit befogadó épület alapterülete 400 m², egy m² terület fajlagos építési költsége (közművesített telekre történő építést felételezve) több mint 5 megkérdozett, a főzde építését nemrég befejezett vállalkozó egybehangzó véleménye szerint 140 E Ft/m², így a teljes építés költsége mintegy 56 millió Ft. Az épületek és építmények éves amortizációját 4%-os amortizációs kulccsal vettük figyelembe. A technológiai gépek és berendezések teljes költsége mintegy 60 millió Ft, ebben az esetben 12%-os éves amortizációval kalkuláltunk.

3. A főzde vásárolja az alapanyagokat, ebből következően nem vizsgáltuk az alapanyag-előállítás költségeit és jövedelmezőségét.

4. A főzde célja a késztermékek értékesítése. Az értékesítés a kereskedelmi csatornába történik, költségei a kereskedelmi vállalatokhoz (azok logisztikai központjaihoz) történő kiszállításig terjedő disztribúciós folyamatig terjednek. A logisztikai központokhoz történő szállítás átlagos távolságát 180 km-nek tételeztük fel.

5. Első közelítésben feltételeztük, hogy a főzde egyféle terméket állít elő. Ez azt jelenti, hogy vélelmezésünk szerint vagy egy termék előállítására kerül sor, vagy a többféle terméket egy „vezértermék” költség- és árviszonyaira számítottuk át. A számítások következő lépésében figyelembe vettük az egyes speciális termékek előállításának költség-jövedelem viszonyait is. Munkánkban nem volt célja az egyes pálinkafélék (pl. barackpálinka) konkrét jövedelmi viszonyainak vizsgálata. Az egyszerűség és kezelhetőség miatt számításainkat egységesen egy liter termékre végeztük el.

6. A költségek bontása során figyelembe vettük a magyar számviteli törvény előírásait és a hazai vállalati önköltség-számítási szabályzatok előírásainak általános gyakorlatát. A gazdasági tisztánlátás érdekében azonban, ahol csak lehetett, a folyamat-költség-elvek és szemlélet gyakorlati érvényesítésére is törekedtünk (*Pupos – Péter – Horváth, 2008*).

7. A pálinkafőzés költség-jövedelem viszonyai között értelemszerűen nagyon jelentős különbségek mutathatók ki aszerint is, hogy melyik főzde milyen erőforrás-kombinációt használ, illetve milyen az egyes erőforrások költsége; továbbá hogy mekkora azok kiaknázásának hatékonysága. Vizsgálataink kiindulópontja a „jó gazda gondosságával” (*bonus et diligens paterfamilias; due diligence*) épített és működtetett, a mai magyar jogszabályoknak és szakmai sztenderdeknek megfelelő, a magyarországi viszonyok között átlagosnak tekinthető pálinkafőzde – a következő alfejezetben ismertetett módon becsült – költségszerkezete és jövedelemhelyzete

volt. A „magyarországi viszonyok között átlagos” jelző használatát azért tartjuk fontosnak, mert az egyes főzdek – helyzetükből adódóan – egyes esetekben kiemelkedően kedvező, illetve kedvezőtlen körülmények között is működhetnek. Az egy főre jutó bérköltség alapján például nagyon jelentős eltérések vannak az ország egyes térségei között, illetve a logisztikai-szállítási költségek is eltérők lehetnek. A turizmus különböző formáihoz (pl. borturizmus) történő kapcsolódás lehetőségei is különlegesen kedvező távlatokat jelenthetnek az egyes főzdek számára. Az is nyilvánvaló, hogy ha egy főzde nagyon jól ismert földrajzi régióban helyezkedik el, akkor ez önmagában is versenyelőnyt jelenthet a termék értékesítése során – ezeket a sajátosságokat azonban igyekeztünk figyelmen kívül hagyni.

8. Munkánk során eltekintettünk a progresszív (arány felett változó) költségek megjelenésétől (*Hajduné, 2005*).

9. Munkánkban nem vettük figyelembe az input és output oldali késztermékek áfatartalmát, egységesen nettó költségekkel, illetve árakkal számoltunk. Ez az eljárás megkönnyítette ugyan a kalkulációt, de figyelembe kell venni, hogy a fogyasztó bruttó árat érzei. Az adófizetési kötelezettségekkel kapcsolatos, valamint a készletfinanszírozási költségeket részben a vállalati általános költségek között, részben az értékesítési külön költségeknél (tranzakciós költségek) vettük figyelembe. A jövedéki adó mértéke egy liter 100%-os alkoholra számítva 2013-ban 3333,85 Ft.

10. Munkánk során abból indultunk ki, hogy 50 térfogat-százalékos (v/v%) alkoholtartalmú vegyes gyümölcspálinkát készítenek. Száz kilogramm alapanyagból átlagosan 6 liter késztermék nyerhető, azaz 1 liter 50%-os (v/v%) alkoholtartalmú pálinka előállításához 16,6 kg nyersanyag szükséges, például a szilvapálinka esetében. Értelemszerűen a nyersanyagköltségek nagyon jelentős mértékben változnak az alkalmazott nyersanyag függvényében. Az

alapanyagköltségek között vettük figyelembe a technológiai segédanyagok (borkósav, fajlesztő, pektinbontó enzim, élesztőtápanyag) költségeit is.

11. Számításaink során 3 fő átlagos állományi létszámmal kalkuláltunk. A minimálbért a 2013. évi 98 ezer forintos, törvényben rögzített szinten, közterheit 27%-kal vettük figyelembe. Ez a megközelítés nyilvánvaló módon jelentős leegyszerűsítést jelent. 500 literes üst esetén (cefrehűtés, magozási tömegvesztés figyelembevételével) 30 liter 50%-os (v/v%) termék állítható elő három óra alatt, a tervezett évi termelés eléréséhez évi mintegy ezer főzés szükséges. Normál munkarendben kevesebb mint napi három főzésre nyílna csak lehetőség. Ebből adódóan két műszak beállítása célszerű, ezzel már napi öt főzés valósítható meg. A munkaszervezésből következően lesznek időszakok, mikor legalább négy fő alkalmazása indokolt, a szezonon kívül azonban két fő alkalmazása is elégségesnek látszik.

12. A beruházásgazdaságossági számítások során figyelmen kívül hagytuk az inflációt, az elemzést összehasonlító árakon végeztük el. Feltételeztük azt is, hogy az input oldalon jelentkező költségemelkedést a főzde érvényesíteni tudja értékesítési áraiban.

Számítási módszerek

A kutatások során az ár-költség-fedezetnyereség kalkulációt az agrár-felsőoktatásban széles körben oktatott, sztenderd rendszer szerint valósítottuk meg (*Nábrádi – Felföldi, 2007*).

A termelési volumen gazdaságosságra gyakorolt szerepének feltárása érdekében az egyes költségtényezőket fix és változó költségekre bontottuk. Ennek alapján lehetőség nyílt a nyereség meghatározására az

$$Ny = Q \times (á - k_p) - K_f$$

összefüggés alapján, ahol

Q – a termelés összmenyisége;

$á$ – a termékegységre jutó árbevétel;

k_p – a fajlagos proporcionális, azaz a termelés volumenével arányosan változó költség;

K_f – az összes fix, azaz a vizsgált termelési volumen alsó és felső határa között állandónak tekinthető költség.

A beruházás gazdaságosságát a nettó jelenérték (NJÉ, *net present value*: NPV) mutatóval, valamint a belső megtérülési kamatláb (BMK vagy belső megtérülési ráta, angolul: *internal rate of return*: IRR) vizsgáltuk (*Takács, 2007*).

A nettó jelenértéket az

$$NJÉ(NPV) = \sum_{i=1}^n CF_i(1+d)^{-i}$$

összefüggés segítségével határoztuk meg, ahol

CF – az éves nyereség és amortizáció összege a j évben;

d – diszkontláb;

j – évek száma.

A belső megtérülési ráta számítása a

$$BMK(IRR) = \sum_{i=1}^n \frac{T_i}{\left(\frac{1}{(1+d)^j}\right)} - \sum_{i=1}^n \frac{CF_i}{\left(\frac{1}{(1+d)^j}\right)} = 0$$

összefüggéssel történt, ahol

T_i – az i évben befektetett tőke.

A pálinkakészítő vállalkozás működését számos kockázati tényező befolyásolja. Nyilvánvaló, hogy még a pillanatnyi, a döntés időpontjában fontos tényezők teljes körű megismerése is lehetetlen feladat, nem is szólva a jövőben bekövetkező eseményekről. A helyzet bonyolultságát *Korán (1978)* az alábbi formulával érzékelteti:

$N_t = N_0 q^t$, ahol

N_0 – az előrejelzés kezdeti bizonytalansága;

q – a bizonytalanság időegységre eső növekedési üteme;

t – az időintervallumok száma.

A megbízhatóság csökkenését az idő függvényében az 1. táblázat szemlélteti.

I. táblázat
Az előrejelzés bizonytalanságának növekedése viszonylag alacsony (a példa kedvéért: évi 3%-os) megbízhatóságcsökkenés mellett a kezdeti megbízhatóság függvényében

Évek száma	A megbízhatóság kezdeti értéke			
0	0,99	0,98	0,96	0,94
1	0,93	0,92	0,90	0,88
2	0,90	0,89	0,88	0,86
3	0,88	0,87	0,85	0,83
4	0,85	0,84	0,82	0,81
5	0,82	0,82	0,80	0,78
6	0,80	0,79	0,78	0,76
7	0,78	0,77	0,75	0,74
8	0,75	0,75	0,73	0,71
9	0,73	0,72	0,71	0,69

Forrás: saját számítás Korán (1978) formulája alapján

A vizsgálatok kiinduló adatai

A vizsgálatokhoz szükséges adatokat a *Budapesti Corvinus Egyetem Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszéke* által szervezett *Pálinkamester* szakirányú továbbképzési szak hallgatóinak véleménye becslései alapján állítottuk össze. Munkánkban összesen mintegy hetven szakember vett részt. Többségük pálinkafőző üzem tulajdonosa vagy olyan területen dolgozik (pl. pálinkakereskedelem), melynek révén közvetlen képe volt a pálinkaértékesítés költség-jövedelem viszonyairól.

A döntéseméleti szakirodalomban számos módszer ismert a szakértői becslések összegyűjtésére és szintetizálására (*Bálint – Erdősi – Nahlik, 1984*). Kézenfekvő lehetőségként adódott volna az egyes résztvevők véleményének írásos megkérdezése, például egy táblázat kitöltésével. A későbbiekben például a Delphi-módszer logikája szerint mód lett volna az egyedi becsléses korrekciójára a többi válaszadó véleményének ismeretében. A gyakorlatban azonban ezt a megoldást azért nem láttuk célravezetőnek, mert már az előzetes interjúk során látható volt, hogy az egyes költségtényezők becslését tekintve nagyon jelentősek az eltérések a különböző résztvevők között. Ehelyett min-

den résztvevőnek lehetőséget biztosítottunk arra, hogy nyílt vitában mondjon véleményt az egyes költségtényezők várható értékéről és szórásáról. Ez a megoldás kétségtelenül jelentősen korlátozta az „elegáns”, matematikai-statisztikai módszerek alkalmazását, ugyanakkor azonban számos esetben olyan új szempontok vetődtek fel az egyes költségtényezők mértékének megítélésére vonatkozóan, melyek révén 25-30 perces, 15-25 hozzászólással tarkított vita után a vizsgált költségtényező becslült értéke a vita kezdetekor becslülthöz képest 15-30%-kal csökkent vagy nőtt. Az egyes költség- és jövedelemtényezők becslésével kapcsolatos megbeszélésekre három alkalommal került sor, összesen mintegy tíz óra időtartamban. A munka végére minden egyes költségtényezőre és az árbevételre vonatkozóan egy várható érték és egy várható szórásbecslés állt rendelkezésre. Ahol ez szükségesnek látszott, „csonkolt” eloszlásokat tételeztünk fel, azaz kikötöttük, hogy az egyes tényezők értéke nem csökkenhet adott minimális szint alá. Minden egyes tényezőt konszenzussal fogadott el a munkacsoport. Szimulációs vizsgálataink során az egyes becslült értékeket normál eloszlással közelítettük. A termelés főbb költségadatait a 2. táblázat tartalmazza.

A 2. táblázat készítése során eltértünk a Számviteli törvényben alkalmazott kategóriáktól, mert a kutatás résztvevői (a gyakorlatban dolgozó pálinkakészítő szakemberek) számára egyértelműbbnek, jobban kezelhetőnek, értelmezhetőbbnek, a gazdasági tisztánlátást nagyobb mértékben előmozdítóknak látszott a táblázatban bemutatott költségcsoportosítás. A tranzakciós költségek közé azon költségek kerültek, amelyek a termék kereskedelemben történő bevezetése és piacon tartása érdekében szükségesek. Ide tartoznak a termékbevezetés költségei a nagyméretű kereskedelmi láncokba (listázási díj), a reklámok díja, valamint mindazon költségek, melyeket a kereskedelmi láncok és a beszállítók között

megkötött, úgynevezett kondíciós tárgyalás tartalmaz. Munkánk során – tekintve, hogy a workshopok résztvevői elsősorban mérnöki végzettséggel rendelkeztek, és kevésbé voltak járatosak *Coarse (1937)* vagy *Szabó (2013)* munkásságában – ezen költségeket *Kuczi (2004)* nyomán a piac használata költségeinek neveztük. Az ide tartozó tételek tartalma és mértéke erősen változó: a hagyományos, egyszerűen értelmezhető összetevők (pl. eladótér-használati költség, ún. pultpénz, merchandise-hozzájárulás, reklámköltség-hozzájárulás) mellett olyan tételek is megjelennek itt, mint kötelező értékesítésnövelő árengedmények, ajándékok, ingyenes kóstoltatások. A piac használatának költsége nagyon jelentős mértékben függ az adott főzde profiljától, márkanevétől, a főzde számára releváns piaci szegmens pillanatnyi állapotától. Egy új termék bevezetése értelemszerűen nagyon jelentős többletköltséggel jár. Abban valamennyi résztvevő egyetértett, hogy a számításaink során alkalmazott összeg csak nagyon szűk mozgástérre ad lehetőséget a vállalkozás menedzsmentje szempontjából.

Szimulációs modellezés

A magyar agrár-közgazdasági kutatásokban jelentős hagyományai vannak a szimulációs modellek alkalmazásának (*Székely, 1978; Csáki, 1981*).

A pálinkafőző üzem működésére, különböző gazdasági paramétereire számos tényező hat egyidejűen. Ezen hatások egymástól viszonylag függetlennek tekinthetők, hiszen joggal feltételezhető például, hogy a magas nyersanyagárak változása (amely rövid távon alapvetően az időjárás szeszélyének függvénye) nem jár szükségszerűen együtt az értékesítési árak változásával, mert az természetszerűen alapvetően a kereslet-kínálat viszonyaitól függ.

Ebből következően a pálinkafőző üzem gazdaságosságáról akkor kaphatunk közelítő képet, ha minél többféleképpen vizsgáljuk meg az input és output oldali viszonyok hatását a főzde gazdasági mutatóira. Az elemzés kézenfekvő eszköze lehet, ha előre meghatározzuk a vizsgált paraméterekre (pl.: önköltség, nyereség, beruházásgazdaságossági mutatók) ható tényezők mint véletlen változók paramé-

2. táblázat

A vizsgált beruházás alapadatai

Költségnem	Változó költségek			Fix költségek		
	várható érték	szórás	minimum érték	várható érték	szórás	minimum érték
Termelés mennyisége, l	30 000	3000				
Fajlagos alapanyagköltség, Ft/l	996	150	500			
Csomagolás költsége, Ft/l	350	55	300			
Fajlagos bérköltség, Ft/l, ill. E Ft	152	15,2		190	30	124
Energiaköltség, Ft/l, ill. E Ft	83,3	30	70	2 500	400	2 000
Tranzakciós költségek (piac használatának költségei), Ft/l, ill. E Ft	100	30	50	600	200	500
Logisztika, disztribúció, Ft/l, ill. E Ft	60	20	40	700	200	500
Épület, építmény amortizációja, E Ft/év				2 240	500	2 000
Gépek, berendezések amortizációja, E Ft/év				7 200	1 400	6 500
Vállalati általános költség, E Ft/év				15 000	5 000	14 000

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés

tereit (eloszlás típusa és jellemzői), majd az egyes generált eloszlásokból vett értékek kombinációja alapján adunk becslést a vizsgált értékekre vonatkozóan.

Nyilvánvaló, hogy ez a művelet elvben egyszerű eszközökkel is elvégezhető, de a korszerű számítógépek alkalmazása révén nagyszámú szimulációs futtatás is megvalósítható, akár bonyolult eloszlásfüggvények figyelembevételével is, sőt azonnal lehetőség nyílik a kapott eredmények matematikai-statisztikai elemzésére is. Vizsgálataink során a fent vázolt logikát követtük, egymástól független, előzetesen becsült véletlen eloszlásokkal jellemezve a főzdek gazdasági paramétereire ható válto-

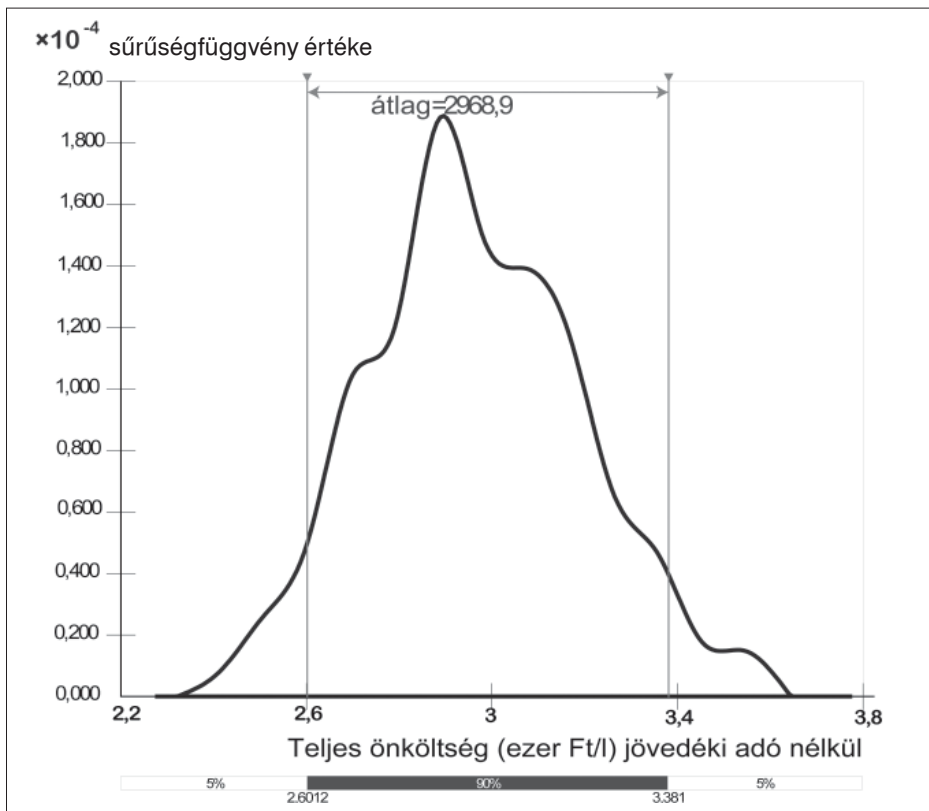
zókat (pl.: termelés mennyisége, termelési költségek stb.). A számításokat az @Risk 4.5 programcsomag (*Dikmen – Birgonul – Arikán, 2008*) alkalmazásával végeztük el. Így néhány perc alatt ezer szimulációt tudtunk végrehajtani (ezerféle kombinációban vizsgáltuk az egyes paramétereket). Ez már kellő alapot adott az eredmények matematikai-statisztikai vizsgálatára is.

VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

Munkánk során igazoltuk, hogy a vegyes gyümölcspálinka készítésének költsége jövedéki adó nélkül 2970 Ft, jövedéki adóval együtt 90%-os valószínűségi szinten 4230 és 5040 forint közé esik literenként (1. ábra).

I. ábra

A vizsgált pálinkafőzde önköltségének sűrűségfüggvénye 1000 Monte-Carlo szimuláció alapján

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

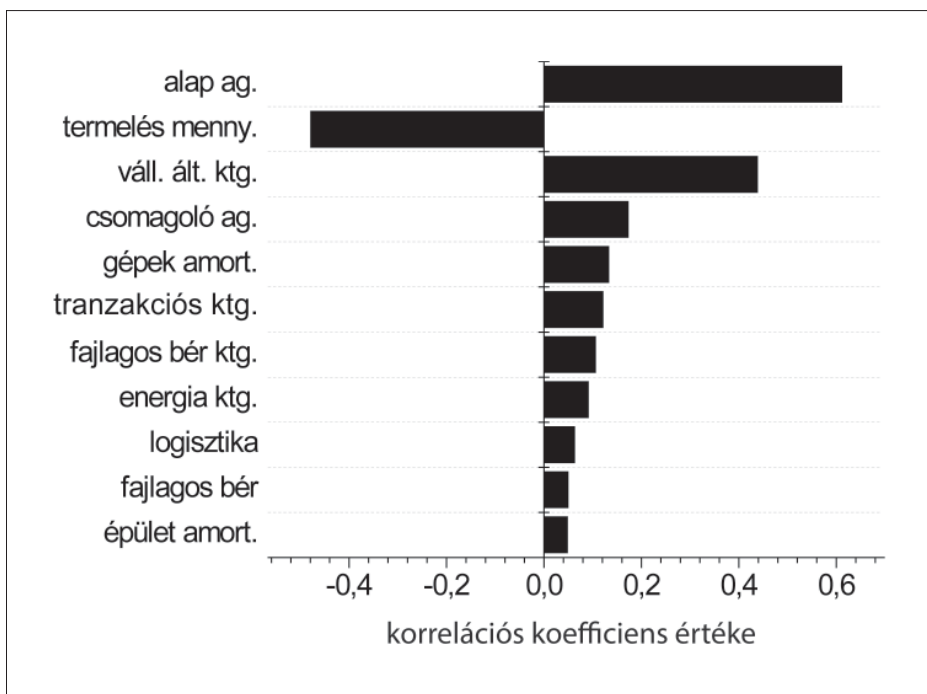

A költségszerkezet elemzése alapján jól látható, hogy a legfontosabb költség tényező az alapanyag, a vállalati általános költségek, valamint a csomagolóanyag-költség. A költség tételek között – értelemszerűen – nem szerepeltettük sem a jövedéki adót, sem az általános forgalmi adót. Ez két olyan jelentős költség tényező, amelyek a vállalkozás működésétől függetlenek, általa nem befolyásolhatók, de részben a belőlük fakadó előfinanszírozási kötelezettség, részben a kereslet-kínalmi viszonyok befolyásolása miatt döntő mértékben hatnak a vállalkozás jövedelmezőségére. Ezek együttesen a termék jövedéki adó nélkül számított önköltségének mintegy kétharmadát teszik ki. Új beruházás lévén a költségek között jelentős szerepet játszik az amortizáció is: az épületek, építmények, gépek, berendezések amortizációjának

együttes költsége a teljes költség mintegy tizede. Ez a tény magyarázhatja a vegyes gyümölcs-pálinka előállításának jelentős népszerűségét: a használt, de nem feltétlenül elavult gépekkel, berendezésekkel dolgozó üzemek esetén értelemszerűen lényegesen kisebb az amortizációs költség, és ez kedvezőbb költség-nyereség viszony elérését teszi lehetővé, ugyanakkor az ilyen vállalkozásoknál nem látszik lehetségesnek a hosszabb távú működés, mert nem képződnek alapok a műszaki-technológiai szint fenntartására. Az új beruházások szempontjából kétségkívül hátrányt jelent, hogy nekik már a legmagasabb szintű és legújabb (EU-konform) jogszabályoknak (pl.: építésügyi előírások, higiénia, munkavédelem) kell megfelelniük, míg a korábban megvalósított, még működő beruházásoknál a különböző engedélyező

2. ábra

Az önköltségre ható tényezők jelentősége a teljes önköltség alakulásának szempontjából a korrelációs koefficiensek alapján

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett szimuláció eredményeinek regresszióanalízise

hatóságok – tapasztalataink szerint – rugalmasabb magatartást tanúsítanak.

Az önköltség alakulására ható tényezőket az egyes tényezők értéke és a teljes önköltség közötti sztochasztikus kapcsolat szorosságát mérő korrelációs koefficiensek segítségével vizsgáltuk (2. ábra). Minél szorosabb korreláció áll fenn egy független változó és a vizsgált (függő) változó között, annál nagyobb mértékben vélelmezhetjük a független változó hatását a vizsgált függő változóra. Az ábráról szemléletesen kitűnik, hogy az alapanyagköltség és a termelés mennyisége, azaz a kapacitások kihasználtsága erőteljesen hat az önköltség alakulására. A termelés mennyiségének növekedése természetszerűen negatív korrelációban áll az önköltséggel. A többi költségnem esetén az egyes költségtényezők változásának hatása kevésbé befolyásolja az önköltség alakulását.

A kapott eredmények megvitatása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy az áfatartalommal együtt mintegy 4500-5000 Ft/l önköltségű, vegyes gyümölcspálinkát nem lehetséges olyan áron értékesíteni a kereskedelmi egységek felé, hogy az elfogadható szintű nyereséget biztosítson a pálinkafőzdeknek.

Ebből az következik, hogy célszerű olyan termék előállítását (pl. egy-egy gyümölcsből készült pálinka), melyeket magasabb áron fogad el a piac. A magasabb értékű nyersanyagok felhasználásával készült termékportfólió átlagos nyersanyagköltsége közel kétszerese a vegyes gyümölcspálinká-

káéknak (3. táblázat), sőt megemelkednek a piachasztnalat költségei is. Ebben az esetben azonban változnak a költségstruktúra más elemei is: a magasabb hozzáadottérték-tartalmú termékhez igényesebb csomagolást kell rendelni, annak minden elemével: speciális üveg, színvonalas zárási rendszer, esztétikus címke.

Az elvégzett szimulációs vizsgálatok alapján jól látható, hogy a speciális pálinkatermékek önköltségének várható értéke meghaladja a 7000 Ft/l kalkulált értéket (3. ábra). Ebben az esetben a termelés nettó önköltsége jövedéki adóval együtt mintegy 210 millió Ft.

A speciális termék áfa nélküli kereskedelmi átadási ára a kutatásban részt vevők becslése szerint 7000 Ft/l, a szórás értéke 1000 Ft/l. Ebben az esetben már képződik nyereség, melynek értéke széles tartományban mozoghat: a 4. ábra tanúsága szerint 50%-os valószínűsége van annak, hogy a nyereség éves értéke 54 és 83 millió forint közé esik. Az e feletti és ez alatti értékek valószínűsége 25-25%.

A nyereség alakulására értelemszerűen számos tényező gyakorol befolyást. Az egyes tényezők relatív jelentőségét a korábbiakban bemutatott érzékenységvizsgálattal is elemeztük (5. ábra). Ennek alapján megállapítható, hogy a termelés volumene és a fajlagos nyersanyagköltség befolyásolja legnagyobb mértékben a projekt gazdaságosságát. Ebből az következik, hogy az üzemeltetés során célszerű arra törekedni, hogy a nagy értékű berendezé-

3. táblázat

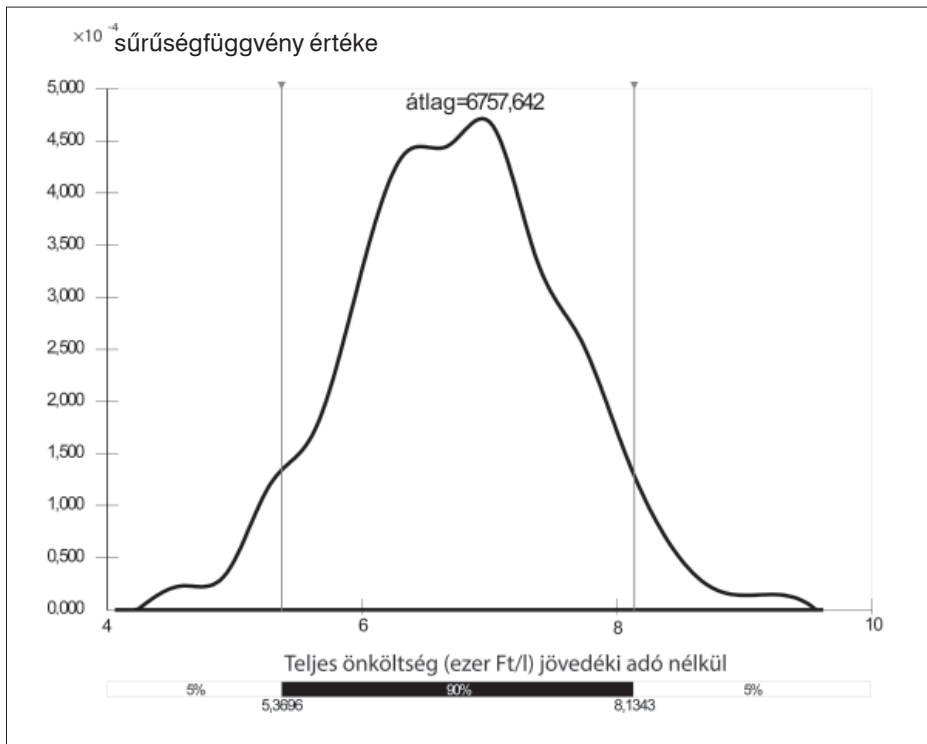
A költségszerkezet megváltozott elemei értékes gyümölcsökből készült, egyedi pálinka készítése során

Költségnem	Változó költségek			Fix költségek		
	várható érték	szórás	minimum érték	várható érték	szórás	minimum érték
Fajlagos alapanyagköltség, Ft/l	4000	800	3000	–	–	–
Csomagolásköltség, Ft/l	1000	200	600	–	–	–
Piac használatának költsége, E Ft/l	233	30	50	800	400	500

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett számítás

3. ábra

A különleges gyümölcspálinka önköltségének sűrűségfüggvénye 1 liter termékre számítva

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

sek minél inkább ki legyenek használva, és ennek érdekében célszerű bérfőzési szolgáltatásokat is kínálni. Jelenleg a bérfőzés átlagos költsége mintegy 1500 Ft/hlfok. Ha csak bérfőzést végez az üzem (három hónapos állásidővel számolva), a termelés 15 ezer hlfok. Ez 30 ezer liter 50 v/v%-os töménységű pálinkának felel meg. Az így képződő árbevétel a fenti gondolatmenet alapján mintegy 45 millió Ft. Az alapanyagköltségek csökkentését hatékonyan szolgálhatják a mezőgazdasági nyersanyagtermelők szövetkezeteivel kötött hosszú távú megállapodások, melyek valamelyest csökkenthetik a szabadpiaci árak erőteljes fluktuációját.

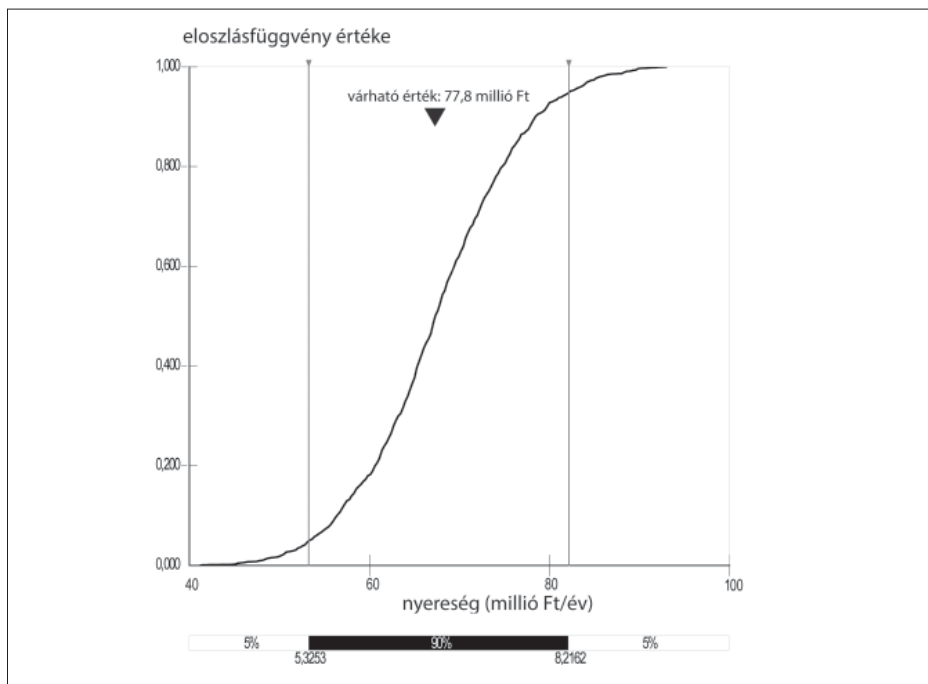
Vizsgálataink befejező részében arra kerestünk választ, hogy mely tényezők és milyen mértékben befolyásolják a

beruházásgazdaságossági mutatók alakulását.

A beruházásgazdaságosság elemzése érdekében a 4. táblázatban bemutatott modellekből indultunk ki. Ennek lényege, hogy az egyszerűség kedvéért minden év végén, egyszeri pénzárammal számolunk. A pénzáram értéke az értékesítés árbevétele és az (amortizáción kívül) jelentkező költségek különbsége. A pénzáram (*cash flow*, CF) értékének meghatározása során az első modellben feltételeztük, hogy a beruházás két év alatt valósul meg, a harmadik évben (a vállalkozás működésének első évében) a CF értéke a „normál” működéskor várható érték 50%-a, a negyedik évben a „normál” érték 75%-a lesz. A projekt működését követő évben feltételeztük, hogy a vállalkozás kicseréli a gépeket

4. ábra

A pálinkafőző vállalkozás éves nyereségének eloszlásfüggvénye

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

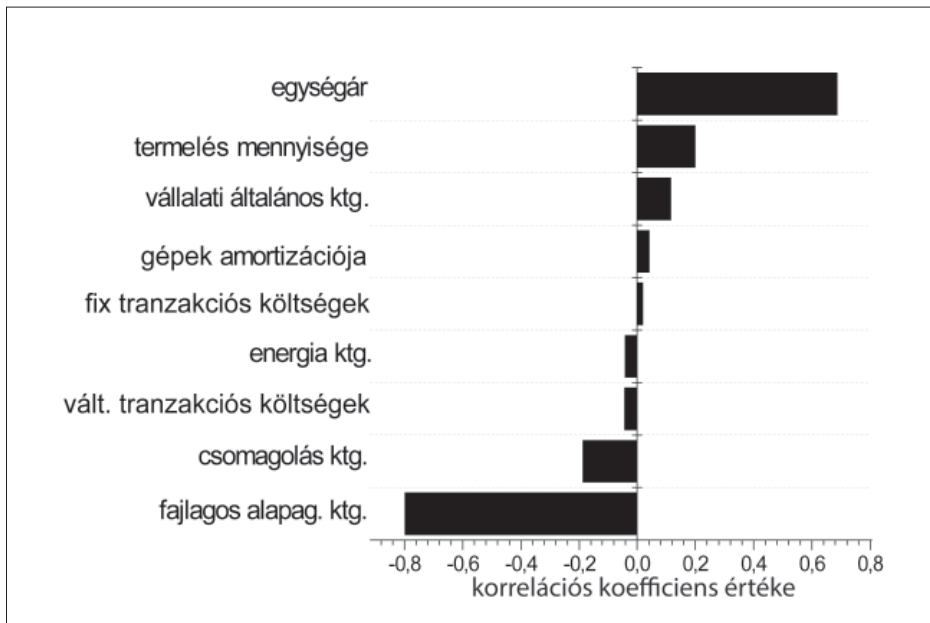
és berendezéseket, és azok helyett újakat állít üzembe. A második, a korábbinál a megkérdezettek véleménye szerint sokkal reálisabb modell egyéves építéssel, viszont hosszabb tanulási görbével számol: a CF értéke az egyes években rendre a normál körülmények között várható érték 25%-a, 50%,-a, 75%,-a, 90%-a lesz. A harmadik modellben nem feltételeztük a teljes gépés eszközpark cseréjét, tekintetbe vettük viszont a projekt működésének kezdetétől évente 5%-kal csökkenő CF-értékeket a berendezések elavulása miatt. Valószínűsíthető, hogy az évek múlásával a piac telítődése következik majd be, illetve az új piacra lépők megjelenése korlátozza az értékesítési lehetőségeket. Ebből adódóan a negyedik modell abban különbözik az elsőtől, hogy ebben az esetben a piac telítődését feltételeztük. A telítődés mértéke előre nagyon nehezen becsülhető. Vizsgálá-

taink során önkényesen a CF értékének évi 2%-os csökkenését feltételeztük. A nettó jelenérték számítása során döntő befolyásoló tényező a diszkontláb mértéke. Ennek meghatározása kapcsán a nemzetközi szakirodalomban jelentős viták bontakoztak ki. A kérdéskorról széles körű áttekintést ad például *Young (2002)*, *Kohyama (2006)* vagy *Arrow et al. (2013)* munkája. Ezekből kitűnik, hogy 2 és 10% között minden diszkontláb alkalmazására van elméletileg alátámasztott nemzetközi példa. Mi – összhangban számos európai uniós tagállam és nagyvállalat gyakorlatával – 8%-os diszkontlábbal kalkuláltunk.

A 4. táblázat elemzése alapján szemléletesen kitűnik, hogy a beruházás gazdaságossági mutatói egyértelműen kedvezőek, jelentős eltérés nincs az egyes modellek között, de a 4. számú modellnél várhatók a legkedvezőbb valószínűségi értékek, figye-

5. ábra

A nyereségre ható tényezők jelentősége a nyereség és az egyes költségtényezők kapcsolatát leíró regressziós egyenlet standardizált koefficiensei alapján

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

lemre méltó azonban az eloszlások „lapos-sága”, más szóval az a tény, hogy rendkívül széles az az intervallum, melybe az egyes nettó jelenértékek eshetnek (6. ábra).

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS JAVASLATOK

Összefoglalva megállapítható, hogy a pálinkakészítő beruházás akkor jellemezhető viszonylag kedvező beruházásgazdaságossági értékekkel, ha értékes gyümölcsből magas árkategóriás termékeket állít elő, a vizsgálatok eredményei azonban még így is nagyfokú szórásokat mutatnak. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy kiemelkedően jelentős szerepe van a termék megkülönböztetésre irányuló stratégiának, mert így lehetővé válik a termékek árszínvonalának stabilizálása. Ezen megállapítás létjogosultságát a magyar pálinkapiac jelenlegi helyzete is igazolja: miközben a pálinka-előállítók jelentős része erőteljes túltermelésre pa-

naszkodik, addig a magas minőségű termékek előállítóinak jelentős része képes volt stabilizálni helyzetét. A bizonytalanságot növeli, hogy a pálinka fogyasztása napjainkban folyamatos csökkenést mutat (7. ábra). A bemutatott ábrából jól látszik az is, hogy az év végi jelentős vásárlási csúcsok folyamatosan csökkennek. Ebből az következik, hogy a pálinkapiacra hosszú távon is azok maradhatnak fenn, akik képesek kiemelkedő minőségű termékek előállítására; a mennyiségi növekedést előtérbe állítók lehetőségei mindinkább szűkülnek.

A pálinkafogyasztás ösztönzése továbbra is szükségessé teszi a pálinkakészítők erőfeszítéseit a termékek piaci pozíciójának javítása érdekében. Ezzel kapcsolatban joggal merülhet fel a kérdés, mennyire tekinthető etikusnak a pálinkafogyasztás ösztönzése, a pálinkatúltermelés legyőzése érdekében tett erőfeszítések nem egy még ennél is nagyobb gond: az alkoholizmus

4. táblázat

Az egyes beruházási modellek

Évek száma	Alapmodell cash flow (E Ft)	Alapmodell + rövidebb beruházás + hosszabb tanulás	Alapmodell gépcseré nélkül	Alapmodell telítődő piacon
1	-56 000	-116 000	-56 000	-56 000
2	-60 000	19 696	-60 000	-60 000
3	39 392	39 392	78 784	39 392
4	59 088	59 088	78 784	59 088
5	78 784	78 784	78 784	75 664
6	78 784	78 784	78 784	74 151
7	78 784	78 784	78 784	72 668
8	78 784	78 784	78 784	71 214
9	78 784	78 784	78 784	69 790
10	78 784	-60 000	78 784	68 394
11	-60 000	78 784	74 845	-60 000
12	78 784	78 784	71 102	65 686
13	78 784	78 784	67 547	64 372
14	78 784	78 784	64 170	63 085
15	78 784	78 784	60 961	61 823
16	78 784	78 784	57 913	60 586
17	78 784	78 784	55 018	59 375
18	78 784	78 784	52 267	58 187
19	78 784	78 784	49 653	57 023
NPV	407 553	415 562	467 457	343 595
IRR	43%	41%	54%	41%

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

terjedését segítik-e elő. A kérdésre adott válasz egyértelműen nem, mert a jelenlegi magyar alkoholtermék-piac csak nagyon kis részét, mindössze 6,5%-át teszi ki a pálinkaértékesítés (NAV, 2014).

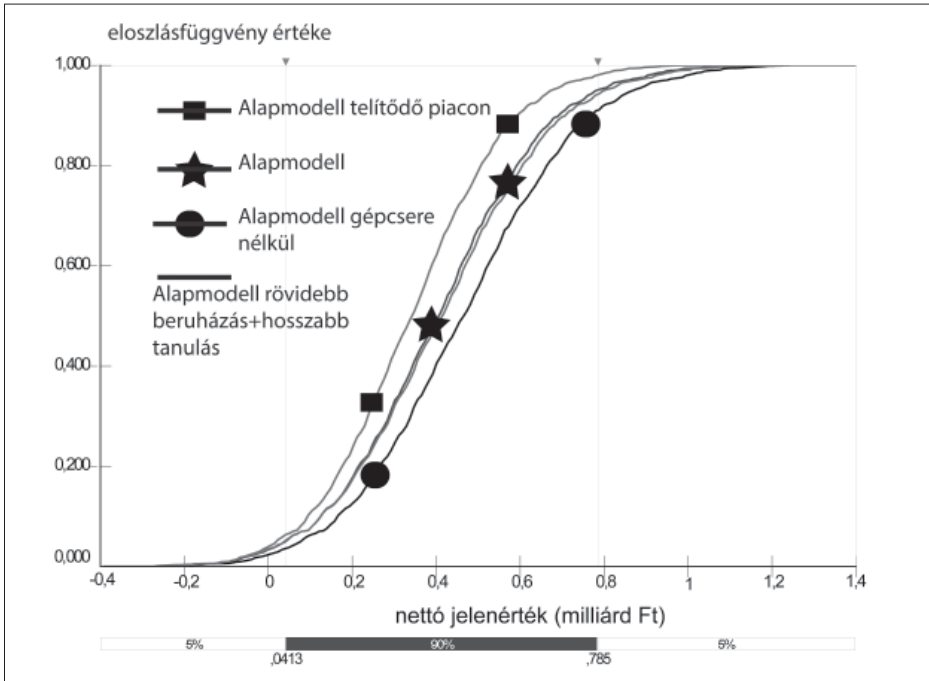
A pálinkaértékesítés célszerű fejlesztési iránya lehetne az erőteljes exportpiaci nyitás. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy az egyes országok meglehetősen konzervatív töményszesz-fogyasztási preferenciarendszerrel jellemezhetőek (5. táblázat). A legfőbb alkoholtermék-kategóriákat vizsgálva megállapítható, hogy mindegyik fő termék kategóriának van egy jellegzetes fogyasztó állama.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lenne esély a piaci sikerek elérésére, ehhez azonban tőkekoncentráció és természetesen önmérséklet szükséges. Egy

viszonylag kis, korlátozott erőforrásokkal rendelkező ország exportoffenzívájának tanulságos esete az örmény brandy expanziója. *Khachatryan és Oppen (1999)* parciális piaci egyensúlyon alapuló elemzést végeztek az örmény brandy exportbővítési lehetőségeire vonatkozóan 1999-ben. Számításaik azt igazolták, hogy az örmény konyakgyártó kapacitások kihasználtsága a Szovjetunió szétesését követően erőteljesen visszaesett ugyan 97-ről 35,8%-ra, de az export növekedése új távlatokat nyithat a fejlődés előtt. Bizonyították, hogy az örmény brandy exportja évi 80-186 ezer hl értékűre emelkedhet. Becslésük helyességét igazolták a 2013. évi adatok: ezek szerint az örmény brandy exportja elérte a 144 ezer hl-t, az export átlagára 11,4 USD/l-t – igaz, hogy az értékesítésben továbbra is döntő a

6. ábra

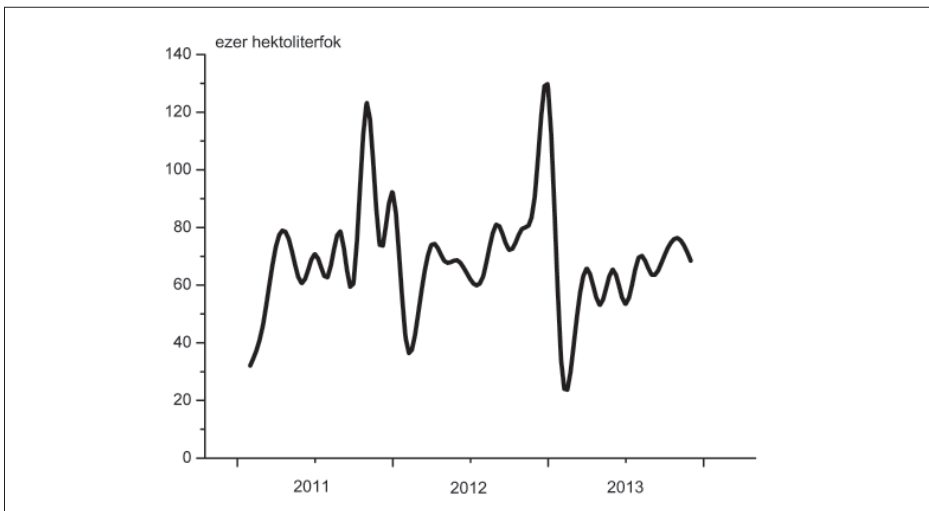
A vizsgált beruházási modellek eloszlásfüggvényei

Forrás: 3. fejezetben bemutatott módszerrel készült szakértői becslés alapján végzett 1000 szimuláció eredménye

7. ábra

A magyar kereskedelemben értékesített pálinka mennyisége (2011. január – 2013. november)

Forrás: Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2014) adatai alapján készített ábra

5. táblázat
A főbb alkoholos italok legjelentősebb fogyasztó piacai
 (M. e.: százalék)

Vodka		Whiskey	
ország	részarány a teljes forgalomból	ország	részarány a teljes forgalomból
Oroszország	45,0	India	46,7
USA	13,2	USA	14,4
Ukrajna	8,1	Franciaország	4,8
Lengyelország	6,2	Japán	3,4
Üzbegisztán	2,8	Egyesült Királyság	2,5
Egyéb	24,8	Egyéb	28,2
Gin		Tequila	
ország	részarány a teljes forgalomból	ország	részarány a teljes forgalomból
Fülöp-szigetek	36,0	USA	50,2
USA	21,2	Mexikó	33,6
Spanyolország	6,6	Oroszország	1,5
Egyesült Királyság	5,1	Németország	1,5
India	4,3	Kanada	1,1
Egyéb	26,9	Egyéb	12,0
Brandy		Rum	
ország	részarány a teljes forgalomból	ország	részarány a teljes forgalomból
India	26,7	India	31,8
Fülöp-szigetek	16,1	USA	15,8
Oroszország	7,4	Fülöp-szigetek	10,9
USA	6,3	Kuba	4,1
Brazília	4,7	Spanyolország	3,0
Egyéb	38,8	Egyéb	34,3

Forrás: Stanford (2012)

6. táblázat
Az örmény brandy marketing-költségvetése (2015–2020)

Költségnevek	Költség (E Ft)
Exportpiaci információs rendszer kiépítése (évente)	4 222
„Örmény konyak” ernyőmárka kialakítása (5 évre)	633 333
Részvétel nemzetközi kiállításokon (évente)	42 222
Külföldi kereskedők örményországi tanulmányúttjai (évente)	6 333
Kereskedelmi képviselő nyitása Kínában (évente)	6 333
Oktatási és továbbképzési központ létesítése (évente)	8 444

Forrás: Anon. (2014)

Megjegyzés: az eredeti dokumentumban a költségek Dram-ban (AMD) szerepelnek, ezeket 540 Dram/€ és 300 Ft/€ áron váltottuk át

szovjet utódállamok, mindenekelőtt a meghatározó politikai és katonai szövetséges Oroszország szerepe.

A brandépítés tovább folytatódik. Ennek tervezett költségeit a 2015–2020 időszakra

a 6. táblázat foglalja össze. Ebből jól látható, hogy a következő öt évben az örmény konyak piaci pozícióit közel egymilliárd forintnak megfelelő forrás hivatott erősíteni.

A fentiekből következik, hogy az export-

piac építése során célszerű a legmesszebbmenő óvatossággal eljárni: mindenekelőtt az egyes piacok és a konkurensok megismerésére kell törekedni. Ha van reális esély a piaci sikerre, akkor ezt követően ki kell alakítani egy olyan erős, koncentrált marketingkampányt, amelynek révén a „magyar pálinka” pozícionálható a célpiacon. Ennek finanszírozására a jelenlegi magyar pálinkafőző vállalkozások sem külön-külön, sem együttesen nem képesek: feltétlenül indokolt az állami részvétel.

Munkánkban a pálinkagyártó beruházást önállóan vizsgáltuk, elkülönítve a mezőgazdasági nyersanyagháttértől. Vizsgálataink minden fázisa azt igazolta azonban, hogy a nyersanyagköltségek alapvető jelentőségűek, ebből adódóan célszerű zárt, integrált

feldolgozó rendszer kidolgozására törekedni, mely a költség-jövedelem viszonyok optimalizálásával módot ad az adott piaci viszonyok között legmagasabb nyereségszint elérését biztosító termékportfólió (friss gyümölcsök, feldolgozott termékek) kialakítására (*Temesi – Biacs – Szente, 2012*).

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen tanulmány szerzői ezúton mondanak köszönetet a Budapesti Corvinus Egyetem *I. Pálinkamester* évfolyama hallgatóinak aktivitásukért és segítségükért, a jelen tanulmány két anonim lektorának értékes megjegyzéseikért, valamint az OTKA *Regionális élelmiszer-előállító rendszerek* kutatási programjának a támogatásáért.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Anon (2014): <http://news.am/eng/news/139460.html> [2014.01.21] – (2) Arrow, K. – Cropper, M. – Gollier, C. – Groom, B. – Heal, G. – Newell, R. – Nordhaus, W. – Pindyck, R. – Pizer, W. – Portney, P. (2013): Determining benefits and costs for future generations. *Science*, vol. 341. no. 6144., 349-350. pp. – (3) Bálint S. – Erdősi Gy. – Nahlik G. (1984): Csoporthoz szellemi alkotó technikák. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 211 p. – (4) Coarse, R. H. (1937): The nature of the firm. *Economica*, vol. 4. no. 16., 386-405. pp. – (5) Csáki Cs. (1981): Szimulációs módszerek. In: Csáki Cs. – Mészáros S. (szerk.): Operációkutatási módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban, *Mezőgazdasági Kiadó*, Budapest, 329-382. pp. – (6) Dikmen, I. – Birgonul, M.T. – Arikani, A.E. (2004): A critical review of risk management support tools. In: Khosrowshahi, F. (ed.): 20th Annual ARCOM Conference, 1-3 September 2004, Heriot Watt University. Association of Researchers in Construction Management, vol. 2, 1145-54. pp. – (7) Ferencz Á. – Nótári M. (2009): Economic and marketing examination of traditional horticultural products among the consumers in Hungary. *Journal of engineering-annals of Faculty of Engineering Hunedoara*, vol. 7. no. 4., 145-150. pp. – (8) Fodor M. – Hlédig E. – Totth G. (2011): Fogyasztói vélemények és preferenciák a pálinka piacán. *Élelmiszer, táplálkozás és marketing*, vol. 8. no. 1-2., 42-47. pp. – (9) Hadelan, L. – Njavro, M. (2009): Plum Plantation Value Based on Real Option Contribution. *Poljoprivreda*, vol. 15. no. 1., 51-56. pp. – (10) Hajdu I.-né (2005): Borpiac. *Mezőgazda Kiadó*, Budapest, 205. pp. – (11) Khachatryan, N. – Oppen, M. (1999): Assessing tech market potential of brandy produced in Armenia. *Deutscher Tropentag*, Berlin: Session: Participatory Knowledge and Technology Development, 10. p. – (12) Kohyama, H. (2006): Selecting discount rates for budgetary purposes. *Harvard Law School, Federal Budget policy seminar*, Washington DC, 37. p. – (13) Korán I. (1978): *Gazdasági prognosztika*. Tankönyvkiadó, Budapest, 265 p. – (14) Kuczi T. (2004): Tranzakciós költségek és munkaszervezetek. *Szociológiai szemle*, vol. 35. no. 4., 25-46. pp. – (15) Magyar Országgyűlés (2008): LXXIII. törvény a pálinkáról, a törkölypálinkáról és a Pálinka Nemzeti Tanácsról. – (16) Nábrádi A. – Felföldi J. (2007): A mezőgazdasági vállalkozások eredményének mérése. In: Nábrádi A. – Pupos T. – Takácsné György K. (eds.): *Üzemtan I. Debreceni Egyetem, Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma*, Debrecen, 85-97. pp. – (17) Nemzeti Adó- és Vámhivatal (2014): Jövedéki statisztikák. http://www.nav.gov.hu/nav/szolgáltatások/adostatisztikák/jovedeki_statistikák/uzemanyagtolto_allomasok_forgalmi_adatai_havi_bontasban.html [2014.01.21.] – (18) NRC. Internet Marketing Tanácsadó és Piackutató Kft. (2010): *Pálinkafogyasztás 2010-ben*.

Pálinkafogyasztói szokások, jellemzők és folyamatok a 18-49 éves magyar lakosság körében. [online] nrc.hu/index.php?name=FileShop&file=downloadDemo&id=75' – (19) Popp J. (2004): Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere. Budapest: Európai Agrárpolitika Kft., 320 p. – (20) Pupos T. – Péter Zs. – Horváth G. (2008): Methodological issues of determining capital needs. *Banks & Bank Systems*, vol. 3. no. 3., 31-34. pp. – (21) Stanford, S. (2012): It's happy hour for whiskey in Russia. Online. <http://www.businessweek.com/articles/2012-11-21/its-happy-hour-for-whiskey-in-russia> [2014.01.21.] – (22) Szabó G. G. (2013): Gondolatok az élelmiszer-gazdasági szövetkezés lényegéről és integrációs jelentőségéről. *Gazdálkodás*, vol. 57. no. 3., 203-224. pp. – (23) Székely Cs. (1978): Szimulációs modell a sertésletelek szervezési ökonómiai kérdéseinek vizsgálatára. *Gazdálkodás*, vol. 22. no. 4., 35-43. pp. – (24) Takács I. (2007): A vállalkozások elemzése. In: Nábrádi A. – Pupos T. – Takácsné György K. (eds.): *Üzemtan I. DE AMTC AVK, Debrecen*, 132-141. pp. – (25) Temesi Á. – Biacs P. Á. – Szente V. (2012): *Functional canned foods*. LAP Lambert Academic Publishing, Berlin, 130 p. – (26) Török Á. (2009): Launching Palinka as an international spirit. *The ChainLetter: The international food & agribusiness management association newsletter*, 3. https://www.ifama.org/events/conferences/2011/cmsdocs/Chainletter_sample2.pdf – (27) Young L. (2002): Determining the discount rate for government projects. *New Zealand Treasury working paper 02/21*, Wellington, 25. p.

Kézműves élelmiszerek vásárlásának fogyasztói magatartásvizsgálata a nők körében

DOGI ILONA – NAGY LAJOS – CSIPKÉS MARGIT – BALOGH PÉTER

Kulcsszavak: kézműves élelmiszer, lokalitás, piacirányítás, kvantitatív elemzés, női fogyasztók.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A kutatás az észak-magyarországi hegyvidéken termeszthető, gyümölcsalapú kézműves élelmiszerek iránti igények felmérésére irányult a női fogyasztók körében. Kérdőíves felmérés segítségével vizsgáltuk többek között a vásárlói magatartást (vásárlási gyakoriságot, fontosnak tartott vásárlási szempontokat, legnépszerűbb beszerzési helyeket stb.), a fogyasztói elvárásokat, illetve hogy a vásárlói magatartást/érdeklődést milyen mértékben befolyásolják olyan alapvető szociodemográfiai tényezők, mint a családi állapot, a gyermekek száma, az iskolai végzettség, az életkor, a lakóhely és a jövedelemszint.

A 479 db kitöltött kérdőív elemzésekor a következő megállapításokra jutottunk. Jelentős igény merült fel a kézműves élelmiszerek eredetmegjelölésére vonatkozóan, ezért kulcsfontosságú egy védjegy kialakítása, amely biztonságérzetet kelt a vásárlókban a kézműves élelmiszer eredete és minősége iránt. Emellett a megfelelő termékszortiment kialakítása során figyelembe szükséges venni a fogyasztók által előnyben részesített terméktulajdonságokat, de leginkább az eladási árak meghatározása igényel átfogó tervezést, ugyanis tekintettel kell lenni a fogyasztók árérzékenységére.

BEVEZETÉS

A kézműves termékek hagyományos eszközökkel, technológiával, díszítéssel, természetes anyagokból kézi technikával készülnek. Ezek a termékek sokkal értékesebbek a gyári „mű” élelmiszereknél, mert nem tartalmaznak tartósítószeret és a szervezet számára káros anyagokat, másrészt tudható, hogy mit eszik a fogyasztó. A kézműves élelmiszerek alapanyagai legtöbbször olyan hagyományos növények és állatfajták, vagy éppen a természetben vadon előforduló gyógy- és egyéb növények, amelyek összetétele a táplálkozás szempontjából értékes, és emiatt az egészségmegőrzésben is fontos szerepet játszanak.

A különböző szakirodalmakban gyakran

használatos kifejezésként jelenik meg, azonban még így is elmondható, hogy a kézműves élelmiszerek definíciója máig sem tisztázott teljesen. Az biztos, hogy nem konvencionális termékek, és leginkább a hagyományos és tájjellegű élelmiszerekhez hasonlíthatók. „Hagyományos és tájjellegű terméknek/élelmiszernek tekinthetők azok a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek, amelyeket hagyományos módon állítanak elő, egy adott tájegységhez köthető módon, történelmi múltjuk van, ugyanakkor ma is létező, az adott térségben ismert és forgalmazott termékek. Ezeknek a termékeknek közös gyűjteménye a Hagyományok-Ízek-Régiók gyűjtemény. A fogalom szinonimájaként értelmezzük a hagyományos, a tradicionális, a

nemzeti és a hungarikum termék/élelmiszer kifejezéseket. Nem tartoznak azonban ebbe a körbe a regionális és helyi termékek, mert azok csak egy szűkebb területhez való kötődést jelentenek, de előállításuk nem kötődik a hagyományokhoz.” (Szakály et al., 2010)

A válasz valahol a regionális és helyi termékek közelében keresendő, amelyek egy szűkebb földrajzi területhez való kötődést jelentenek, ám nem rendelkeznek történelmi múlttal, azonban különleges, adott helyhez köthető tulajdonságokkal bírnak, amelyek mögött előfordulhat, hogy hagyományos, több generáción átívelő technológiák felelevenítése rejlik.

A *Magyar Élelmiszerkönyv* 2-105 számú irányelve már hivatalosan is használja a kézműves élelmiszer kifejezést egyes megkülönböztető minőségi jelöléssel ellátott tejtermékekre vonatkozóan. A fogalom az alábbi: „A »Kézműves Tejtermék« hagyományos technológiával, hagyományos eszközökkel, döntően kézzel végzett, vagy kézi beavatkozással irányított, nem automatizált technikák alkalmazásával előállított tejtermék.” (*Magyar Élelmiszerkönyv*, 2012)

Tehát az előzőeket mindenképpen ki kell egészíteni azzal, hogy a kézműves élelmiszer attól lesz kézműves, hogy maga az előállítási folyamat döntően kézzel végzett vagy kézi beavatkozással történik, és a kézi munka meghatározó szerepe egyértelműen igazolható.

A kézműves élelmiszer fogalma tehát körülírható úgy, mint olyan élelmiszertermék, amely regionális, helyi sajátosságokhoz köthető tulajdonságokkal bír, nem feltétlenül rendelkezik történelmi múlttal, azonban előállítása során hagyományos alapanyagokat és technológiát alkalmaznak, mely technológiában a kézzel végzett munka meghatározó és igazolható.

A fogyasztók számára egyre fontosabbak a helyben előállított, feldolgozott termékek. Fokozatosan nő a tudatos fogyasztók azon csoportja, akik a helyi termékeket, illetve a rövid ellátási láncokat preferálják.

A fejlett nyugat-európai országokban az 1980-as évek végétől erősödött fel az a folyamat, melynek során megnőtt a fogyasztói kereslet az egyes régiókra jellemző, többgenerációs, hagyományos módon előállított, kitűnő minőségű termékek iránt. Ezért szükséges olyan rendszereket kidolgozni, amelyek segítik a hagyományos élelmiszerekhez kötődő piaci igények kielégítését és ezen keresztül támogatják az ilyen termékeket előállító – igen gyakran elmaradott vidékeken élő, tőkeszegény, kellő marketingtevékenység nélkül dolgozó – termelőket (Nótári, 2008).

Egy sikeresen menedzselt helyi termék több szempontból is előnyére válhat a helyi társadalomnak. A termék közvetlen előállítóin és az ellátási lánc szereplőin kívül a termék vásárlói, valamint a szűk régió is profitálhat belőle. A helyi termék sikerének, az azt megalapozó kollektív márka építésének szükséges eleme a horizontális együttműködés a helyi termelők körében. A közösen megszerzett hírnevet azonban később fenn is kell tartani, és ehhez hatékony minőségellenőrzési rendszer szükséges (Bördös, 2012).

A kézműves élelmiszerek előállításánál az egyik fő szempont a fenntarthatóság megteremtése. Az 1990-es évektől egy új, alulról szerveződő mozgalom kezdődött el a világon, az ökofalu-koncepció, ami szervesen illeszkedik az ENSZ környezetvédelmi programjának (UNEP) *Fenntartható településfejlesztés előmozdítása* témaköréhez. A teljes sikerhez az ökológiai, a gazdasági, a politikai és a társadalmi fenntarthatóságot egyaránt biztosítani kell. A kézműves élelmiszer-előállítás szervesen illeszkedik ebbe a rendszerbe (Balás, 2006).

Azt, ahogyan a termékek a gyártótól a fogyasztóhoz eljutnak, továbbá azokat a módszereket, amelyekkel az eljutás módját kialakítják és irányítják, fizikai disztribúciós (elosztási) csatornának, ezek összességét pedig a fizikai disztribúció csatornarendszerének nevezik.

A fizikai elosztási csatornák mellett – azal párhuzamosan és összefonódva – léteznek a marketing- (tranzakciós) csatornák. A kereskedelmi (marketing-)csatorna szintén a terméknek az előállítótól a fogyasztóhoz való eljuttásával foglalkozik, de a fizikai disztribúcióval ellentétben a térben és időben lezajló folyamatok nem-fizikai elemekre koncentrálnak, mint például a termék bemutatása, ismertetése.

Az értékesítési rendszerek felépítése, struktúrája alapvetően kétféle lehet: közvetlen (direkt) vagy közvetett (indirekt), illetve ez utóbbi több lépésben (1. ábra). A kereskedelmi lépcsők száma eszerint a közvetett rendszerben lehet két- vagy többlépcsős. A gyakorlatban elterjedőben van a tisztán közvetlen vagy közvetett rendszerek kívül a vegyes elosztási rendszerek térhódítása. E csatornastruktúrák vegyítik a direkt és az indirekt elemeket, s ezáltal kísérik meg az egyes megoldások előnyeit megtartva azok hátrányait valamelyest

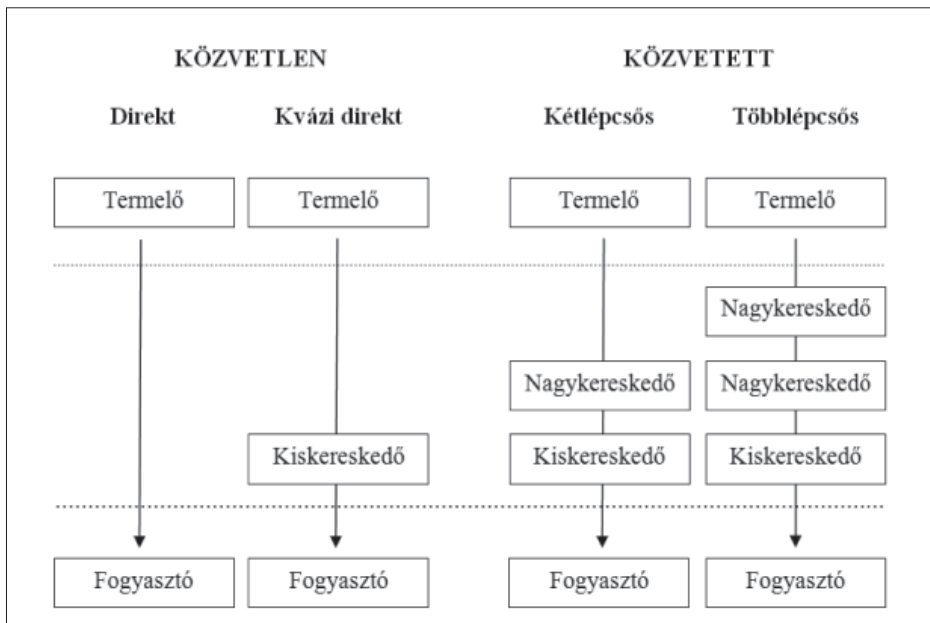
csökkenteni (*Az elosztási logisztika menedzsmentje...*, 2012).

Az élelmiszer-ellátási lánc modern és globalizált formáiban az élelmiszer általában több és egyenként koncentrált vertikális fázison – feldolgozókon, valamint nagy- és kiskereskedőn – keresztül jut el a termelőtől a fogyasztóhoz, ezzel általában jelentősen csökkentve a kistermelők piaca jutási esélyeit és jövedelmét. A rövid értékesítési csatornák – mint például a termelői piacok – részbeni megoldást jelenthetnek mindkét problémára, de nem feltétlenül és automatikusan (*Szabó, 2012*).

A többlépcsős értékesítési rendszerek hátránya, hogy a termelő és a fogyasztó eltávolodnak egymástól, és a közvetítők a haszon egy részét elviszik. A közvetlen értékesítésnél, a kvázi direkt rendszerrel viszont számolni kell azzal, hogy a kisebb termelőknek nagyon nehéz bejutni az üzletláncok beszállítói körébe, ha egyáltalán lehetséges.

1. ábra

Az értékesítési rendszerek struktúrája

Az elmaradott térségeknek természeti és infrastrukturális tulajdonságaik révén szűkösebbek a lehetőségeik a gazdasági dimenzió mentén, ezért különösen fontos, hogy a termelő hogyan talál piacot az ott fellelhető helyi termékeknek és szolgáltatásoknak. Ezért kiemelt szerepet igényelnek a piacirányítás, a *ruralweb* koncepció dimenziói (endogenitás, újszerűség, fenntarthatóság, társadalmi tőke, intézményi berendezkedés, piacirányítás) (Katona-Kovács – Dax – Machold, 2011). Szükséges, hogy az adott térségben fellelhető helyi termékeket egy közös piaci irányítás alá vegyék, amelynek első lépése a Helyi Termék és Szolgáltatás Klaszterek kialakítása lehet. Azonban ahhoz, hogy egy jól irányított marketingstratégia megvalósulhasson, szükséges a kézműves termékek fogyasztói igényének felmérése.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálatunk a női fogyasztókra tért ki, mert az előzetes felmérések alapján kiderült, hogy Magyarországon leginkább a nők az élelmiszertermékek vásárlói (Gondoskodás a gyerekről..., 2012). A kutatásban arra fókuszáltunk, hogy a női vásárlók milyen elvárásokat mutatnak a kézműves élelmiszerek iránt, és ezt az érdeklődést milyen mértékben befolyásolják a különböző szociodemográfiai tényezők. A női fogyasztói igények felmérésére – a szakirodalmak tanulmányozása mellett – primer kutatást végeztünk. A primer kutatási módszerek közül a személyes megkeresést (PPI: papír alapú kérdőívvel), illetve az online megkérdezést (CAWI: internet közbeiktatásával) alkalmaztuk. Ezen döntésünket a minél szélesebb körű válaszadás lehetőségének megteremtése és a költségtakarékosság indokolta. Standardizált kérdőívet alkalmaztunk, hogy a kapott információkból számszerű adatokat nyerjünk. A kérdőív standarditása tette lehetővé a legkülönbözőbb típusú válaszok összehasonlíthatóságát. A kapott adatok statisztikai mód-

szerekkel elemezhetők és az eredmények általánosíthatók is.

A kérdőív kérdései tartalmuk szerint két csoportra oszthatók: általános kérdések és kézműves élelmiszerekkel kapcsolatos kérdések. Az általános kérdések a megkérdezettekre vonatkozó általános adatokat takarják, amelyek a csoportosításokhoz, a hipotézisek és az összefüggések vizsgálatához szükségesek. A kézműves élelmiszerekkel kapcsolatos kérdések célja az volt, hogy információt szolgáltatassanak a kézműves élelmiszerekhez köthető vásárlási, fogyasztói szokásokról és a marketingszempontról fontos kérdésekről, mint például a vevők árérzékenysége, a termékektől elvárt minőség, megjelenési forma, értékesítési csatorna, illetve a célcsoportok meghatározása.

Likert-skálán mért változók a következők: a kézműves élelmiszerekkel kapcsolatos vásárlási szempontok jelentősége; a vásárlás gyakorisága; az eredet megjelölésének és egy egységes védjegy kialakításának fontossága; a termelési körülmények ismeretének jelentősége; a kézműves termékekre fordított többletösszeg aránya; a gyümölcsalapú termékek vásárlási gyakorisága.

Keresztábra-elemzéssel vizsgálati szempont volt: a beszerzési és információs csatornák népszerűsége, illetve a legkedveltebb gyümölcsalapanyagok meghatározása.

Az értékelhető kérdőívek száma 479. A kérdőívekből készült adatbázis elemzéséhez először a leíró statisztika módszereit (átlag, módusz, medián, szórás), ezt követően pedig a nem-paraméteres eljárásokat alkalmaztuk, Excel táblázatkezelő program és az SPSS 13.0 statisztikai feldolgozó és értékelő szoftver segítségével.

A leíró statisztikában a kategoriális változók megmutatják, hogy az egyes válaszkategoriákat hányan választották, továbbá hogy egy-egy kategóriát az összes válaszadó hány százaléka jelölt meg. Folytonos változóknál az összes válaszból adódó számtani átlag és szórás is számítható.

A nem-paraméteres eljárások jellem-

zője, hogy nem a tényleges értékeket vizsgálják, hanem az értékek sorrendjével dolgoznak, amit ún. ranggal jelölnek meg. Egy érték rangja azt jelenti, hogy az adott érték nagyság szerint hányadik a mintában. A nem-paraméteres próbák közül khi-négyzet-próbával vizsgáltuk a keresztátlákokat, Mann–Whitney-próbával és Kruskal–Wallis-próbával a Likert-skálán mért változókat. Az eredményeknél a próbák által számított rangátlagok helyett az eredeti átlagokat közöltük.

A kutatás során a fogyasztói felmérésben részt vevő sokaság nem reprezentatív a kelet-magyarországi felnőtt női lakosságra nézve. Az eredmények csak feltáró jellegűek, viszont az alapfokúnál magasabb végzettséggel rendelkező női vásárlók véleménye jól megismerhető a vizsgálatból.

EREDMÉNYEK

A mintasokaság demográfiai tényezőinek leíró statisztikáját az 1. táblázat szemlélteti.

A kérdőívet kitöltő 479 nőről elmondható, hogy a kitöltés időpontjában 54% házas és 46% egyedülálló volt. A megkérdezettek 64%-a negyvenévesnél fiatalabb, és mindössze 2% a 60 év feletti aránya, a kitöltők átlagéletkora 36 év volt. A válaszadók közel 50%-a gyermektelen, 33%-nak 1 gyermeke van, és még ennél is kevesebb a kettő, illetve a 3 vagy több gyermekes nők aránya (15 és 3%). Iskolai végzettségüket tekintve többségben voltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (66%), míg a középfokú tanulmányokat végzettek aránya 34%. A kérdőíves felmérés Kelet-Magyarországra terjedt ki és a válaszadók 64%-a városban él, míg 36% vidéken. A megkérdezettek több mint 2/3-a összes havi jövedelmének kevesebb mint 40%-át költi élelmiszerre, és mindössze 20%-ot tesz ki azoknak az aránya, akik jövedelmük 40%-ánál is többet fordítanak havonta élelemre. A válaszadók többsége (90%) „átlagos”, illetve „valamivel az átlag alatti” jövedelmek kategóriába sorolta magát, csupán 5-5% érezte úgy, hogy „jelentősen az

I. táblázat
A minta demográfiai tényezőinek leíró statisztikája

Demográfiai tényezők	Teljes minta (n = 479)
Családi állapot, %	
Házias	54,5
Egyedülálló	45,5
Gyermekeinek száma, %	
0 gyermek	49,3
1 gyermek	33,0
2 gyermek	14,8
3 vagy több gyermek	2,9
Végzettség, %	
Középfokú	34,0
Felsőfokú	66,0
Életkor, év	
Átlag	36
Szórás	10,8
Min	20
Max	63
Lakóhely, %	
Város	63,9
Község	36,1
Havi bruttó átlagkereset, %	
Jelentősen az átlag alatt	5,2
Átlag alatt	43,8
Átlagos	41,5
Valamivel az átlag felett	4,8
Nem válaszolt	4,6

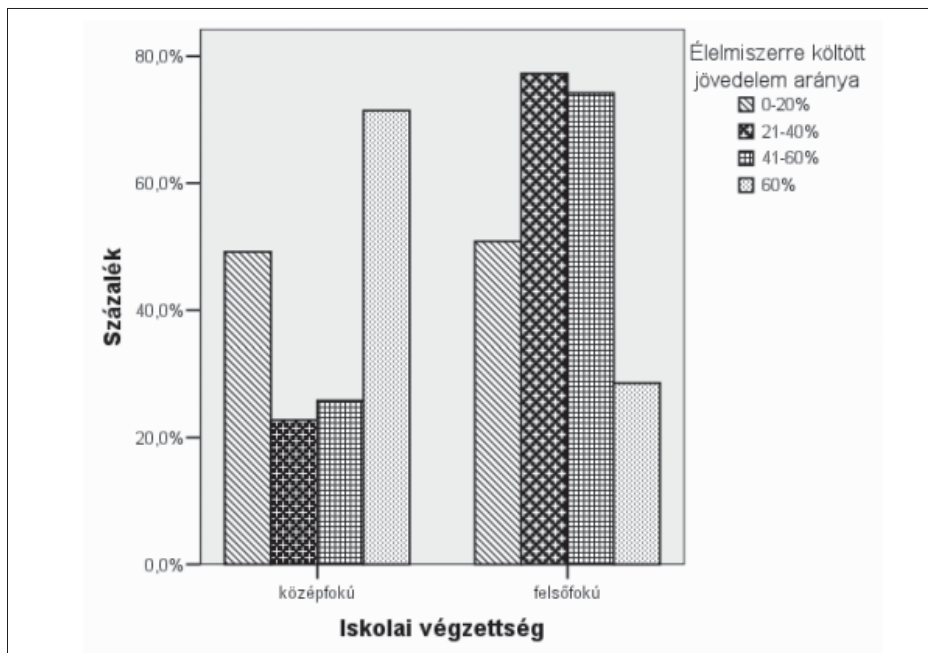
Forrás: saját számítás, 2013

átlag alatti” vagy „valamivel az átlag feletti” kategóriába tartozik, míg a kitöltők 4%-a nem válaszolt erre a kérdésre.

Érdekes összefüggés figyelhető meg az iskolai végzettség és a havi jövedelem élelmiszerre költött arányának vizsgálatával. A középfokú végzettségűeknél a két szélsőség volt jellemző: a 2. ábrán jól látható, hogy többségük saját jövedelmének 0 és 20% közötti, illetve 60% feletti hányadát fordította élelmiszerre. Emellett szembetűnő az is, hogy jövedelmüknek 21 és 40% közötti arányát leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők költik élelmiszerekre.

2. ábra

A jövedelemből élelmiszerere költött arány és az iskolai végzettség összefüggései

Forrás: saját számítás, 2013

A kérdőív második felében szereplő – a kézműves élelmiszerekre vonatkozó – kérdések információt nyújtanak a vásárlási és fogyasztói szokásokról, segítségükkel vizsgálható többek között az árérzékenység, a termékektől elvárt minőség, a megjelenési forma és az értékesítési csatornák kérdése. Mindemellett megvilágíthatók az előbb felsoroltak közötti összefüggések is.

Eredet, termelési körülmények és védjegy fontossága

A fogyasztók egyre tudatosabbá válását jelzi a fokozódó érdeklődés a termékek eredete, származása iránt. Mindinkább előtérbe kerül az élelmiszerek termelési, előállítási körülményeinek ismerete és az egységes védjegyek kialakításának fontossága.

A többség egyértelműen fontosnak találta azt, hogy a kézműves élelmiszerek csomagolásán jelölve legyen azok eredete is (átlag 3,91).

A különböző szociodemográfiai kategóriák közül a családi állapotnál figyelhető meg szignifikáns különbség ($p < 0,01$), mivel az eredet megjelölése a házasoknak (átlag 4,04) fontosabb szempont volt, mint az egyedülállóknak (átlag 3,74).

Megállapítható volt, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők számára (átlag 4,01) fontosabb az eredetmegjelölés ($p = 0,05$), mint a felsőfokú végzettségűeknél (átlag 3,85). Emellett a „jelentősen az átlag alatti” és a „valamivel az átlag feletti” jövedelmek kategóriába tartozók számára a legfontosabb (átlagok: 4,46; 4,25; $p < 0,001$), hogy ismerjék a kézműves termékek eredetét. Nem találtunk statisztikailag alátámasztható különbséget a gyermekek számát, a lakhelyet és az életkort tekintve.

Arra a kérdésre, hogy a termelési körülmények ismerete fontos-e, a többség a „közepesen fontos” választ jelölte meg (átlag 3,23). Nem volt jelentősebb különbség a házas és az

egyedülállók véleménye között, illetve a gyermekek száma és az életkor sem befolyásolta azt, hogy mennyire tartják fontosnak a termelési körülmények ismeretét. Kimutatható különbség volt azonban az iskolai végzettség, a lakhely és a jövedelemcsoportok esetében ($p = 0,01; 0,05; 0,01$), ugyanis a középfokú végzettséggel rendelkezők, a vidékiek és a „valamivel az átlag feletti” jövedelemkategóriába tartozók bizalmatlanabbnak mutatkoztak. E csoportokba tartozók fontosabbnak tartották, hogy megismerjék a termelés körülményeit, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, városiak vagy az alacsonyabb jövedelemkategóriába tartozók.

Az egységes védjegy kialakításának jelentőségéről elmondható, hogy a megkérdezettek 26%-a számára fontos, 16%-uk részére nagyon fontos, míg 24% esetében csak közepesen fontos egy egységes védjegy létrehozása, a fennmaradó 30%-nak pedig kevésbé fontos. A családi állapotnál a 0,054-es szignifikanciaérték azt mutatta, hogy az egyedülállók számára valószínűleg fontosabb, hogy legyen egy egységes védjegy, amely a kézműves élelmiszerek eredetére/megkülönböztetésére szolgál. Szignifikáns eredményt nem tudunk kimutatni a gyermekek száma, a lakhely, az életkor és az iskolai végzettség tekintetében. Ugyanolyan mértékben volt fontos egy védjegy kialakítása a vidékieknek, mint a városiaknak, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek, mint a középfokú végzettségűeknek, a fiatalabbaknak, mint az idősebbeknek. Azonban különbség mutatkozott a jövedelemkategóriák esetében (0,012-es szignifikanciaérték), ami azt bizonyította, hogy a védjegy kialakítását a „jelentősen az átlag alatti” és az „átlagos” jövedelemkategóriába tartozók (átlagok: 3,95; 3,21) érezték a legfontosabbnak.

Kézműves termékre szánt többletösszeg

A magyar fogyasztók rendkívül árérzékenyek, ezért különösen fontos tisz-

tában lenni azzal, hogy a fogyasztók mekkora többletösszeget hajlandók kifizetni a hagyományos élelmiszerekhez viszonyítva. A válaszadók kétharmada a 10 és 25% közötti felárat tartotta ideálisnak a kézműves termékekre vonatkozóan (3. ábra). A statisztikai elemzésből kiderült, hogy a házasságat érinti ez érzékenyebben, számukra egyértelműen fontosabb ($p < 0,05$), hogy mekkora többletköltséget kell fizetniük az adott termékért, mint az egyedülállók számára (átlagok: 1,47; 1,29). Nem volt azonban kimutatható különbség ($p = 0,471$) a gyermekek száma esetében. Mindegy, hogy egy, kettő vagy többgyerekes nőkről van szó, ez a szempont ugyanolyan fontos volt számukra. Nem volt kimutatható szignifikáns különbség az életkor, a lakhely és az iskolai végzettség tekintetében sem.

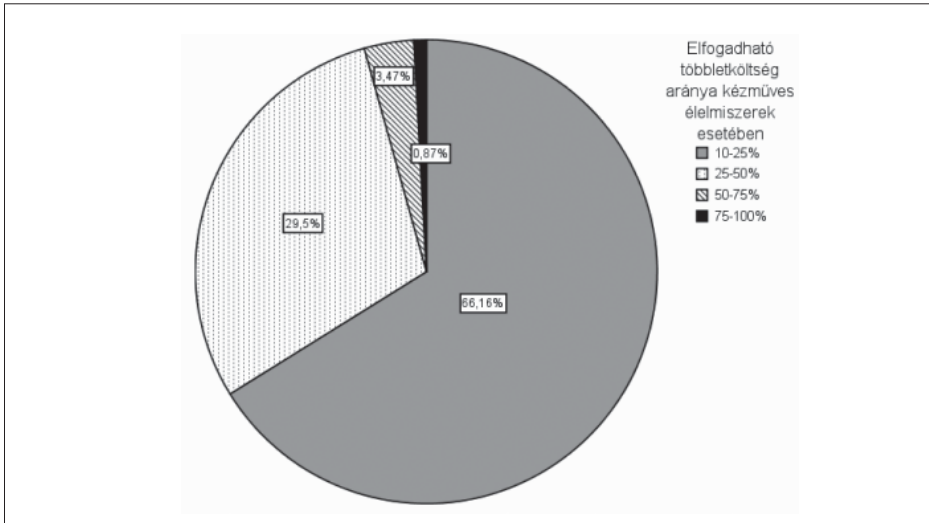
A jövedelemkategóriák összehasonlításakor megállapítható volt, hogy a legalacsonyabb többletköltséget választották a „jelentősen az átlag alatti” jövedelemkategóriába tartozók, illetve a válaszadók annál nagyobb felárat tekintettek elfogadhatónak, minél nagyobb jövedelemmel rendelkeztek.

Kézműves élelmiszerek vásárlásának gyakorisága

A vásárlási gyakoriság felmérése igen nagy jelentőséggel bír, hiszen jelzi az adott termék iránti igény mértékét. Ahogyan az a 4. ábrán is látható, a válaszadók 29%-a havi rendszerességgel, míg 26%-a havonta többször is vásárol kézműves élelmiszert, ám még mindig a legnagyobb (36%) azoknak az aránya, akik „ritkábban, mint havonta” költenek ilyen jellegű termékekre.

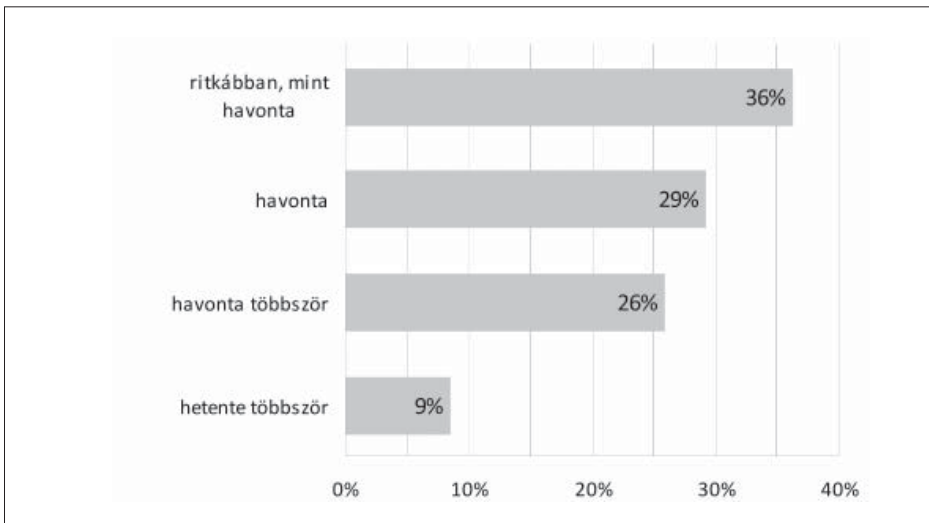
A házasság, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve a kétférmekes anyukák gyakrabban vásárolnak kézműves élelmiszert, mint az egyedülállók vagy gyermektelenek. Ennek oka abban keresendő, hogy a házasság és gyermekes nők valószínűleg jobban odafigyelnek arra, hogy egészségesebb

3. ábra
A fogyasztók többletösszeg-fizetési hajlandósága a kézműves élelmiszerek esetén

Forrás: saját számítás, 2013

4. ábra
Kézműves termékek vásárlásának gyakorisága

Forrás: saját számítás, 2013

élelmiszerral lássák el a családot, emellett a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jobban megengedhetik maguknak, hogy többlet költsenek élelmiszere. Akik jelentősen az átlag alatti jövedelemkategóriába sorolták

magukat, a legritkábban vásárolnak ilyen jellegű termékeket, míg a városban vagy a községben lakók vásárlási gyakorisága között nem volt statisztikailag jelentős különbség ($p = 0,578$).

Legfőbb szempontok kézműves élelmiszer vásárlása során

Arra a kérdésre, hogy milyen szempontokat tartanak fontosnak a kézműves termékek vásárlása során, legtöbbször a jó minőséget, a hazai eredetet és az árat jelölték meg (5. ábra).

A válaszok alapján bizonyítható, hogy vásárláskor más szempontokat tartanak fontosnak az egyedülállóknak, mint a házasságban élők. Míg az egyedülállók számára nagyobb jelentősége van a kiszerezésnek, az akciónak, a választéknak, a márkának, illetve a reklámnak, addig a házasoknál az ár a legmeghatározóbb tényező (átlag 4,27; $p = 0,014$). Szintén az ár jelent meg legfontosabb szempontként a két- és háromgyermekes családoknál is (átlag: 4,48; 4,50), a gyermekteleneknél ez kevésbé meghatározó tényező (átlag: 4,26; $p = 0,05$). Az egészséges táplálkozás is a háromgyerekeseknél a legfontosabb. A többi fogyasztói szempont és a gyermekek száma között statisztikailag kimutat-

ható összefüggést nem találtunk. Iskolai végzettség és ezen tényezők a középfokú végzettséggel rendelkezők számára voltak fontosabbak. Az eltérő életkoroknál csak az ár mutatott különbséget ($p = 0,029$), és a 40 évestől fiatalabbak számára nem volt annyira fontos vásárlást meghatározó tényező, mint a 40 és 59 év közöttiek és az 59 évestől idősebbek számára.

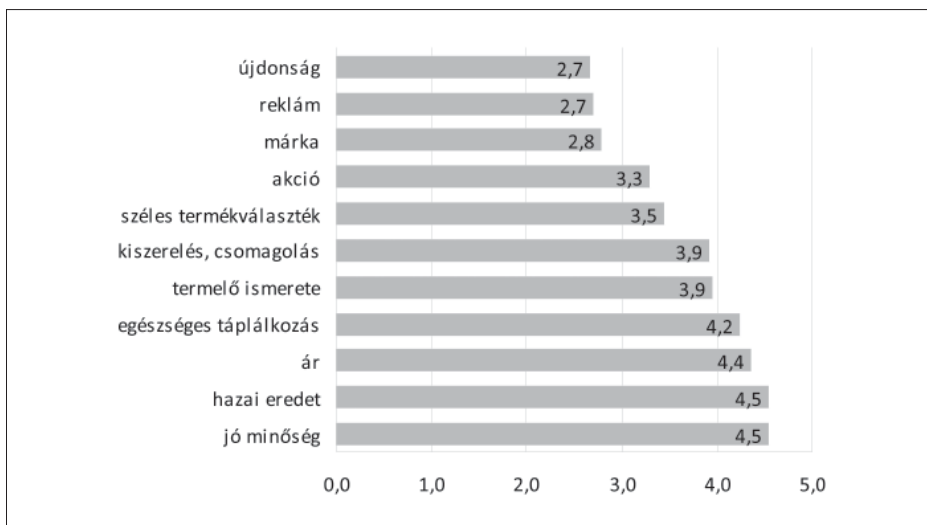
A különböző jövedelemkategóriákba tartozás alapján csupán az akció és a választék szignifikanciaértékei mutattak különbséget. Mind az akciót, mind a választékot a „valamivel az átlag alatti” és az „átlagos” jövedelemkategóriába tartozók ítélték fontosabbnak. Nem volt szignifikáns különbség a városi és vidéki fogyasztók között, a vásárlási szempontok ugyanolyan fontosak voltak mindkét csoport számára ($0,133 < p < 0,968$).

Legnépszerűbb beszerzési források

Kézműves termékek beszerzési forrásának legtöbbször a kiállításokat/vásárokat, a termelőket, illetve a piacokat jelölték

5. ábra

A kézműves élelmiszer vásárlása során figyelembe vett legfőbb szempontok
(1 = egyáltalán nem fontos; 5 = nagyon fontos)

meg (66; 53; 51%), ahogyan azt a 6. ábra is mutatja. Egyelőre kevésbé népszerű az interneten keresztüli és a hiper-/szupermarketekben való beszerzés. Előbbi oka a körülményességben és a vásárlás, illetve a konkrét tulajdonlás idejének eltolódásában, utóbbi oka pedig a hiper- és szupermarketek csekély választékában keresendő.

Az elemzés során kiderült, hogy míg a házasoknak 60%-a, addig az egyedülállóknak csak 43%-a szerzi be termelőtől a kézműves termékeket ($p < 0,001$). Családi állapot és a többi beszerzési csatorna esetében nem mutatkozott szignifikáns különbség.

A gyermekek számát tekintve csak a vásárokon való fogyasztásnál volt eltérés, ugyanis a gyermektelenek (63%) és az egygyermekes nők (75%) többsége választotta ezt a beszerzési formát, míg a két- vagy többgyermekes esetében 50%-ot alig haladta meg ez az arány ($\chi^2 = 11,3$; $p = 0,01$). Az egyéb beszerzési csatornák ugyanolyan súllyal bírnak a gyermekek számától függetlenül.

A jövedelemkategóriába tartozás és a beszerzési csatorna közötti összefüggés vizsgálatkor a khi-négyzet-próba szignifikáns eredményt adott a hiper- és szupermarket, illetve az internetes beszerzés esetében.

Hiper- és szupermarketekben legnagyobb arányban az átlag alatti jövedelemkategóriába tartozók vásárolnak kézműves élelmiszert (20%). Ez érthető is, hiszen számukra fontos az alacsony ár, amit ezek az áruházak biztosítani tudnak. Interneten keresztül a valamivel az átlag feletti jövedelemkategóriába tartozók vásárolnak a legtöbbit. Ez azért lehet, mert ez a fogyasztói csoport megengedheti magának az interneten keresztüli vásárlás többletköltségeit (pl. postaköltség).

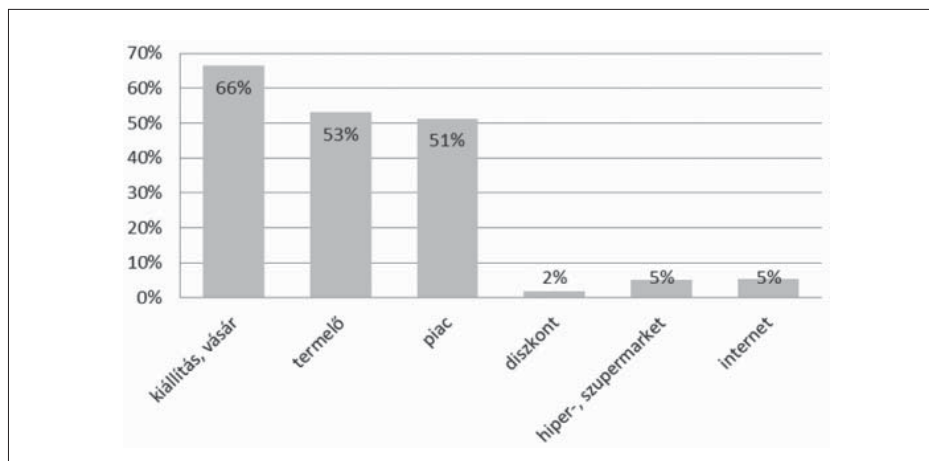
A lakhely szempontjából szignifikáns az eltérés a piac és az internetes vásárlás esetében is. A városiak 53%-a, míg a vidékieknek csak 41%-a vásárol piacon. Bár még nem annyira elterjedt a kézműves termékek internetes vásárlása, de az már jól látható, hogy főleg a városi lakosság körében népszerűbb ez a beszerzési forma, ugyanis míg a városi fogyasztóknak 7,2%-a, addig a vidékieknek csak 2,9%-a vásárol interneten keresztül kézműves terméket

Legfőbb információszerző csatornák

A kézműves termékekről legtöbbször (48%) személyes tájékozódás útján értesülnek, emellett jelentős még az internetes informá-

A kézműves élelmiszerek legnépszerűbb beszerzési helyei

6. ábra

ciószerzés, valamint a hirdetések, reklámok szerepe is.

A családi állapotot tekintve szignifikáns eredmény csak a személyes tájékozódás esetében született. A házasoknak 53%-a, míg az egyedülállóknak csak 42%-a szerzi be információit a vásárokon, piacokon és személyesen a termelőtől.

Szignifikáns különbség mutatkozott még az iskolai végzettség és a személyes tájékozódás, illetve az internetes informálódás tekintetében. A felsőfokú végzettségűek 51%-a, míg a középfokú tanulmányokat végzeteknek csak a 41%-a szerzi be információit személyesen. Az internetes információs csatornát a felsőfokú végzettségűek 25%-a, míg a középfokúaknak csak 16%-a választja.

A jövedelemkategóriák és a hirdetés/reklám összefüggése mutatott még szignifikáns eredményt. A jelentősen az átlag alatti kategóriába tartozók 28%-a, az átlagos kategóriába tartozók 12,6%-a, a valamivel az átlag alattiak 11,9%-a és a valamivel az átlag feletti kevesebb mint 1%-a szokott reklámok/hirdetések útján tájékozódni.

A lakhely, az életkor, a gyermekek száma és az információbeszerzési csatorna kapcsolatában nem volt szignifikáns különbség.

A válaszadók kézműves élelmiszert népszerűsítő reklámmal leginkább az interneten, a televízióban és az újságokban találkoztak (15; 11; 10%).

Az egyedülállók 18%-a, míg a házasoknak csak 11,9%-a látott az interneten kézműves élelmiszerttel kapcsolatos reklámokat. Jelentős különbség mutatkozott még az újságok esetében, ugyanis az egyedülállóknak 13,3%-a, míg a házasoknak csak 6,5%-a olvasott újságban kézműves élelmiszert népszerűsítő hirdetést.

A három- vagy többgyermekesek közül találkoztak a legtöbben interneten keresztül reklámokkal (35%), ezt követte a gyermektelenek aránya (17,8%), majd az egy- és kétgyermekesek (12; 8,5%).

A felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek

4,4%-a, míg a középfokú végzettségűeknek csak a 0,6%-a hallott már rádióan keresztül is kézműves élelmiszerekről.

Jelentős és egyben érdekes eltérés figyelhető meg az életkor és az interneten látott reklámok összefüggését illetően. Ugyanis a 40 évestől fiatalabbaknak 17%-a, míg a 60 évestől idősebbeknek 33%-a találkozott már interneten kézműves terméket népszerűsítő hirdetéssel. Ennek oka az lehet, hogy az idősebbek az internetet többet használhatják a betegségek gyógymódjaival kapcsolatos információk keresésére. Eközben esetleg a kézműves élelmiszereknek tulajdonítható természetközeli, egészségmegőrző hatás úgy is értelmezhető, mint valamilyenféle gyógytermék vagy az életminőséget javító termékjellemző.

A jövedelemkategóriákat vizsgálva szignifikáns értékek születtek a televízió, a rádió és az internet esetében. Televízióban a jelentősen az átlag alattiak 36%-a látott kézműves reklámot, míg az átlagos jövedelemkategóriába tartozóknak csak a 8,5%-a. Rádióban a jelentősen az átlag alatti jövedelemkategóriába tartozók 20%-a, míg a valamivel az átlag feletti kategóriába tartozók egyáltalán nem hallottak kézműves termékkel kapcsolatos hirdetményt.

Milyen alapanyagú kézműves élelmiszert preferálnak a fogyasztók leginkább?

E kérdés segítségével visszajelzést tudunk adni a termelőknek, hogy milyen gyümölcsöket érdemes nagyobb volumenben termelni. Olyan gyümölcsökre kérdeztünk rá, amelyek az észak-magyarországi régió legjellemzőbben termesztett kertészeti növényei. Ezek közül a ribizli, az áfonya, a szilva és a málna voltak a legnépszerűbb gyümölcsök a megkérdezettek körében.

A lakhely esetében nem volt szignifikáns különbség egyik gyümölcsnél sem. Az életkor tekintetében már mutatkozott némi differencia, mégpedig a csipkebogyónál, amely gyümölcsöt a 40 évestől fiatalabbak

92%-a, a 40 és 59 év közöttieknek 79%-a, viszont a 60 év felettieknek 100%-a szívesen fogyasztana. Ez utóbbi oka, hogy az idősebb nők körében az egészségmegőrzés már jelentős tényezőnek számít.

Iskolázottságot tekintve egyedül a szedernél mutatkozott szignifikáns különbség: a felsőfokúaknak 90%-a, míg a középfokúaknak csak 80%-a szeretne szederalapú termékeket fogyasztani.

Érdekes eredményt kaptunk arra a kérdésre, hogy szívesen fogyasztana-e vadalmaalapú termékeket. A három- vagy többgyermekes anyák 100%-a, míg az egygyermekes anyukáknak csak 50%-a válaszolt igennel ($\chi^2 = 7,9$; $p = 0,04$). Szintén a vadalmánál mutatkozott különbség, ha a családi állapotot vizsgáltuk. Míg a házasoknak csak 57%-a, addig az egyedülállóknak közel 70%-a előszeretettel vásárolna vadalmából készült kézműves terméket ($\chi^2 = 4,4$; $p = 0,04$).

A jövedelemkategóriákat elemezve a dió és a birs esetében mutatkozott szignifikáns eltérés. Diót a jelentősen az átlag alattiak 100%-a, az átlagos jövedelemkategóriába

tartozóknak pedig csak a 60%-a fogyasztana. Birsből készült terméket szintén a jelentősen az átlag alatti jövedelemcsoportba tartozók fogyasztanának a legnagyobb arányban (89%), míg a valamivel az átlag feletti jövedelemkategóriába tartozóknak csak a 42%-a.

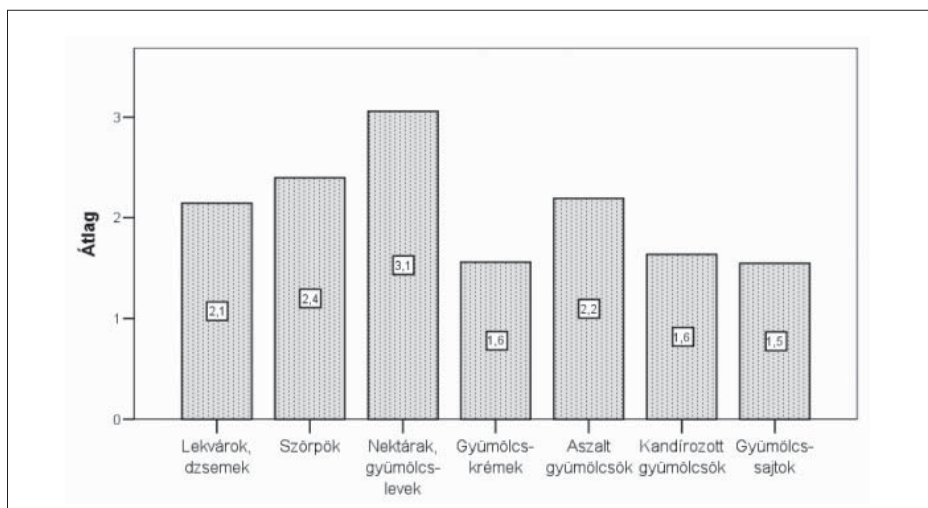
Milyen jellegű gyümölcskészítményeket részesítenek előnyben a vásárlók?

Ez a kérdés abból a szempontból fontos, hogy milyen jellegű termékeket érdemes előállítani a megtermelt gyümölcsfajokból. A válaszadók közel fele lekvárt és aszalt gyümölcsöket csak évente pár alkalommal vásárol (7. ábra), míg gyümölcsleveket már havi rendszerességgel. A gyümölcskrémek, gyümölcsajtok és kandírozott gyümölcsök nem igazán népszerűek, ezeknél a termékeknel a megkérdezettek jelentős része a „szinte soha” választ adta meg a vásárlás gyakoriságát illetően.

Az aszalt gyümölcsöket a házasságban élő nők, illetve a városiak gyakrabban vásárolják meg, mint az egyedülállók

7. ábra

Gyümölcskészítmények vásárlásának gyakorisága
(1 = szinte soha; 2 = évente; 3 = havonta; 4 = hetente; 5 = hetente többször)

Forrás: saját számítás, 2013

vagy vidéken élők. Ez abból adódhat, hogy a vidéki nők a konyhakertből saját maguk házilag is könnyen aszalhatnak gyümölcsöt, ami szükségtelenné teszi az ilyen jellegű készítmények vásárlását. A gyermekek számát, életkort és jövedelmhelyzetet vizsgálva nem volt szignifikáns különbség egyik termékfajta esetében sem. Azonban igazolható, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők többször vásárolnak gyümölcsleveket, mint a középfokú végzettségűek.

KUTATÓI TÁMOGATÁS

Dogi Ilona publikációt megalapozó kutatása a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosítószámú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Balás D. (2006): *Balanced Sustainability in Rural Communities. A better understanding.* Thesis. Dronen Professional Agricultural University, Dronen, The Netherlands. Manuscript 48. p. – (2) Bördős K. (2012): *Kollektív márka, mint közös erőforrás – Helyi termékek reputációja és a sikeres közösségi kormányzás feltételei.* Budapesti Corvinus Egyetem, 50. p. – (3) *Az elosztási logisztika menedzsmentje. 1. rész Az elosztási csatornahálózat.* <http://www.muszakiforum.hu/?fejezet=5&cid=25755&wa=hk06> – (4) *Gondoskodás a gyerekről, vásárlás, szórakozás: Nők döntéseiben nálunk inkább bíznak, mint átlagosan 28 európai országban.* Nielsen, 2011, <http://hu.nielsen.com/site/20110726.shtml> – (5) Katona-Kovács J. – Dax, T. – Machold, I. (2011): *Governance of market in the case of local food systems as crucial dimension of the “rural web” – case study of an Austrian and a Hungarian National Park region.* *Rural areas and development* vol. 8 (Editor: Floriańczyk, Z.), Warsaw – (6) *Magyar Élelmiszerkönyv 2-105 számú irányelv: Megkülönböztető minőségi jelöléssel ellátott kézműves tejtermékek.* 2012, <http://www.omgk.hu/Mekv/2/2-105.pdf> – (7) Nótári M. (2008): *A kertészeti- és élelmiszeripari hungarikum termékek primer vizsgálata, különös tekintettel a Dél-alföldi Régióra.* Corvinus Egyetem, Budapest, 205. p. – (8) Szakály Z. – Pallóné Kisérdi I. – Nábrádi A. (2010): *Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán.* Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Kaposvár, 265 p. – (9) Szabó D. (2012): *Piacokkal kapcsolatos kutatás (2011–2012).* Projektleírás. [https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutat%C3%A1s+\(2011-2012\)-](https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutat%C3%A1s+(2011-2012)-)

 ////////////////////////////////////// VITA //////////////////////////////////////

Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban

Gondolatok Mészáros Sándor – Szabó Gábor vitáirásához

POPP JÓZSEF

Kulcsszavak: hatékonyság, versenyképesség, termelékenység, foglalkoztatottság.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A hatékonyság javulása a foglalkoztatás csökkenésével is jár. Magyarország mind az egy főre jutó GDP, mind az egy főre jutó tényleges egyéni fogyasztás tekintetében a sereghajtó uniós tagországok csoportjába tartozik. Ennek elsődleges oka a gyenge nemzetközi versenyképesség. A versenyképesség a hatékonyság egyik feltétele, a hatékonyság pedig képzett munkaerőt igényel, a vidéki munkanélküliek viszont általában alacsony képzettségűek, foglalkoztatásuk tehát sem a versenyképes iparban, sem a versenyképes mezőgazdaságban nem járható út. Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolai végzettsége jelentősen elmarad a többi nemzetgazdasági ág foglalkoztatottainak végzettségétől és az EU átlagától is. A mezőgazdaság nem tudja megoldani a vidéki lakosság foglalkoztatási gondjait, esetleg szerény mértékben hozzájárulhat új munkahelyek létrehozásához. A GDP vagy bruttó hazai termék az amortizáció, a munkabér és tőkejövedelem összege. Az egy főre jutó alacsony GDP-mutató egyik fő oka, hogy Magyarországon a munkabér töredéke az ugyanolyan teljesítményt nyújtó nyugat-európai foglalkoztatottnak. A mezőgazdaság részaránya folyamatosan csökkent a foglalkoztatásban és a bruttó hozzáadott érték előállításában, ahol a nemzetgazdaság átlagától is jelentősen elmarad a mezőgazdasági átlagkereset. Ez is szerepet játszik abban, hogy a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása alacsonyabb, mint az aktív foglalkoztatottak aránya. Ezzel magyarázható, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, annál kisebb a valószínűsége, hogy a foglalkoztatott tartósan a mezőgazdaságban marad. A mezőgazdasági tevékenység társadalmi-erkölcsi elismertsége csak akkor javulhat, ha a szakképzett fiatalok mezőgazdasági keresete, illetve jövedelme eléri a nemzetgazdasági átlagot. A hatékonyságorientált stratégia a nemzetközi versenyképesség alapja. A hatékonyságjavítása az élőmunka-ráfordítás megtakarításából, azaz technológiai fejlesztéssel is elérhető, az amortizáció a GDP része. A hatékonyság és versenyképesség növelése a munkatermelékenység javításával érhető el, ezzel együtt a profit is emelkedik. A magasabb hozzáadott értéket eredményező termelési szerkezet (az állattenyésztés és a kertészeti ágazatok előtérbe helyezése) feltétele a tőke mellett a képzett és megfelelően fizetett munkaerő. A foglalkoztatásorientált gazdaságpolitika hatékonyságorientált fejlesztés nélkül kudarca ítéltetett. A mezőgazdaság kibocsátását könnyedén lehetne 50%-kal növelni a tőke, innováció és szaktudás segítségével (magasabb amortizáció, magasabb munkabér és magasabb profit). Az állattenyésztés mellett a növénytermesztésben is van bőven tartalék a fajlagos hozamokat és hozamin-gadozásokat figyelembe véve. Az állattenyésztésben az állomány létszámának emelése mellett a természetes mutatók javításával a fajlagos hozamok is növelhetők.

BEVEZETÉS

A magyar mezőgazdaság problémáinak nagy része a rendszerváltás óta eltelt időszak eseményeivel magyarázható, mert elsősorban nem gazdasági motivációk határozták meg a szabályozás változását. Ma a világgazdaság meghatározó jelensége az integráció és a globalizáció. A magyar agrárgazdaság nem volt képes hatékonyan adaptálódni sem a globális, sem az európai integráció kihívásaihoz, hiányzott a nyitottság, a sokoldalú partnerség és az együttműködés. Ez a hiányosság már megmutatkozott az uniós csatlakozási folyamat időszakában, de a csatlakozás után sem változott a helyzet. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar szereplőinek hozzáállása azt sugallta, hogy nem igazán érdekelte őket az EU működése, céljai és a csatlakozás lehetőségei – a támogatások kivételével. Ahelyett, hogy megértették és kihasználták volna a globalizáció és az európai integráció kínálta fejlesztési, fejlődési lehetőségeket, sokkal inkább e folyamatok kárvallottjainak tekintik magukat. Így nem meglepő, hogy az EU-csatlakozás óta eltelt időszak változásait a szakmai közvélemény gyakran értetlenül, tehetetlenül, sőt egyre inkább kiábrándultan élte meg. Általában azt hallották, amit hallani szerettek volna, és nem azt, amit tudniuk kellene. A rövid távú érdekeket folyamatosan a hosszú távú perspektíva elé helyezték, ami gyakran a megbízhatatlanság, a félrebeszélés és a látzatokeltés kultúrájával párosult.

Ezzel a mentalitással nem kerülünk közelebb az európai élvonalhoz, de saját várakozásainkhoz sem. Hosszú távon ugyanis saját magunk jelöljük ki helyünket az Európai Unióban. Még mindig nem tudatosult bennünk, hogy az EU-ban sincs „ingyenbéd”, ugyanakkor lehetőséget nyújt arra, hogy a tagországok képességeik szerint profitáljanak a nemzetközi munkamegosztásban. Az Európai Unió nem egyenlő a globalizációval, hanem sok-

kal inkább megoldási lehetőséget kínál a globalizációs problémákra.

Magyarország agrárgazdasága a jövőben 15-20 millió ember ellátására is képessé tehető, ugyanakkor nyers és feldolgozott termékeinek igen jelentős hányadát külföldön kell értékesítenie. Ezért anyagi és szellemi erőforrásainkat mindenekelőtt a hatékonysági mutatók és a versenyképesség javítására indokolt fordítani, ennek következménye lehet akár a foglalkoztatás növelése is. A hazai élelmiszer-gazdasági állapotokat jellemzi, hogy több nagy nemzetközi élelmiszer-feldolgozó vállalat kivonult az országból, a külföldi tőke aránya pedig folyamatosan csökkent, helyére magyar tulajdon nem lépett. Sőt, az utóbbi években számos magyar tulajdonú feldolgozót is elérte a csődhullám. Itt az állami támogatás nem oldja meg a helyzetet; kiutat a legkorszerűbb technológia és tudásintenzív élelmiszeripar alkalmazása, vagyis a tőkebefektetés jelenthet. Ennek jeleit viszont ma nem látni.

A vidékpolitika az elmúlt évtizedekben változó intenzitással és támogatási rendszerrel próbálkozott a vidéki térségek felzárkóztatására, ennek eredményessége azonban jelentősen elmaradt a várakozásokhoz képest. Ennek következménye, hogy a vidéki térségekben élő lakosság korösszetétele kedvezőtlen, magas az idősek, szociálisan rászorulók és gondozást igénylők aránya, alacsony az iskolázottság, ráadásul itt koncentrálódnak azok a népcsoportok, amelyeknek az integrációja nem történt meg az elmúlt évtizedekben. A fiatalok és értelmiségiek elhagyják a vidéket, így szűkül az aktív népesség aránya és csökken az innovatív, képzett munkavállalók száma. Önmagában az infrastruktúra fejlesztése (pl. autópálya) a térségi foglalkoztatási problémát enyhíti ugyan, a falusit azonban nem, ahol a tőkevonzó képesség is rendkívül alacsony. Esélyt a helyi tőkére alapozott falusi gazdaságfejlesztési program adhat ösztönzési programok segítségével.

A fenntartható foglalkoztatás feltétele tehát elsősorban a hatékonyság, a nemzetközi versenyképesség és nem a mezőgazdaság eltartóképeségének javítása.

A cikk a folyóiratban megjelent *Mészáros Sándor – Szabó Gábor: Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban* című vitaindító íráshoz kapcsolódik (lásd *Gazdálkodás*, 2014. 1. sz. 58-74. o.).

HATÉKONYSÁG, VERSENYKÉPESSÉG ÉS TERMELÉKENYSÉG

A közös európai valutát használó országok lakosságának életszínvonala az előrejelzések szerint 2023-ban jobban elmarad az USA lakosságának életminőségétől, mint az 1960-as évek közepén (*Gros – Alcidi, 2013*). Ez a prognózis alapvetően kérdőjelezi meg Európa súlyát az USA-val szemben. Az amerikai és az európai életszínvonal közötti különbséget ötven évvel ezelőtt a két régió második világháborús szerepével indokolták. Az 1960–1970-es években azonban Európa kezdte behozni lemaradását, az 1980–1990-es években pedig az egy főre eső GDP-növekedés üteme nagyjából azonos volt a két régióban. Ezekben az évtizedekben számos uniós politikus úgy vélte, hogy Európa képes lehet kikerülni az USA gazdasági és biztonsági ernyője alól, de az 1990-es évek közepétől az USA egyre nagyobb előnyre tett szert, a jövőben pedig tovább nő a különbség az USA és az EU között.

Az 1990-es években az eurózóna mai tagországainak egy munkaóraóra eső átlagos termelési értéke – gazdasága termelékenységeinek gyors növelésével és az új technológiák gyors bevezetésével – elérte a hasonló amerikai mutató 90%-át, azóta 10%-ponttal romlott ez az arány, s a prognózis szerint 2023-ra az USA mutatójához képest 73%-ra esik vissza az alacsonyabb GDP-növekedés miatt. Az életszínvonalban kialakuló 40-50%-os különbség kétharmadát a munka termelékenységében mutatkozó különbség

magyarázza, egyharmadát a foglalkoztatási rátában és az egy alkalmazottra eső munkaórák számában mutatkozó eltérés. Az EU vezető politikusai meglehetősen sokat beszéltek a 2000-ben elfogadott lisszaboni stratégiáról (*Agenda 2010*), amely az EU gazdasági-technológiai reformját tűzte ki célul a tagországok elé. Ez a reformelképzelés a szemétkosárban landolt a többi hosszú távú célkitűzéssel együtt. Ne csodálkozzunk azon, hogy az EU globális gazdasági és politikai súlya, befolyása folyamatosan csökken.

Az USA-ban a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP 2012-ben másfélszerese volt (152%) az EU28 átlagának. Az EU tagországai – Luxemburg kivételével (263%) – meg sem közelítették ezt a színvonalat. Az uniós tagállamok közötti szórás azonban továbbra is figyelemre méltó (47–263%). Ez a mutató 47%-kal Bulgáriában volt a legalacsonyabb 2012-ben, az uniós átlag felét sem érte el (Románia 50%). A vizsgált 28 tagország közül az előző évekhez hasonlóan Luxemburg rendelkezik messze a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel, amely több mint két és félszerese az EU28 átlagának. Luxemburg gazdaságának egy főre jutó magas GDP-jét magyarázza, hogy az országban sok külföldi állampolgár dolgozik, ezáltal hozzájárul a GDP-hez, ugyanakkor nem tartozik az ottani lakosságba. *Magyarország egy főre eső GDP-je az EU28 átlagának 67%-a volt 2012-ben. Ezzel szemben a mutató értéke Észtországban elérte a 71%-ot, Litvániában a 72%-ot, Szlovákiában a 76%-ot, Csehországban a 81%-ot, Szlovéniában a 84%-ot (Eurostat, 2013a).*

Az egy főre jutó GDP az országok jóléti szintjének mutatójaként használatos, de nem feltétlenül alkalmas a háztartások életszínvonalának kifejezésére. Ez utóbbi célra jobban megfelel az egy főre jutó tényleges egyéni fogyasztás. A nemzeti számlák közül a háztartások végső fogyasztási kiadásai mutatják a háztartások által

megvásárolt és kifizetett javakra, szolgáltatásokra fordított kiadásokat. A tényleges egyéni fogyasztás ugyanakkor olyan javakból és szolgáltatásokból áll, amelyeket az egyének ténylegesen elfogyasztottak, illetve igénybe vettek, függetlenül attól, hogy azokat a háztartások, a kormányzat vagy nonprofit intézmények vásárolták-e meg és fizették-e ki. A tényleges egyéni fogyasztást nem befolyásolja az a tény, hogy a háztartások által igénybe vett bizonyos szolgáltatások, például az egészségügyi és az oktatási szolgáltatások finanszírozása országonként eltérő. Például abban az esetben, ha a fogászati szolgáltatások költségeit az egyik országban az állam téríti meg, a másik országban pedig a háztartások, akkor a háztartások végső fogyasztási kiadásai alapján végzett nemzetközi összehasonlítás a tényleges egyéni fogyasztáson alapuló összehasonlítással ellentétben nem két hasonló tételt mérne össze.

Az egy főre jutó tényleges egyéni fogyasztás szintje a GDP szintjéhez képest valamivel homogénebb, ennek ellenére továbbra is jelentős eltérések tapasztalhatók az uniós tagállamok között (48,3–140,5%). Dánia 2012-ben megőrizte vezető pozícióját az EU-ban, hiszen az EU28 átlagát 40%-kal múlta felül. Luxemburg a GDP tekintetében külön kategóriát alkot, a tényleges egyéni fogyasztást megvizsgálva már csekélyebb az előnye (122,1%). Ennek egyik oka, hogy a Luxemburgban dolgozó külföldi állampolgárok fogyasztási kiadásai a lakóhely szerinti ország nemzeti számláiban szerepelnek. *A legalacsonyabb mutatóval Bulgária (48,7%) és Románia (55,4%) rendelkezett. Magyarországon 60,3%-kal sem volt sokkal jobb ez a mutató, ugyanakkor Litvániában elérte a 63,9%-ot, Szlovákiában a 70,4%-ot, Csehországban a 72,2%-ot, Észtországban a 76,9%-ot és Szlovéniában a 82,9%-ot (Eurostat, 2013b).*

Az alacsony mutató elsődleges oka a gyenge nemzetközi versenyképesség. A belső/vagy külpiazi részesedés növelésének

képessége már a vállalkozás versenyképességét jelenti. Versenyképes tehát a gazdaság, ha szabad piacon a társadalom számára elfogadható, a szokványosnál magasabb haszonra képes szert tenni. Például a részvénytársasági formában működő vállalkozásoknál a részvények árfolyama tükrözi a vállalkozás képességeit. Ma elsősorban a multilaterális versenyképesség a meghatározó, mert hosszabb távú komparatív előnyt jelent. A gazdasági hatékonyság fontos, de nem elégséges mutatója a versenyképességnek. A (nemzetközi) versenytársakhoz mért hatékonyság határozza meg a (nemzetközi) versenyképességet (Potori *et al.*, 2004).

Ezzel szemben a piaci részesedés növelésének tartós és profitábilis megőrzésének képessége az életképesség. Életképes gazdaságról akkor beszélünk, ha a rendelkezésre álló erőforrások hatékony allokálásával a társadalom számára a szokványostól nem különböző haszonra képes szert tenni. A társadalom számára elfogadható, a szokványostól nem különböző haszon általában az államkötvények kamata. Továbbá különbség van az életképesség és eltartóképesség között. Az adott gazdaság eltartóképességének feltétele a minimálbér kitermelése, illetve az alkalmazottak bérének kifizetése. Ennek hiányában életképtelennek minősül a vállalkozás (Potori *et al.*, 2004).

A tőkehiány vagy tőkebőség önmagában nem elegendő az életképes és versenyképes gazdálkodásra, mert annak elengedhetetlen feltétele a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználása a termelésben. A kapacitások kihasználatlansága legalább akkora probléma, mint a tőkehiány. Erre Magyarországon több mezőgazdasági ágazatban is található példa, de az élelmiszeripart is elérte a csődhullám.

A Római Szerződés eredeti szövegezése szerint a termelékenység javítása a mezőgazdasági szektor jövedelemnövekedésének eszköze. Az EU legújabb stratégiai dokumentumai a termelékenység helyett inkább a versenyképességre helyezik a hangsúlyt.

A termelékenység a versenyképesség fontos előfeltétele, az utóbbi azonban tágabb fogalom. A jövőben várhatóan tovább folytatódik a kereskedelem liberalizációja és a globalizáció, így az éleződő nemzetközi verseny hatására a versenyképesség növelése kerül előtérbe.

A versenyképesség javításához szükséges gazdaságpolitikai eszközök többsége a nemzeti kormányok kezében van, habár a jövőben a KAP is nagyobb összegű támogatást nyújt az innováció, a kutatás és a műszaki fejlesztés ösztönzéséhez. Az innováció az új technológiák ösztönzésével és elterjesztésével mozdítható elő, amit azonban akadályozhat a hiányos információ és a gazdák kockázatkerülő magatartása. Az új technológiákra vonatkozó információnyújtás pedig alapvető feltétel az újabb technológia elterjedéséhez, amiben nagy hiányosságok tapasztalhatók. Ebből következik, hogy célszerű az információáramlást elősegítő tevékenységek, demonstrációs projektek, új technológiák tesztelésének és tanúsítási rendszerének, a tanácsadási szolgáltatások és tudásparkok támogatása (Blackman, 1999).

EU: TÁMOGATÁS VAGY VERSENYKÉPESSÉG

A *Közös Agrárpolitikát* (KAP) a magas terméshozamot biztosító technológia korszakában vezették be. Az is igaz, hogy eredetileg stabil európai terméshozamokra alapozták a *Közös Agrárpolitikát*, de az 1960-as évek zöld forradalma még a harmadik világ parasztságát is elérte, nemhogy az EU szakképzett farmereit. A KAP agrártámogatási programjai nem bizonyultak hatékonynak a kisgazdaságok fenntartására. A gazdaságok többsége viszonylag kisméretű, kevés árut termel piacra, ezért alacsony támogatásban részesül(t). Az EU agrárpolitikáját ma már nem a II. világháború utáni időszak, hanem a 21. század követelményei alapján indokolt megítélni (Popp, 2004).

A KAP nem akadályozta meg a gazdák elvándorlását a mezőgazdaságból, a támogatás a legtermelékenyebb és magas technológiai színvonalú gazdaságoknak kedvezett, amelyek fokozatosan felvásárolták a műszaki fejlesztés és az intenzív termelés előnyeit kihasználni nem képes kisbirtokokat. A gazdák számát és az összes foglalkoztatottakhoz viszonyított arányát a modern társadalomban mindinkább a mezőgazdaságon kívüli jövedelemszerzési lehetőségek határozzák meg. Leginkább azok a gazdák hagyják el a mezőgazdaságot, akik a legképzettebbek, és vonzó munkalehetőséget találnak az agrárszektoron kívül. Továbbá elhagyják azokat a gazdaságokat is, amelyek a városi munkahelyeknél rövidebb távú gazdasági lehetőséget és alacsonyabb életszínvonalat kínálnak (Popp, 2004).

Az EU agrárpolitikája a földterülethez kötődő fontosabb termékek, például a gabona, a tej és a marhahús esetében eredetileg a méltányos termelői árak kialakítására irányult. Ezzel szemben a túlnyomórészt kevésbé területigényes ágazatok, mint például a sertés- és baromfiágazat inkább a piaci hatásoknak volt kitéve, jelentősebb állami beavatkozás nélkül. Nem véletlen, hogy a sertés- és baromfiszektorban az 1960-as évektől kezdve óriási műszaki előrelépés történt, ami a termelői árak nominális csökkenéséhez vezetett. A marhatartás és a gabonatermelés területén a komoly állami beavatkozások az 1980-as évek végéig jelentős áremelkedéshez vezettek a kevésbé intenzív műszaki fejlődés és ennek következtében a fennmaradó alacsonyabb hatékonyság következtében. A legnagyobb támogatást élvező ágazatok (gabona, szarvasmarha) nemzetközi versenyképessége folyamatosan romlott, ezzel párhuzamosan csökkent a többlettermelés is (a többlet levezetése komoly exporttámogatással is járt). Ugyanakkor a kevésbé szabályozott baromfi- és sertéságazat nemzetközi versenyképességének alakulása sokkal kedvezőbb képet mutat, ahol a termelési többlet

1990 óta átlagban néhány százalékot ért el. A sertés- és baromfiszektort Magyarország támogatja a legnagyobb mértékben az uniós tagországok között, ennek ellenére csökken az állatállomány (Popp – Molnár, 2010).

Továbbra is helytálló Ralf Gustav Dahrendorf, korábbi európai biztos (1970–1974) 40 évvel ezelőtti kijelentése a KAP-ról: „talán kicsit többet jelent annál, hogy csupán eszköz a mezőgazdasági miniszterek kezében, hogy saját gazdálkodóik számára megkapják Brüsszelben és az EU nevében mindazt, amit a nemzeti kormányoktól nem kapnak meg”.

FOGLALKOZTATÁS A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGBAN

A mezőgazdaság aktív keresőinek állománya 1980-ban megközelítette az egymillió főt (a nemzetgazdaság aktív keresőinek 19%-a), 1990-re ez a szám 700 ezerre (15,5%) csökkent, elsősorban a nem profilba illő tevékenységet végző melléküzemágak felszámolása és a külföldi piac beszűkülése miatt.

A mezőgazdaság vidéki foglalkoztatásban betöltött szerepének visszaesése, valamint a szolgáltató szektor fokozódó térnyerése a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan Magyarországon is jellemző. Az élőmunka-felhasználás mérséklődését eredményező korszerű technológiák alkalmazása, a termelési szerkezet diverzifikációjának szűkítése, a specializáció és a koncentráció mellett elsősorban a nemzetgazdaság más ágazataiban elérhető magasabb bérek, valamint kedvezőbb munka- és életkörülmények gyorsították fel az elmúlt két évtizedben a mezőgazdaságból történő munkaerő-kiváramlást. A foglalkoztatottak létszámának csökkenése jelentősen átrendezte a hazai foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti szerkezetét. A változásokra – a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan – a termelőágazatok foglalkoztatási szerepvésztese, illetve a szolgáltatások térnyerése jellemző (Biró et al., 2012).

Az 1990-es évtizedben a foglalkoztatottak aránya a legnagyobb mértékben az agrárágazatban csökkent, ezen időszakban a munkaerő csaknem kétharmada veszítette el állását. A mező- és erdőgazdaság foglalkoztatási részesedése az 1990-es években tapasztalt erős visszaesés után 2000–2010 között mérsékeltébb ütemben 6,6%-ról 4,5%-ra tovább csökkent. A mezőgazdasághoz hasonlóan az iparban foglalkoztatottak aránya is csökkent 33,8%-ról 30,8%-ra, a szolgáltatási szektor szerepe 59,6%-ról 65%-ra növekedett. Mivel a szolgáltatási ágazat a városokban koncentrálnak, a foglalkoztatási szint visszaesése a vidéki térségeket sújtotta jobban (Biró et al., 2012).

Igaz, hogy 2011-ben és 2012-ben megfordult a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenő trendje, és az ágazatban foglalkoztatottak számának emelkedésével párhuzamosan aránya 5,2%-ra nőtt a nemzetgazdaságban. Óvatosságra int azonban, hogy a 2011-től mutatkozó foglalkoztatásbővülés a mezőgazdasági munkaerőpiac legkevésbé stabil szegmenseiben – kisméretű gazdálkodó szervezetek, határozott idejű és/vagy nem teljes munkaidős álláshelyek, közfoglalkoztatás – jelentkezett, amikor a munkaerőpiac kínálati oldalát érintő szigorítások léptek életbe (korkedvezményes nyugdíjazás szűkítése, rokkantnyugdíjak felülvizsgálata, segélyezés szigorítása), a közfoglalkoztatás rendszerét átalakították és az alkalmi munkavállalás adminisztratív feltételeit megkönnyítették (Biró et al., 2012).

Az EU 2010. évi gazdaságszerkezeti összeírásának eredményei Magyarországi gazdaságszerkezetét is mutatják. Az EU27 összes gazdaságainak 5%-a és mezőgazdasági területének 3%-a található Magyarországon, az EU mezőgazdasági kibocsátásából csupán 2%-ban részesedik (Harangi-Rákos, 2013). Míg az EU27-ben a gazdaságok 70%-a 5 hektárnál kisebb mezőgazdasági területen gazdálkodik, Magyarországon ez az arány 87%. Az EU-ban felhasznált munkaerő (9,7 millió

ÉME) az évi 2000 EUR kibocsátás alatti gazdaságokban a legmagasabb, az összes ÉME 14%-a. *A legmagasabb a munkaerő-felhasználás a legkisebb kibocsátási osztályban (2000 EUR) Bulgáriában (49%) és Magyarországon (40%) volt.* Ezt magyarázza, hogy az alacsony gazdasági küszöbnek köszönhetően 577 ezer gazdaságot (az EU összes gazdaságainak 5%-a) tartanak nyilván Magyarországon. *Míg 2007–2010 között hazánkban alig 11%-kal csökkent a gazdaságok száma, az EU átlagában 14% volt ez az érték (Eurostat, 2012).*

A lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint 2010-ben a mezőgazdaságban 172 ezer fő dolgozott (a foglalkoztatottak 4,5%-a), a 2010. évi létszámnál egyharmaddal kevesebb (KSH, 2011). A mezőgazdaságban alkalmazott technológia fejlődésével a mezőgazdasági foglalkoztatottak további csökkenése várható. A mezőgazdasági foglalkoztatottak kétharmada alkalmazottként, közel egyharmaduk társas vagy önálló vállalkozás tagjaként tevékenykedett. A 2011-ben és 2012-ben kimutatott létszámnövekedést megfelelő mértéktartással indokolt kezelni, mert valószínűleg átmeneti jelenségről van szó (Bíró et al., 2012).

A mezőgazdasági munkák szezonális jellegéből adódó alkalmi munkavégzés árnyalja a foglalkoztatásról kialakult mai képet. Az idenyjellegű munkák miatt különösen márciustól szeptember végéig tartó időszakban nő meg az alkalmi munkavállalói könyvvel dolgozók száma. A munkaerő-felhasználás jellege attól függ, hogy a foglalkoztató gazdasági szervezet vagy egyéni gazdaság. A gazdasági szervezetekben foglalkoztatottak, alkalmazottak többnyire napi 8 órában végzik tevékenységüket, az egyéni gazdaságokban naponta csupán néhány órát dolgoznak, ahol magas a rész munkaidős és az időszakos munkát végzők aránya. A gazdasági szervezeteknél és az egyéni gazdaságoknál végzett munka nagyságának összehasonlítását az összes munkaerő-ráfordítás évi 1800 munkaórá-

val egyenértékű éves munkaerőegységgel (ÉME) fejezik ki, ennek segítségével a töredékidejű (néhány órás, illetve időszakos) munkavégzést teljes munkaidősre számíthatják át, sőt, figyelembe veszik az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett nem fizetett munkavégzést is.

A mezőgazdaság csökkenő munkaerő-felhasználását bizonyítja, hogy 2010-ben 414 ezer éves munkaerőegységet használtak fel, egyharmaddal kevesebbet, mint 2000-ben (ezen belül a fizetett munkaerő-felhasználás kisebb, a nem fizetett munkaerő-felhasználás pedig nagyobb mértékben csökkent). A mezőgazdasági tevékenység végzése 2010-ben annyi időt kötött le a nem fizetett és az időszakos munkavégzést is figyelembe véve, mintha 414 ezren egész évben, teljes munkaidőben dolgoztak volna. Az összes munkaerő-ráfordítás több mint háromnegyede a nem fizetett munkaerő-felhasználás (KSH, 2011). A napi 8 órás folyamatos foglalkoztatás elsősorban a társas gazdaságokra jellemző, e gazdaságtípus-hoz kötődik az állandó munkaerő csaknem 90%-a. Az egyéni gazdaságok ezzel szemben főként a családtagok munkarejére támaszkodnak, így hozzájuk kötődik az időszakos munkaerő-felhasználás kétharmada. *A munkaerő-hasznosítás hatékonysága a rész- és családi munkaerőn alapuló, valamint az „idegen” munkaerőt alkalmazó gazdaságokban jelentős mértékben eltér egymástól, utóbbiak javára háromszoros hatékonyságbeli különbség mutatkozik (Bíró et al., 2012).*

Az éves munkaerőegység jól használható a mezőgazdasági munka szerkezetének vizsgálatára, azonban nem alkalmas a nemzetgazdaság más ágaival való összehasonlításra, ugyanis a munka mennyisége és nem a munkát végzők száma kerül elszámolásra. Munkaerő-ráfordításként a kiegészítő tevékenységként végzett mezőgazdasági munkával is elszámol, azaz a nem mezőgazdasági főtevékenységű foglalkoztatottak mezőgazdasági munkáját is figyelembe

veszi (ilyen alapon a szolgáltatási szektor munkamennyiségébe tartozik a háztartásban végzett mosás, vasalás, főzés, takarítás stb. is). *Mivel a felhasznált éves munkaerőegységet a nemzetgazdaság más ágaira vonatkozóan nem számítják ki, az összehasonlításra csak a valamennyi nemzetgazdasági ágra kiterjedő munkaerő-felmérés és az intézményi munkaügyi statisztika szolgál.* A lakossági munkaerő-felmérés sajátossága, hogy csak részben, az intézményi munkaügyi statisztika pedig egyáltalán nem számol az egyéni gazdaságokban végzett mezőgazdasági tevékenységgel (ennek mutatója az éves munkaerőegységben kifejezett adat, az ÉME).

Az intézményi munkaügyi statisztika¹ a legalább 5 főt foglalkoztató vállalkozások, a teljes körű költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek, valamint a kijelölt nonprofit szervezetek adatait is tartalmazza. *Az intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint 2010-ben a mező-, vad- és erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban 76,7 ezer fő dolgozott, azaz a nemzetgazdasági foglalkoztatottak 2,8%-a (KSH, 2011).* A lakossági munkaerő-felmérés² a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, ami a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt információt. Azokat a gazdasági szervezetekben munkát vállalókat és egyéni gazdaságokban munkát végzőket foglalja magában, akiknek fő jövedelemszerző tevékenysége a mezőgazdasági tevékenység, vagyis kimaradnak a kiegészítő tevékenységek. *A lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint 2010-ben országosan 3,8 millió főt foglalkoztattak, ezen belül a mezőgazdaságban, a vad- és*

erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban 171,8 ezer fő dolgozott, az összes foglalkoztatott 4,5%-a (KSH, 2011).

Az álláskereső – korábbi munkahelyüket tekintve – egyre csökkenő mértékben kötődnek a mezőgazdasághoz, ezen belül az ágazati kötődés a vidéki térségekben nyilvántartott munkanélküliek körében a legerősebb (általában más lehetőség hiányában). A munkaerőpiac strukturális egyensúlytalansága más ágazatokhoz hasonlóan a mezőgazdaságban is tapasztalható. A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésében a helyi élelmiszer-feldolgozás, a közvetlen termékértékesítés bővítése és a bioenergia-termelés jöhet szóba (Biró et al., 2012).

A magyar nemzetgazdaság egyik legsúlyosabb problémája a kirívóan alacsony foglalkoztatottsági mutató. A legnagyobb gonddal az elmaradottabb térségek küszködnek, ahol a foglalkoztatási ráta 20% alatt van (nem ritkán a 10%-ot sem éri el). Míg az EU átlagában az elmúlt 10 évben szerény mértékben bővült a vidéki térségek népessége, addig a közép-európai tagországokhoz hasonlóan Magyarországon csökkent. *A jövőben az erőteljesen vidéki térségekben tovább csökken a népesség.*

A vidéki lakosság iskolázottságának szintje kedvezőtlen. A foglalkoztatási helyzetre a nagy területi különbségek mellett egyre inkább a tartós munkanélküliség jellemző. A különböző központi beavatkozások hatása (beruházások támogatása, szociális programok stb.) gyakorlatilag nem érzékelhető. Kedvező gazdaság szerkezeti változások azokban a falvakban, mikrotérségekben mutathatók ki, ahol

¹ Intézményi munkaügyi statisztika: a gazdasági szervezet termelő, illetve szolgáltató tevékenységében részt vevő munkavállalók számát, munkajövedelmi viszonyait, valamint egyéb munkaügyi jellemzőit vizsgáló felmérés.

² Lakossági munkaerő-felmérés: a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel, a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról nyújt információt. Az adatgyűjtés célja, hogy a foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulását a nemzetközi statisztikai ajánlásoknak megfelelően, a mindenkorin munkaügyi szabályozástól, illetve annak változásától függetlenül, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) fogalmait felhasználva figyelje meg. A lakosság körében végzett munkaerő-felmérés a nemzetközi gyakorlatban a foglalkoztatottság, a munkanélküliség és az alulfoglalkoztatottság egyidejű, átfogó és konzisztens mérésének általánosan elterjedt eszköze.

aktív gazdasági szereplők működnek. A legfejlettebb városias és a legszegényebb vidéki térségek között Magyarországon a legnagyobb a különbség az új tagországok közül (Bedő et al., 2010).

Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolai végzettsége jelentősen elmarad a többi nemzetgazdasági ág foglalkoztatottainak iskolai végzettségétől és az EU átlagától is. Az egyéni gazdaságok gazdaságvezetőinek túlnyomó többsége (közel 80%-a) szakirányú végzettség nélkül, gyakorlati tapasztalatokra alapozva gazdálkodik, szakképzettséggel országosan a gazdaságvezetők mindössze 14%-a rendelkezik (s ennek csak 20%-a felsőfokú képzettséggel). A mezőgazdasági foglalkozásúakra jellemző, hogy *minél magasabb az iskolai végzettség, annál kisebb a valószínűsége, hogy a foglalkoztatott tartósan mezőgazdaságban marad.* Ennek oka, hogy a nemzetgazdaság átlagától jelentősen elmarad a mezőgazdasági átlagkereset, ráadásul szűkül a kiegészítő jövedelemszerzési (háztáji és kiegészítő gazdálkodás) lehetőség. További probléma a foglalkoztatottak előregedő korszerkezete. Hazánkban az EU-átlagnál magasabb az idős és alacsonyabb a fiatal korosztályhoz tartozók aránya. Különösen kedvezőtlen a korösszetétel az állattenyésztéssel foglalkozók körében, ahol már rövid távon is munkaerőhiány prognosztizálható. A gazdaságméret növekedésével azonban javul a korszerkezet (KSH, 2012).

JÖVEDELEM ÉS FOGLALKOZTATOTTSÁG

A mezőgazdaság részaránya folyamatosan csökkent a foglalkoztatásban és a bruttó hozzáadott érték előállításában, a beruházásokban pedig ingadozott. Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó eszközérték, bruttó termelési érték, hozzáadott érték és üzemi bruttó jövedelem tekintetében is jelentős a lemaradás uniós viszonylatban. Egy euró termelési érték elő-

állításához nagyobb ráfordítás szükséges, mint az EU15 átlagában. További probléma, hogy nemzetközi összehasonlításban az élelmiszer-feldolgozás hozzáadott értéke jóval magasabb a mezőgazdaságinál, ezzel szemben Magyarországon közel azonos az arány, így az élelmiszeripar hozzájárulása az agrobiznisz teljesítményéhez relatíve szerény.

A GDP (Gross Domestic Product), a bruttó hazai termék (hozzáadott érték) nem más, mint az amortizáció + bér + tőkejövedelem (profit, kamat, járadék). A GDP 65-70%-át már a szolgáltatások állítják elő a modern gazdaságban, és nem a szűkebb értelemben vett anyagi termelés. Az *amortizáció* adott, azzal nincs mit kezdeni, főleg akkor, ha hasonló *technológiákról* van szó. A bérben azonban óriási nemzetközi különbségek tapasztalhatók. *Az egy főre jutó alacsony GDP-mutató egyik fő oka, hogy Magyarországon a munkabér egynegyede-egyötöde az ugyanolyan teljesítményt nyújtó nyugat-európai foglalkoztatotténak.* Mellesleg a multinacionális vállalat beruházási támogatást kap, minimális adót fizet, a profitot kiviheti az országból, az amortizáció is az érintett vállalaté, vagyis a kimutatott GDP-adatnál jóval kisebb mértékben szabadna beleszámítani a tényleges hazai GDP-be a multinacionális vállalatok hozzájárulását. *A kifizetett bér és annak járuléka mindig része a valós bruttó hazai terméknek.* Tehát *alacsony bér mellett alacsony a GDP.* A magasabb bér a fogyasztás növekedésével piaci oldalon (állam számára fizetett adóbevétel révén) utólag termeli meg saját fedezetét (Gazdag, 2014).

Az intézményi munkaügyi statisztika szerint a legalább 5 főt foglalkoztató mezőgazdasági szervezetekben 2000–2010 között a teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdasági átlag 75-76%-ának felelt meg. Az alacsony átlagkeresetet a kedvezőtlen munkakörülmények tovább súlyosbítják. Ez is szerepet játszik abban, hogy a mezőgazdaság GDP-

hez való hozzájárulása alacsonyabb, mint az aktív foglalkoztatottak aránya. Hozzá kell tenni, hogy a kistermelők, nevezetesen az egyéni és családi gazdaságok, őstermelők munkajövedelmi viszonyairól nincsen érdemi információ (Biró et al., 2012). A mezőgazdasági tevékenység társadalmi-erkölcsi elismertsége csak akkor javul, ha a szakképzett fiatalok (a szakképzetlen fiatal csak kárt okoz a mezőgazdaságban) mezőgazdasági keresete, illetve jövedelme eléri a nemzetgazdasági átlagot.

A hatékonyságorientált stratégia a nemzetközi versenyképesség alapja. A hatékonyság javítása az élőmunka-ráfordítás megtakarításából, azaz technológiai fejlesztéssel is elérhető, az *amortizáció a GDP része*. A hatékonyság és versenyképesség növelése a munkatermelékenység javításával érhető el, ezzel együtt a profit (*ami a GDP része*) is emelkedik. Egyébként az állatállomány kétharmada a hatékonyságot szem előtt tartó társas vállalkozásoknál található, ezzel szemben az egyéni gazdaságok körében a gabona és olajnövény termelése került előtérbe – a KAP is a szántóföldi növénytermesztésnek kedvez – az állattenyésztés rovására. Nem oldaná meg a problémát, ha Magyarország esetleg él a KAP által kínált lehetőséggel, nevezetesen azzal, hogy az első 30 hektárra jutó területalapú támogatás növelésével *helyzetbe hozná* a kistermelőket. Említést érdemel még, hogy az egyéni gazdaságok alig ruháznak be, pedig a beruházások, a termelési technológia folyamatos korszerűsítése elengedhetetlen feltétele a versenyképesség javításának (*az amortizáció a GDP része*). Az uniós csatlakozás után eltelt évek többségében az egyéni gazdaságok nettó beruházása negatív volt, vagyis a beruházások összege az amortizációt sem haladta meg, a gazdálkodók az elhasználódott eszközeiket sem tudták pótolni.

A magasabb hozzáadott értéket eredményező termelési szerkezet (az állattenyésztés és a kertészeti ágazatok előtérbe helyezése)

feltétele a tőke mellett a képzett és megfelelően fizetett munkaerő. *A munkabér is a GDP része*. Politikai döntéssel ezt a problémát nem lehet orvosolni. A foglalkoztatásorientált gazdaságpolitika hatékonyságorientált fejlesztés nélkül kudarcra ítéltetett.

A Magyarországon uralkodó nosztalgikus szemlélet szerint vidéken az alacsony képzettségű munkaerőre alapozott, részben önellátó, önfoglalkoztató kistermelőkkel és szociális szövetkezetekkel lehet növelni a mezőgazdasági termelést és foglalkoztatottságot. Sokkal inkább a vidék tőkevonzó képességét kellene javítani, hogy legyen befektetés a munkaigényes mezőgazdasági, illetve egyéb ágazatokban, különben a vidék még jobban leszakad. Nem arról van szó, hogy például a manufakturális helyi élelmiszer-termelésben, vidéki turizmusban (bor- és pálinkaturizmus) nincsen lehetőség a foglalkoztatottság növelésére jövedelemkiegészítés céljából.

A mezőgazdasági termelés bővítése mindenképpen szükséges, az élelmiszerek iránti növekvő globális keresletet figyelembe véve. *A termelés növelésénél azonban a hatékonyságot és a versenyképességet kell szem előtt tartani, nem pedig a foglalkoztatottságot*. A magyar mezőgazdaságban az egy termelőre jutó teljesítmény relatíve alacsony. Az USA-ban egy farmer (1,5 millió főfoglalkozású) 200 ember számára termeli meg az élelmiszert, a magyar gazda (170 ezer főfoglalkozású) alig 60 főnek (a nettó export kivételével mindkét ország esetében). De uniós összehasonlításban sem kedvezőbb a helyzet, ahol gyorsabban csökken a gazdaságok és mezőgazdasági foglalkoztatottak száma. Az EU28-ban 2005 és 2013 között a mezőgazdasági munkaerő-felhasználás 20,8%-kal csökkent, nálunk kisebb mértékben, miközben az elaprózódott birtokstruktúrával rendelkező Románia, Bulgária és Horvátország is csatlakozott az EU-hoz (Eurostat, 2013c).

A mezőgazdaság kibocsátását könnyedén lehetne 50%-kal növelni a tőke és szaktudás

segítségével. Az állattenyésztés mellett a növénytermesztésben is van bőven tartalék a fajlagos hozamokat és hozamingadozásokat figyelembe véve. A kertészetről nem is beszélve. Az állattenyésztésben az állomány létszámának emelése mellett a természetes mutatók javításával a fajlagos hozamok is növelhetők. A mezőgazdaságban dolgozók arányának növelése céljából tehát a szántóföldi termelésnél nagyobb élőmunka-igényű állattenyésztést, illetve a kertészetet célszerű fejleszteni megfelelően képzett és fizetett munkaerővel (*a munkabér a GDP része*). Ennek egyik feltétele a tőkehiány és az innovációs deficit felszámolása. Jól szervezett, versenyképes mezőgazdaság nélkül nincs eredményes élelmiszeripar, hatékony élelmiszeripar nélkül pedig nincsen versenyképes mezőgazdaság. Az élelmiszer-gazdaságban erőteljesebb innováció, jelentős fejlesztések (*az amortizáció a GDP része*) szükségesek. Különösen nagy az elmaradás a feldolgozóiparban, az állattenyésztésben és a kertészeti ágazatokban. A növénytermesztés és állattenyésztés természetes mutatói – fajlagos hozam, szaporulat, elhullás, egységnyi súlygyarapodásra jutó takarmány – elmaradnak a nemzetközi színvonaltól. A nemzetközi versenyképesség javításához a tőke mellett szaktudásra is szükség van, amit egyelőre külföldi szaktanácsadók pótolnak a legjobb eredményt felmutató vállalkozásoknál. A jelenlegi oktatási, kutatási rendszer, szaktanácsadói hálózat már a

mai versenyviszonyok között sem állja meg a helyét, sőt, az új kihívásokra egyáltalán nem alkalmas. Továbbá hiányos az agrárszakképzés (elsősorban középfokon), egyre több szakmában megszűnt a szakmunkás- és a technikusképzés, de a gyakorlóhelyek is hiányoznak. A felsőoktatásban a végzős hallgatók tudásszintje, ismeretstruktúrája sem felel meg egy világversenyre ítélt élelmiszer-gazdaság igényeinek. A vállalatok ma már szinte „vadásznak” a korszerű ismeretekkel rendelkező szakemberekre. Az egyetemi, kutatóintézeti és vállalati innovációs készség és tevékenység szintén okolható az élelmiszer-gazdaság jelenlegi gyenge teljesítményeiért. Fejlesztésre, ösztönzésre szorul azzal a feltétellel, hogy szemléletével, oktatási-kutatási eredményeivel szervesen kötődjön a gazdálkodás gyakorlatához.

A problémát tetézi, hogy Magyarországon hiányzik a professzionális független szaktanácsadói hálózat. A kizárólag termelői tagdíjakkal működtetett, független szaktanácsadói hálózat kiszolgálja például a dán termelőket. Magyarországon ezzel szemben nincs kitől kérdezni, habár több nagyobb cég is biztosítja szakterületenként (tenyésztés, takarmányozás, tartástechnológia) vagy akár átfogó módon a színvonalas szaktanácsadást, az mindig csak az adott vállalat által kínált termékekre, szolgáltatásokra szorítkozik. Magyarországon is az önkéntes tagdíjakkal fenntartott szakmai érdekképviselet működik a legjobban.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) Bedő Z. – Csáki Cs. – Kapronczai I. – Kiss J. – Nagy M. – Németh T. – Popp J. – Szerdahelyi P. – Szűcs I. – Udovecz G. (2010): A magyar agrárstratégia lehetséges fő irányai. In: Csáki Cs. (szerk.): Élelmiszerbiztonság. A magyar élelmiszer-gazdaság, a vidékfejlesztés és az élelmiszer-biztonság stratégiai alapjai. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 35-75. pp. – (2) Biró Sz. (szerk.) – Hamza E. – Molnár A. – Rácz K. – Székely E. (szerk.) – Tóth K. – Tóth O. – Varga E. (2012): A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben. Agrárgazdasági könyvek sorozat. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (3) Blackman, A. (1999): The Economics of Technology Diffusion: Implication for Climate Policy in developing Countries. Discussion Paper 99-42, Resources for the Future – (4) Eurostat (2012): Agriculture, fishery and forestry statistics. Main results

– 2010-11. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FK-12-001/EN/KS-FK-12-001-EN.PDF – (5) Eurostat (2013a): GDP per capita in PPS. Eurostat – (6) Eurostat (2013b): Comparative price levels of final consumption by private households including indirect taxes. Eurostat – (7) Eurostat (2013c): First estimates for 2013 - EU28 real agricultural income per worker down by 1.3%. Eurostat Press Office, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/5-13122013-BP/EN/5-13122013-BP-EN.PDF – (8) Gazdag L. (2014): Csapdában vergődik a GDP-számítás. Magyar Nemzet, 2014. jan. 14., 8. p. – (9) Gros, A. – Alcidi, C. (eds) (2013): The global economy in 2030: trends and strategies for Europe. Centre for European Policy Studies, Brussels, 56 p. – (10) Harangi-Rákos M. (2013): A gazdaság szerkezet alakulása az EU-ban, különös tekintettel Magyarországra. Gazdálkodás, 57. évf. 2. sz., 113-128. pp. – (11) KSH (2011): Mezőgazdaság, 2010. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest – (12) KSH (2012): 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ 2010). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest – (13) Mészáros S. – Szabó G. (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. Gazdálkodás, 58. évf. 1. sz., 58-74. pp. – (14) Popp J. (2004): Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgásteret. Európai Agrárpolitika Kft., Budapest – (15) Popp J. – Molnár A. (2010): Közös Agrárpolitika 2013 után: kihívások és lehetséges válaszok. Gazdálkodás, 54. évf. 1. sz., 2-25. pp. – (16) Potori N. (szerk.) – Erdész F.-né – Fogarasi J. – Hingyi H. – Nyárs L. – Papp G. – Spitálszky M. – Vőneki É. (2004): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei. AKI tanulmányok, 8., AKI, Budapest

---

 KRÓNIKA

Tomcsányi Pál akadémikus 90 éves Felolvasó ülés a Magyar Tudományos Akadémián

LEHOTA JÓZSEF

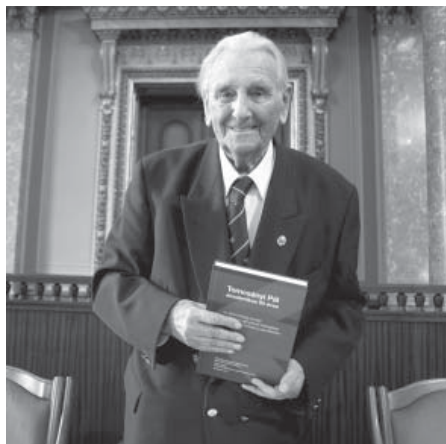
Mottó:

„Nem szeretnék szólni,
beszélni a szélbe hiába –
csak dúdolni, dalolni,
mint ahogyan a szél:
dalol, de nem beszél”

(Tomcsányi Pál, 1944. október 24.)¹

Prof. Dr. Dr. h.c. Tomcsányi Pál nyugalmazott kutatóprofesszor, az MTA rendes tagja 2014. február 27-én töltötte be 90. életévét. A hazai és nemzetközi tudományos életben ismert és elismert tudóst köszöntötte a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok, valamint Gazdaság és Jogtudományok Osztálya; három tudományos bizottsága: az Agrár-közgazdasági Tudományos, a Kertészet- és Élelmiszer-tudományi, valamint a Gazdaságtudományi Bizottság 2014. március 5-én. A szűkebb és a tágabb családját, a rokonságát, az ismerősöket, a barátokat és a pályatársakat, valamint a tanítványokat hajtottak fejet a köztiszteletnek örvendő tudós és ember előtt.

A tudományos felolvasó ülés megnyitójaként Németh Tamás akadémikus, az MTA főtitkára méltatta az ünnepelt kertészeti, agrár-közgazdasági, agrárműszaki, gazdálkodástudományi és módszertani, valamint a magyar nyelv művelésében kifejtett munkásságát. Solti László akadémikus, osztályelnök az Agrártudományok Osztálya keretében végzett sokrétű tevékenységét ismertette.

Fotó: MTA, Szigeti Tamás

A felolvasó ülés keretében elhangzott hat előadást az ünnepelt által tartott *Kísérlet az anyagi és a szellemi értékek összehangolására* című előadása indította. Az ünnepelt az előadás keretében filozófiai dimenziókba helyezte a tudományos és emberi lét alapkérdéseit, majd rá jellemző sokszínűséggel, valamint tudományos és emberi felelősségvállalással értékelte azokat. Az előadás tudományos tartalmát és emberi vonatkozásait a következtetésekben fogalmazta meg. „Amennyiben követték aligha tudományos és nem is egészen kiforrott eszmefuttatásomat, akkor velem egy közös »képzelti« meditációban, töprengésben vettek részt, aminek tanulsága a következő lehet:

---

¹ Naményi Tomcsányi Pál (2009): Napfogyatkozás. Fiókban megőrzött líra. Kráter Kiadó, Pomáz.

• Az emberi fogyasztás (életmód) kívánatos útja az volna, hogy az anyagi birtoklás egyoldalú vágyáról áttérjen a pozitív élményjavakra való nagyobb fokú törekvésre is.

• Ez elősegíthetné az ember és ember közötti nagy különbségek kiegyenlítését az ellátottságban, és a természeti erőforrások elpazarolásának, környezetünk pusztításának megfékezését.

• Az ember »privilegiuma« a szellemalkotó gondolkodás, ez kozmikus hivatása is; aminek teljesítése és az emberiség önzetlen szeretetben való összetartása is; a hosszabb távú továbbélésünk egyetlen útja.

Az elmondottak voltak meditáló töprengéseim válaszai, olykor kétségei – kérem, gondolkozzanak ezeken tovább.²

Az előadások keretében *Tóth Magdolna* egyetemi tanár az ünnepelt pomológiai, *Lehota József* egyetemi tanár és *Tóth Geodeon* főiskolai tanár az agrármarketing, *Berács József* egyetemi tanár az akadémiai tudományszervezési, *Szendró Péter* egyetemi tanár a módszertani munkásságát ismertették és méltatták. Az előadások zárásaként *Tomcsányi Péter* c. egyetemi docens, a tizenhárom unoka egyike, az unokatalálkozó szervezője szólott Tomcsányi Pálról mint hétköznapi emberről, nagyapáról és dédapáról. Az előadás egy rövid fejezetét mindenképpen érdemes idézni, amely Tomcsányi Pál akadémikus emberi magatartásának és méltóságának igazi kulcsa. „Először is mindig csodáltam, hogy mindenki és mindenben miként látja meg a pozitívumot és jót. Miként lehet gáncsoskodó emberekben felfedezni az értéket, vagy egy rendszert, ami tönkretette, kizasztította és üldözötté tette a családot düh és gyűlölet nélkül elfogadni. Mindig jóleső érzés volt

hallani, érezni, hogy mennyire szereti ezt az országot, hazát és nemzetet, amelyet a legnehezebb helyzetben kell a legjobban szolgálni. Itt maradt és szolgálta. Mindezek mellett töretlen híve és »hős szerelmese« a magyar nyelvnek, mind tudományos írásművekben mind lírában.³

Hozzászólások keretében az ünnepeltet köszöntötte *Csáki Csaba* akadémikus, az Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság elnöke, *Bódis László* c. egyetemi tanár, az OMMI volt főigazgató-helyettese, *Reketye Gábor* professor emeritus, a Marketingtudományi Bizottság elnöke, valamint *Szűcs István* egyetemi tanár mint költőtárs.

Tomcsányi Pál akadémikus tiszteletére az MTA Agrár-közgazdasági Bizottság Agrármarketing Albizottsága gondozásában került kiadásra a *Lehota József – Berács József – Reketye Gábor* (szerk, 2014): Tomcsányi Pál akadémikus (90 éves. Az életminőség anyagi és szellemi igényeinek kielégítése fogyasztói marketing szemlélettel című könyv, amely a felolvasó ülés előadásai és hozzászólásai mellett az ünnepeltnek ajánlott tanulmányokat is tartalmazza. A könyvben olvashatók tíz felsőoktatási intézmény tizenkét marketingtudományos műhelyének a bevezető előadáshoz kapcsolódó tanulmányai, amelyekkel a következő felsőoktatási intézmények marketingműhelyei adóztak tisztelettel az ünnepeltnek a marketing és az agrármarketing fejlesztésében kifejtett áldozatos tevékenységéért: Budapesti Corvinus Egyetem, Szent István Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Miskolci Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Debreceni Egyetem, Kaposvári Egyetem, Széchenyi István Egyetem, Budapesti Gazdasági Főiskola és a Károly Róbert Főiskola.

² *Tomcsányi Pál* (2014): Kísérlet az anyagi és szellemi értékek összehangolására. In *Lehota J. – Berács J. – Reketye G.*: Tomcsányi Pál akadémikus 90 éves. Az életminőség anyagi és szellemi igényeinek kielégítése fogyasztói marketing szemlélettel. MTA Agrármarketing Albizottság, Budapest, 17-18. old.

³ *Tomcsányi Péter* (2014): Nagyapámról másképp. In *Lehota J. – Berács J. – Reketye G.*: i. m. 45-46. old.

Tisztelt Tomcsányi Pál akadémikus, mindenki Pali bácsija!

A mottóként idézett verseddal kezdtem, és azzal is szeretném befejezni a felolvasó ülésről szóló ismertetőt. Mi, pályatársak, tanítványok, kollégák, barátok és ismerősök biztosak vagyunk abban, hogy nem szóltál és beszéltél hiába a szélbe, akkor is tanítottál, amikor dúdoltál és hallgattál, mert példát mutattál, hiteles tudósi és emberi példát, amely hatott, hat jelenleg és a jövőben is. Ígérjük, hogy továbbgondoljuk ajánlásaidat és törekszünk azok megvaló-

sítására. Ennél többet mit tehet egy tudós ember, még oly hosszú életút során is?

Kedves Pali bácsi!

Minden a felolvasó ülésen ott lévő – és valamilyen akadály miatt ott nem lévő – kolléga, barátok, ismerősök és tisztelők nevében köszönünk mindent, amit különböző szakterületeken, azok fejlesztéséért tettél. Születésnapod alkalmából egyaránt köszönt a Gazdálkodás tudományos folyóirat szerkesztőbizottsága, szerzői és olvasói.

Isten éltesen még hosszú ideig, mert az igazakra most van igazán szükség!

Summary

THE PRESENT STATE AND FUTURE PROSPECTS OF THE HUNGARIAN AGRICULTURAL ECONOMY

By: Kapronczai, István

Keywords: critical points, market potential, land policy, common agricultural policy, development of irrigation, food processing.

In the last two decades Hungarian agriculture had not been in such a favourable economic condition as in the last three years. The positive development of the situation can be contributed to the increase in production prices of agricultural products, to the EU support system and the stable operating structure of the last twenty years. In contrast, the critical point of the domestic food economy is the situation of the food industry. The level of production has been reduced, its profitability is low and the capital is insufficient. As foreign capital has been drawn out of the sector, the share capital has also been reduced as domestic entrepreneurs have not been able to make up for the capital loss.

For the future positioning of the agricultural sector it is most useful to define those strategic questions which provide the possibilities and risks. Among them, the following could be highlighted: market potential, land policy, common agricultural policy, development of irrigation and food processing. In particular, with regard to market potential the export rates of semi-finished and finished products should be increased. If only raw material is exported, the job opportunities are leaving the country as well. Land policy also has possibilities and potential risks. The social impacts mean positive returns, while its economic consequences carry risk. The latter can be balanced. The Common Agricultural Policy for 2014-2020 carries a greater risk, mainly due to the fact that the EU Member State decisions may lead to significant differentiation of support to certain plant groups. The Hungarian decisions related to this issue are rational and point in the direction of maintaining the status quo. Finally, the revitalisation of the irrigation capacity should be a strategic objective, but it should be recognised that irrigation is economic only if specified conditions are met.

THE SMALLEST FARMS IN MEDITERRANEAN COUNTRIES AND HUNGARY

By: Varga, Éva

Keywords: smallest farms, standard output (SO), employment, Mediterranean, Hungary.

The purpose of this analysis is to compare the smallest farms in Hungary with those of the largest southern European Union countries (Spain, Italy, Portugal and Greece). Farms which are engaged in agricultural activities and produce less than EUR 2000 standard output (SO) are examined. Although the number of such farms is steadily declining as a result of technological development and land concentration, and their economic significance is low, their existence and their activity are still important for several reasons, such as the maintenance of the natural landscape and for the social viability of rural populations. In the four Mediterranean countries, about one third of all farms belong to the category of less than 2000 EUR in terms of SO, while in Hungary the figure is two-thirds. In the

Mediterranean countries at least 98 per cent of the smallest farms (compared to 92 per cent in Hungary) have farmland, but many fewer farms carry out livestock production. Although almost all of them grow crops, they cultivate only a small percentage of the agricultural area and their livestock numbers are negligible. They typically produce for their own consumption, but in terms of providing employment – perhaps we can say without exaggeration – they are essential. A substantial share of agricultural work can be linked to the smallest farms (25 per cent in Portugal, for example). In Hungary, the figure is particularly high, as in 2010 40 per cent of all agricultural work was carried out on the smallest farms. In that year the SO produced by the smallest farms was on average around EUR 1000 for the four Mediterranean countries, and just over EUR 700 in Hungary. If these values are compared to the level of the at risk of poverty income threshold, it appears that the smallest farms do not provide a livelihood even for the smallest households but they provide only supplementary income to farmers.

THE ROLE OF THE WINE SECTOR IN RURAL DEVELOPMENT IN THE SLOVENIAN AND HUNGARIAN BORDER AREAS

By: Győriné Kiss, Erika – Poór, Judit

Keywords: grape and wine production, business development, marketing, tourism.

THE EXPERIENCE OF TRADITION is a cross-border cooperation project between Slovenia and Hungary. The project was partly financed by the EU under the 2007-2013 Slovenia-Hungary Operational Programme. The authors, during the evaluation of the questionnaires completed by viticulturists and winemakers in the project area, and by the exploration of different skills in the Slovenian-Hungarian grape and wine production traditions, looked for development opportunities for the winegrowers' businesses. The results show that the size of vineyards, the time frame of occupation of grapes and wine, the income generating capacity of grape and wine production, and the sales form of the wine itself, show significant differences between the investigated territorial units. The development ideas for the near future and the judgment of external factors needed for successful operation are highlighted from the regional differences in the examined factors, which can be explained by the differences in the economic regulatory system of the two countries.

PROFITABILITY AND RISK ANALYSIS OF PALINKA PRODUCING ENTERPRISES

By: Lakner, Zoltán – Kasza, Gyula – Ács, Sándor

Keywords: investment profitability, model, simulation, expert estimations.

This article documents the costs-benefit relations of producing the traditional Hungarian spirit "pálinka" on the basis of estimations of specialists working in the spirits sector. Important factors useful in planning a distillery are discussed; production costs and revenue are estimated for a model distillery with an output of 30 thousand litres of palinka. A break-even analysis was used to evaluate the profitability of the enterprise, applying a base set of input and output prices. Feasibility and risk of investment is determined on the basis of NPV and IRR indicators, applying simulation software.

Research has shown that the expected total cost of mixed fruit palinka is ca. 2970 HUF (~10€) per one litre of 50 v/v% product, leaving aside the excise duty. In this case the economic efficiency of investment is relatively low. Production of specific products and following a differentiation strategy are necessary preconditions of economic success. The yearly profitability of investment before taxation is ca. 80 million HUF (~280 thousand €). According to model calculation the IRR of different business models is higher than 40%.

ATTITUDES OF FEMALE CONSUMERS TO PURCHASING ARTISAN FOODS

By: Dogi, Ilona – Nagy, Lajos – Csipkés, Margit – Balogh, Péter

Keywords: artisan foods, locality, market control, qualitative analysis, female consumers.

The aim of the research was to survey the demand of female consumers for fruit-based artisan foods produced in the Northern Hungarian mountains. Questionnaire research was conducted in order to examine consumer attitude (purchase frequency, aspects considered to be important, most popular places of purchase, etc.), consumer demands and the extent to which basic socio-demographic factors, such as marital status, number of children, educational level, age, place of residence and income level affect consumer attitude/interest.

The evaluation of the 479 filled out questionnaire led to the following conclusion. There is a significant need for indicating the origin of artisan foods. For this reason, a trademark would be of key importance, thereby triggering a sense of safety in customers concerning the origin and quality of artisan foods. In addition, the development of a proper product assortment should also consider consumers' preferred product characteristics. Setting selling prices needs the most comprehensive planning, as consumers' price sensitivity has to be taken into consideration.

EFFICIENCY AND EMPLOYMENT IN HUNGARIAN AGRICULTURE

By: Popp, József

Keywords: efficiency, competitiveness, productivity, employment.

The improvement in efficiency is associated with the reduction in employment. Hungary belongs to the lowest-ranking group of EU Member States in terms of per capita GDP and per capita individual consumption. The primary reason for that is its weak international competitiveness. Competitiveness is one of the requirements of effectiveness and efficiency requires trained employees; however, rural unemployed people are generally low-skilled and thus employing them in competitive agriculture (or industry) is not an option. In Hungary the qualifications of agricultural employees are significantly lower than the national average and the EU average. Agriculture cannot solve the unemployment problems of the rural population, however, it may modestly contribute to the creation of new jobs. GDP or gross domestic product is equal to amortisation, wage and profit combined. One of the main reasons for the low per capita GDP is that labour costs in Hungary are only a fraction of those in Western Europe. The share of agriculture in

---

total employment and gross value added production has declined steadily. It is also the reason why the contribution of agriculture to GDP is lower than the share of total active employees in agriculture. The higher the educational level, the lower the probability that employees will remain permanently employed in agriculture. The socio-ethical reputation of agricultural activities can only be improved if agricultural labour costs reach the national average. The efficiency-oriented strategy is based on international competitiveness. Improving the efficiency of labour can be achieved either by saving labour or technological development as the amortisation is a part of the GDP. Increasing the efficiency and competitiveness can be achieved by improving labour productivity in line with profitability (profit is a part of GDP). A condition of a higher value-added production structure (livestock production and horticulture) is, in addition to capital, a skilled and well-paid labour force (wages are part of the GDP). The employment-oriented economic policy is doomed to failure without efficiency-oriented development. The output of agriculture can easily be increased by 50% with the help of capital, innovation and expertise (higher depreciation, higher wages and higher profits). In addition to the livestock production, plant production also has plenty of reserves, taking into account average yields and yield variability of the crop. In the livestock production, along with the increase of livestock numbers yields per unit can be increased as well.

CONTENTS

STUDIES

<i>Kapronczai, István</i> : The present state and future prospects of the Hungarian agricultural economy	95
<i>Varga, Éva</i> : The smallest farms in Mediterranean countries and Hungary.....	119
<i>Győriné Kiss, Erika – Poór, Judit</i> : The role of the wine sector in rural development in the Slovenian and Hungarian border areas	129
<i>Lakner, Zoltán – Kasza, Gyula – Ács, Sándor</i> : Profitability and risk analysis of palinka producing enterprises.....	143
<i>Dogi, Ilona – Nagy, Lajos – Csipkés, Margit – Balogh, Péter</i> : Attitudes of female consumers to purchasing artisan foods	160

DEBATE

<i>Popp, József</i> : Efficiency and employment in Hungarian agriculture	173
--	-----

CHRONICLE

<i>Lehota, József</i> : Pál Tomcsányi 90-year-old - Reading session of the Hungarian Academy of Sciences.....	185
--	-----

Summary	188
---------------	-----

Contents.....	192
---------------	-----

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat I. nyári „edzőtáborá”

A tábor célja, hogy a fiatal (mesterképzésük vége felé járó, doktori disszertációjukat készítő vagy már doktori fokozattal néhány éve rendelkező) oktatókat-kutatókat felkészítse a modern agrár-közgazdaságtani kutatás nemzetközi szintű művelésére.

A tábor résztvevői esettanulmányok, számítógépes foglalkozások keretében megismerik a korszerű szakirodalmi kutatás számítógéppel támogatott módszereit és eszközeit, a fejlett adatgyűjtési és elemzési technikákat, elemzési módszereket, a tudományos publikációk készítésének műhelytitkait a kézirat első verziójának elkészítésétől a kefelevonat javításáig.

A résztvevők kötetlen beszélgetéseken találkoznak a magyar agrár-közgazdasági kutatás meghatározó szakembereivel, bepillantást nyernek több hazai kutatóműhely működésébe.

„Vezetőedző”: dr. Lakner Zoltán egyetemi tanár, tanszékvezető

Programunkból:

1. nap:

– Érkezés, ismerkedés: tudomány, kutatás, tudományetika

2. nap:

– Korszerű szakirodalom-kezelő módszerek és rendszerek; hogyan készítsünk szenvedésmentesen irodalomjegyzéket?

– Mi az a gap és miért fontos? Kutatási tervek kialakítása, összeállítása, hipotézisek felállítása,

– Adatgyűjtés, információszerzés

3. nap:

– Túl az SPSS^{TM}-en: adatelemzés és grafikus ábrázolás szabad szoftverekkel – egészen az alapoktól.

– Hogyan írjunk cikket? Mit néz a bíráló?

– PhD-klinika – egyéni gondok, közös javaslatok.

A tábor helyszíne: Budapesti Corvinus Egyetem, Élettudományi Kampusz, Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék, 1118 Budapest (XI. ker.), Villányi út 35–43.

Előzetes időpontok: 2014. július 9–11. és 2014. augusztus 27–29.

Részvételi díj: 2014 forint + áfa (Élelmiszermérnök-képzésért Alapítvány), szállás és étkezés egyénileg. A program optimalizálása érdekében kérjük, jelentkezéskor írja le, miért szeretne részt venni az edzőtábor munkájában.

Bővebb felvilágosítás: Lakner Zoltán, tel.: 30/525-1896; e-mail: zoltan.lakner@uni-corvinus.hu (a levél fejlécébe kérjük, írja be: „Edzőtábor”).

Tisztelt leendő Szerzőtársak!

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelményeknek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?
11. Számot tarthat a téma nemzetközi érdeklődésre?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A *Gazdálkodás* előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s *az egyes lapszámok* könyvszerűen újra elővehetők.

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözöljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (NAKVI), 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet (röviden NAKVI), 1223 Budapest, Park u. 2. *A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”*

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: boler@nakvi.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2014. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2014. évre ... példányban.

Az előfizetési díjhoz csekket kérek

Az előfizetési díjat átutalással rendezem *

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: ..... Név: .....

Számlázási címe: .....
.....

Cím: .....

Telefon: .....

E-mail: .....

Kiadja a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: nakvi@nakvi.hu

* Az előfizetési díjat a NAKVI 10032000-01743276 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM
NEMZETI AGRÁRSZAKTANÁCSADÁSI, KÉPZÉSI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:
1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon, fax: +361-476-3295
E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

NAKVI Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet

Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet,
1223 Budapest, Park utca 2.

Felélős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás: Demax Művek Nyomdaipari Kft.
1151 Budapest, Székely Elek u. 11.
+3620-337-2819, +361-236-9070
www.demax.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Ács Sándor, a Fruktárium Gömör-Tornai Gyümölcsfeldolgozó és Kereskedelmi Korlátolt Felelősé-
gű Társaság tulajdonosa, Göd, sandor.acs@fruktarium.eu

Balogh Péter, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék egyetemi docense, Debrecen, balogh@agr.unideb.hu

Csipkés Margit, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék tanársegéde, Debrecen, csipkesm@agr.unideb.hu

Dogi Ilona, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar gazdasági agrármérnök MSc-hallgatója, Újdombrád, dogi.ilona@gmail.com

Gyóriné Kiss Erika, a PE Georgikon Kar Vállalatökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanársegéde, Keszthely, gyorinee@t-online.hu

Kapronczai István, az Agrárgazdasági Kutató Intézet főigazgatója, Budapest, kapronczai@aki.gov.hu

Kasza Gyula, a BCE Élelmiszertudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék egyetemi docense, Budapest, gyula.kasza@uni-corvinus.hu

Lehota József, a SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Üzleti Tudományok Intézete Marketing Módszertani Tanszék egyetemi tanára, Gödöllő, Lehota.Jozsef@gtk.szie.hu

Lakner Zoltán, a BCE Élelmiszertudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék egyetemi tanára, Budapest, zoltan.lakner@uni-corvinus.hu

Nagy Lajos, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék adjunktusa, Debrecen, nagyl@agr.unideb.hu

Poór Judit, a PE Georgikon Kar Gazdaságmódszertani Tanszék egyetemi adjunktusa, Keszthely, pj@georgikon.hu

Popp József, a DE Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar Gazdaságelméleti Intézet egyetemi tanára, intézetvezető, dékánhelyettes, az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezés-tudományok Doktori Iskola vezetője, Debrecen, poppj@agr.unideb.hu

Varga Éva, az AKI Statisztikai Osztály tudományos munkatársa, Budapest, varga.eva@aki.gov.hu